

Tobbili Yuddha Natakam

Kayiraz S. Krishnamurthy Sastry

శ్రీ పాన సుదర్శనసుధి
శ్లో॥ శ్రీపాదకృష్ణః విగాట్యత్త్రయం నవార్కాః
సుధీ స్సుదర్శనోహ్నా లావణ్యేన్ద్రిణి

శ్రీభద్రాచలరామ చరిత్రము.

ఇందు సంగ్రహముగా శ్రీరామచరిత్రము, భద్రునిచరిత్రము, భద్రాచలచరిత్రము, రామదాసుకథ, అక్కన్న మావన్నలకథ, తానీషాకథ, కలీకథ, నారద వాల్మీకాదులకథలు, భక్తుడైన రమణబ్రహ్మచారికథ, మహాత్మ్యప్రభావము, సేవావిధులు, మిగులచునోహరముగా నతిసులభశైలిని వర్ణింపఁబడినను నారదునకు జరిగినసంభాషణ చుత్తిచిత్తము. దమ్మక్కను ఆమె కనకును శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షమగుపట్ల మిక్కిలి యానందము. రాన వాసు బామెదలు తనాస్థిలుదారీ చేయుకాలములో నతనిరామభక్తి మిగులఁ జూచుము. సాకు రామలక్ష్మణులు భటులయాపమున పృత్యక్షమగుట చిత్తము. వీరునకు యాపమున రాముడు పృత్యక్షమగుట చునోహరము. నారదుని పూర్వ స్మృతమాశ్చర్యము. వాల్మీకుల వ్యాధయూపము భయంకరము, రమణబ్రహ్మ రిక్తిః సూపములతో రాముడు పృత్యక్షమగుట దగ్ధనీయము. ఇట్టిపుస్తక ౩ వవరకము బయలు వెడలియుండలేదు. కవిరాజుగారు స్వయముగా భద్రాచలమువెళ్లి ౬ సంవత్సరములన్నియు నెరింగి గ్రంథము లరసిచెప్పినట్లు శారాగ్రంథాంతమందు.

మ. కనులారంగని భద్రాచలమున వే + ధ్రంగాలు శ్రీరామభ

దుని వృత్తాంతమదంతయున్విని జగ + త్పాజ్యప్రబంధాలిఁ బొ

ల్చిన శూర్గంబును సంతరించెయునునే + సిద్ధార్థి మాఘంబున

దనరంజేసితి నీసరిబంధము బుధా + నందంబునం బొందగన్.

పోషేజి వేణు. వెల రు. 1—

వలయువాడు :—

శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి

రాజమండ్రి

ఈనాటికము 1867 సం॥రం నె 25 రు రిజిస్ట్రేషను అప్రమొక్త 20 వ నె

ప్రకారము రిజిస్టరుచేయఁబడి సర్వస్వాతంత్ర్యమును గ్రంథకర్త శ్రీ

కాశీ చెందియున్నది. కావున దీనినితరు లెన్నడును ముద్రి

శ్రీ॥ కృ॥ శాస్త్రి.

శ్రీ

బిల్లి యుద్ధ నాటకము.

కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి
ప్రణీతము.

నాల్గవకూర్పు 3000 కాపీలు

డి. వి. రమణారావు గారి చే

శ్రీ విద్యానిలయము ద్రాక్షరశాలయం

ముద్రింపబడియె.

రాజమహేంద్రవరము.

1922

ఈ నాటకమునవచ్చు పాత్రములు

పురుషులు.

రంగారాయడు—(కథానాయకుడు)

ఇనుగంటి నరసారాయడు—(మంత్రి & సేనాని)

దామెరధర్మారాయడు—(ఉపమంత్రి)

వెంగళరాయడు—(రాజుతమ్ముడు)

తాండ్రపాపయ్య—(రాజుబావమఱిది)

చెలికానివెంకయ్య

మంతెనబుచ్చన్న

కాకిర్లపూడివెంకటరాజు

ప్రధానయోధులు.

రాముడు

భీముడు

(కాసాలు)

రాయబారి—(విజయనగరము సంబంధుడు)

బుస్సి—(గ్రేంచిగవర్నరు)

హైదరుజంగు—(బుస్సిమంత్రి)

విజయరామశాజు—(విజయనగరమురాజు)

మర్తెన్—(గోరుదొరమిత్రుడు.)

లక్ష్మన్న—(బుస్సినుబాసి)

హరకాలులు—(హైదరుసంబంధులు)

హసవల్లిఖాన్—(హైదరుసేనాని)

పుగోహితుడు

చినవెంకటరావు—(రాజుకొడుకు)

భటులు—స్త్రీవేషధరులు

వృద్ధకంచుకి

మఱికొందఱు భటులు మొదలగువారు

స్త్రీలు.

మల్లమారిబ—(రాజపత్ని)

హసీలక్ష్మి.

నాల్గవరూర్పు పీఠిక.

ఇహ్లాలుంబునంగల కవులకుఁ దమ గ్రంథములఁ బీఠికలువ్రాయుట యందగు నానంద మింతయని చెప్పవలయు కాదనుమాట స్వజనవినితమే. అయి నారచించిన బాష్పిలియుద్ధనాటకము మనయాంధ్రదేశముందుఁ జరిత్రాత్మికమై పవిత్రమయిన మహా నాటకంబగుటఁజేటి యెప్పటికప్పుడు నవనవత్వమునుబొంది యన్నిమాటులు ప్రవర్ధించి నను బ్రేక్షకులకును, బ్రదర్శకులకును మహానందమును జూపించుచు, మహానాటకము లలో నగ్రగణ్యమగు గాంచుచున్నదని జెప్పట యతీశయమై కాలబాధ. అట్టి దీనికిఁ బీఠికవ్రాయుటయందు నాకు మిక్కిలి సంతోషమైన నీనాల్గవరూర్పున కీపీఠికవ్రాయు నప్పుడు నాకు సంతోషమునకు మాజురుగిదిమే సంభవించినది. నావిపరీతద్రవ్యమునం జేసి తొమ్మిదిసంవత్సరముల యీదుగల నాయేకపుత్రుండు సుదృఢసహధి నేటికి మూడుమాసములకిందట్లు నకాలసగణము నొందినాడు. దీనిం జేసి నావంశాంతరంబు వోయినది. నాభారతిమహామత్సరంబువోయినది. నాస్వంబునం బోయినది. నుగ్గ యత్త చిత్తుండైన నేనిపుడు చీవచ్చనంబునైయున్నవాడను. మాసుదగ్గనుండు లోకాతిత మహిమాన్వితుండును, హలకులిశాది రక్షాసమంచితుండును, శ్రీవత్సాంకితుండును, సర్వలక్షణలక్షీతుండును, ఏకసంధాగ్రాహియును, భూతదత్తాపగుండును, దైవభక్త పూరితుండును, బుద్ధిమంతుండును, సుందరనిగ్రహంతునై యుల్లారు ముద్దుగానుండిన వాడు. ఆతండు వారచించిన శ్రీకృష్ణభారతాది మహాగ్రంథములలోని పెక్కుపద్యములు చదువుటయేకాక ప్రతిదినమును రామాయణాది గ్రంథములుచదివి యుగ్గము చెప్పుచుండును. వానికిఁబాష్పిలియుద్ధనాటకములోని పద్యములన్నియువచ్చును. ఆపద్యము లభినయపూర్వకముగా రసోచితముగాఁ బదిపి బనులనాడంపఁజేయువలెకై చిటుత ప్రాయమునంద వానికలవడినది. నాయెల్లపుస్తకములలో నీపుస్తకమం దాతనికిఁ బ్రీతి పెండుగావునానియీత్యంతాంతికి యీనాటక రాజం బుముద్దులవమారునిపేర నంకితము చేసి నాదునఖమించుక చల్లార్చుకొనందలంచితినని పన్నుపించుకున్నాను.

శ్రీ. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి.

అంకితము.

శ్లో॥ ఉక్త్వాజీవితనాటకస్యచరమా మోంతత్స విత్యుత్తమా
ముక్తిం ముక్తి మిహోగతోఽధికధియాదేహాత్యజభౌతికం
ఆత్మామేనుతరూపకః ప్రతికృతోదివ్యం సదై తూన్నతం
నిత్యానందసుఖం సుదర్శనసుసేచభ్యాతనామాంచితమ్॥

సీ. ఎవ్వఁడు శ్రీచత్స ♦ మేయనఁ దగుబాడ్లు,
మచ్చతోజన్మించి ♦ మహిమఁ గాంచె
నెవ్వఁడు తొమ్మిది ♦ యేండ్లు నాయుటిలో,
సల్లారు ముద్దుగా ♦ నైతలిర్చె
నెవ్వఁడు జాలుడై ♦ యెసకమెసంగియు,
నెల్లవృత్తాంతము ♦ లెఱిగికొనియె
నెవ్వఁడు చెప్పిన ♦ దెల్ల నుకానొక,
సంతసగ్రహించి ♦ చమవనేర్చె

గీ. అతఁడు వేదశాస్త్రప్రియుం ♦ డచులమూర్తి
దేవతాంశభవుఁడు సు ♦ ధి విధేయుఁ
దార్యధర్మప్రియుండు మ ♦ దాత్మజహృద
డమరుఁ డగుఁగావుత సుదర్శ ♦ నాహ్వాయుండు.

వ. అట్టిలోకోత్తర గుణోత్తరుండు నాకుఁ గుమారుండై పుట్టి
స్వల్పకాలంబున సకలధర్మంబు లెఱింగి దైవప్రేరణాబునంజేసి పరమ
పదం బలంకరించియు నాయాత్మా బెడఁబాడుకుండై అట్టివానట్టి సుద
ర్శనసుధి కాత్మశాంతియు మహిప్రియుంబునగునట్లుగా వాని కీనాటక
రాజం బాకితుంబుచేసి సఫలీకరింపఁబడియె.

శ్రీ. కృ. శాస్త్రి.

శ్రీ
బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

కృతమాంకము.

నాంది.

శ్రీలన్ మే! మీ గాంచి దుష్టులసమంజస్వీన్ స్వాభిమానంబు వో
శీలంబున్ విడిచి దోహు లైసఖిలులన్ శిక్షింప, రక్షింప భ
క్తాభిం, బొల్చినరంగనాయకుడు మీ శౌచార్యమాన్ శౌర్యమాన్
శీలంబున్ స్వజనాభిమానమును నా శిం గూర్చి రక్షించుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుడు—అతివసంగమే ?

గీ. మాన మభిమానమును గల్గి మంచివృత్తి
నొరులప్రోవున కాశింప కుండ నెంచి
భరతవర్షంబునంబుట్టి భారతీయు
లైన దేశాభిమానుల కడలి యిది.

[తెరవంక జూచి.]

నటీ! యేమి చేయుచుంటి వైకమా జీతురా ?

నటీ—(పాడుచు బ్రవేశించి) ఆర్యా! నమస్కారము. వాసుదాని
కేమి మాజ్జ ?

సూత్ర—ప్రేమనీ! దేశాభిమానులును శౌర్యనిష్ఠు లగునీసభా
స్థారు లెల్లరును “నే డొక్కవీరరసక్రధానరూపకముం బ్రదర్శింపు”
మని నాకాజ్ఞాపించివారు. తదనుగుణం బై మహానాటకం బేదియో
విచారింప వలయునని నీ న్నిట్లు పిలిచితిని.

నటి—ఆర్యపుత్రా! సర్వజ్ఞులకుఁ దెలియని దేమున్నది ? ఈముద్ద
రాలా మీ కుపదేశించునది ? దేవా! యీశరచ్చంద్రచంద్రికాప్రసారం
బువలె సారతరంబైనమీహృదయకమలంబునం దించుకఁచాఁరింతు లేని
సర్వమును మీక కరితలామలకంబగు.

శా. తెల్లుంబువ్వులు తెల్లదివ్వ లగుచున్ ♦ రేలుం బవళ్లుం గడున్
దెల్లంబై వెలుగఁ దిశావలయముల్ ♦ తేజంబునం గ్రాల ను
త్ఫుల్లాంభోరుహగర్భసారథము సం ♦ పూర్ణంబుగా భూతలం
బెల్లం గ్రమ్మగ నెల్లవారిమది కెం ♦ తేని స్వీకాసం బిడున్.

సూ—కాంతా ! ఎంతచక్కఁగా జప్తికిం దెచ్చితివి ! ఏమియీ
కరదృతుప్రభావము !

క. బెబ్బులులు రేగి మిక్కిలి, యుబ్బునజ్జంఁగిం చునట్లు ♦ లూహింపంగా
బాబ్బిలివారలయుద్ధం, బబ్బబ్బ ! యనంగ వీరి ♦ కబ్బురమిడదే.

నటి—ఆర్యపుత్రా! ఆబాబ్బిలియుద్ధ మంతయు రూపకరూపంబు
నం గన్నట్లు చున్నదియో ?

సూత్ర—లేక యేమి ?

గీ. సృష్టికిం బ్రతిసృష్టిని ♦ జేసినట్టి

కౌశికుఁ గోశ్రమందు వే ♦ కటమనీషి

కాల్పజం డయి పుట్టిన ♦ యట్టివాఁడు

కృష్ణకవిరాజు దలఁప దఁ ♦ త్కృతికిఁ గర్త.

నటి—ఆహా! కవిరాజకృతియె గలిగినం నొదవయేమి ?

సూత్ర—దేవీ !

ఉ. వీరరసక్రధాన మయి ♦ విశ్రుతి కెక్కిననాటకంబులం

బేరు వహించి రాద్రమును ♦ బీరముఁ బెచ్చుపెట్టిగి యేరికిన్

భూరిభయానకం బనెడు ♦ బుద్ధిని బుట్టగఁ జేయుట్టిచో

నారసవంథ మైనకృతి ♦ నాడి బహూకృతి నంధునివావిటన్.

నటి—ప్రాణేశ్వరా! నా కానాటకము పేరు విన్ననే భయ మగుచున్నది. మఱి యాబొబ్బిలియుద్ధరంగమున బేల నగునే నెట్లు ప్రవర్తింపఁ గలను ?

సూత్ర—అది నిజముగా బొబ్బిలియుద్ధరంగమే యనుకొంటివా యేమి? బొబ్బిలియును లేదు. యుద్ధయును లేదు. వీరు లన్న పేరుగాని వారును లేరు. అది యంతయు నాటకాభినయము కాని భయములేదు.

[తెరలో]

ఓరోరి! కూరా! అసత్యపరిలాపసంపాదితమహాపాతకవర్తి! పాపాత్ముడా!

చ. ఎవడూర నీవు ? బొబ్బిలిపు ధీరీశ్వరము స్థాపి వారియుద్ధమున్ బ్రవిమలశౌర్యమున్ వితగఁబల్కుచు లే వనుచుంటి వేమిరా? భువి నరికంతలుంతన న ధీ ముద్భవతేజుడు తాండ్రపావరా

ట్పించరుడు ఖడ్గహస్తఃడయి ధీ ప్రస్తుతి కెక్కునటంచెఱుగవా.

సూత్ర—[భయసంభ్రమములతో] అమ్మయ్యో! పులి పులి. బొబ్బిలిపులి వచ్చిపడుచున్నది పక పడ ప్రాణములుదక్కించుకొందము
[అని నిష్క్రమించుచున్నారు.]

ఇది ప్రస్తావన.

[అంతః బైపద్యమునె చదువుచుఁ గత్తి దూసికొని తాండ్ర పాపారాయుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

పాపా—(పరికించి) ఓరోరి! శైలూపాధమా! నీ వెందుఁబోయి తివిరా ? విజయరాము నట్లువీరాలాపంబు లాడునీనాటకాభినయంబంత యు నెంతభీభత్సమై భయానకంబుగాఁ బరిణమింపఁ బ్రవర్తిల్లఁజేసెద నో చూడురా !
[అని కత్తిఁ దిప్పవచ్చుచున్నాడు.]

[తెరలో]

శా. వీరాలాపము లాడుచుంటివిర దే ధీమధ్యము దుండి గం

భీరారావ మెసంగఁ జాలు నిని! నీ ధీరంబు ఘోరహావ

కూరాస్త్రంబులు తాకుడెంచెతఱిం ♦ గొంచెం బగుం జూడు మో
రోరీ! బాబ్బిలి బెబ్బులం చెఱుగనో ♦ యున్నాదమో దుర్బలీ.

[అని చదువుచుఁ గత్తిమాసికొని వెంకళరాయఁడు ప్ర॥]

వెంక—(పఁకించి) బావా! వేడి? విజయరాముఁ డచుచుంటి
వేడి? నేడి కరవాలంబున కాలనిం బలి యిచ్చి జగంబుపందీబాబ్బిలి
బెబ్బిలియనం దోఁపఁ జేసి వాసి కెక్కెదగాక. [కత్తిగొడ్డిప్పుచున్నాడు]

పాపా—(శాంతించి) వెంకళరాయా! నీయంతరంగం బెప్పుడును
దుష్టశిక్షణమందే యుండుచు గావున విజయశబ్దము వినినంతన నీ కా
దుష్టాత్ముఁ డగు విజయరామరాజు స్మరణమునకు వచ్చినాడు. కాని
యతఁడు గాడు సుమీ! ఎవఁడో శైలూపాధముండు.

వెంక—పాపరాయాగ్రీవీ! అది యట్టిదియూ? కానీ విజయ
రామరాజు మనపై నంత ద్వేషించి యుండుట కేమికారణము?

పాపా—జయనగర రాజులకును బాబ్బిలిరాజులకు నెప్పటికి
నీయంతఃకలహంబు లున్నవియే. విశేషించి విజయరామరాజు క్రూరు
డగుట జేసి మనుమన్న చరణాయుధద్యూతంబున మనచే నోటువడి
నది మొదలు నేటివఱకును మనశౌర్యధైర్యాదులకుం జూపోపక
మనమన మసలుచిత్తంబున నుత్తలంపడుచున్నవాఁడు. మన మతనిచేతి
కోరివారమని తనలోఁ దాన గర్వించుచుండు. అతండు మొన్న మన
వారు మనకొండలనుండి వారి కేదారంబులకుం బాటుసెంఁగెల్లకు
గుత్తిఁగట్టి నీళ్లు మనతట్టు మల్లించుటజేసియే గాక నే నప్పద్మనాథం
బునకుం బులివేటు వచ్చినవారిం దూలించుట బట్టి మఱింత మండిపడు
చున్నవాఁడు. అతఁడెంతమండిపడి యేమిచేయఁగలఁడు!

వెంక—బావా! అది యట్లు వానిపట్ల మన ముపేక్షఁ జేయ
వచ్చునా? ఉపేక్షించిన నతండు సమయమువరీక్షించి వైఁబడి పరాక్
మింపకండునా? శత్రువలంఠియని తలంచుట రాజనీతియూ?

క. ఈషన్మాత్రుడై నాన్ ద్వేషించినవానిఁ ద్రుంకవిధియగు; శత్రో
శ్చేషఁ నశేషయేత్త న్నభాషణము విభాషణమ్ముఁ ప్రభువద్యలకున్.
ఇదిగాక నీకావిజయరామరా జలంటివలె నగపడుచుండఁజూలువిశము.

క. నవలక్షకల్కిగాఘ్యాత్యవనికి నధినాయకుండు † శర్థాన్వితుఁడూ
యవనేశప్రియుఁడుం దల్మత్రవిమం డావిజయనగర † రా జనింఁటికొ.

పాపా—(పరిహసించుచు)బావా ! నీనింతపిఱికివాడ వని నేనెన్నఁ
డును దలంప నైతినిగదా ! మనకు గర్భశత్రునైన విజయరామరాజు
శౌర్యాధికముం గుఱిచేసి బట్టువలెం పొగడుచుంటివి! పరాక్రమైకజీవను
లగు మీతొంటివారి నైన దలంపవైతినిగదా ! మీకేగాక వెలమ
కులాబున కంతకును నపకీర్తి దెచ్చు ముచ్చట లుచ్చరించుచుంటి
వక్కటా ! కాలియహియ ! పులిపిల్ల పిల్లికి జడిసి పాటు నట్లయ్యెగా!

వెంగ—(భీకరుఁబుగా నొక్కమాటు హుంకరించి) ఆ! ఏమి
యిట్లంటివి ? వెలమబిడ్డనైన నన్నే పిఱికి గొట్టెనుచుంటినా ! నేనా నా
వారి కఃఖ్యాతిం దెచ్చువాడను ! నీశౌర్యం బేపాటిదియో పరీక్షింపఁ
గోరి శత్రువుకొలుదియిట్లున్న దంటినిగాని బట్టునై భయంపడి పొగడఁ
జొచ్చితి ననుకొంటివా ?

క. చిచ్చుఱికి చొకళితున్, జచ్చుఱిపిగులను నైన † జేపట్టి వెనక
చిచ్చలవిడిఁ జెరలాడెదవచ్చెద జనుఁబంట్లఁబట్టి † వంగసమెన్నన్.

(అని యకాశుఁ గఱచి రోజుచున్నాడు)

పాపా—బావా ! నీకంతపూనిక యున్నదో నే నెఱుంగఁ గోరి
యిట్లంటినిగాని నీధైర్యసైర్యశౌర్యగాంభీర్యాదులు నే నెఱుంగనవి
యా? లోకం బెఱుంగనవియా ?

ఉ. కోటిశతఘ్ను లొక్క పరిఁ † గూడి గుభాల్ గుభనిస్వనంబుతో
మేటిగఁ బ్రేయచున్నతటి † మి చివశత్రుబలాత్తనంబునన్
బొటపై చొరంబడి య † భూతపరాక్రమనిక్రమంబునన్

దీటడగింపవే పగలు ! నీరణపద్ధతు లే నెఱుంగనే.

నామాటలకు నీవన్యధాభావము భావంబునం దగుల నీసుము.
దీనిని బరియాచకంబుగాఁ బరిగణించి యైన శాంతించి నన్ను దయఁ
జూడుము. (అని చేతులు పట్టుకొనుచున్నాడు.)

వెంగ—(శాంతించి) వెలమకులంబున కపక్షీర్తియను నీ మాట
న నొక్కరిత బాధించె, మహాబలపరాక్రమవంతుడ వైననీవు నన్నుఁ
బురికొల్పుట కని యుందువుగాని మఱియొకటి గాదు. దాని కే
మది యలుండనిమ్ము. విజయరామరాజు ప్రవర్తనంబిపు డతికాపట్యం
బునఁ బోలఁదోచుచున్న దేమి ?

పాపా—అతఁ డెప్పటికిని గపటియే కాని నీ విప్పు డిట్లనుటకుం
గారణ మేమి ?

వెంగ—విజయరామరా జిపు డన్నగారియొద్ద కొక రాయబారిం
బుచ్చినాడు.

పాపా—ఈ ! హా ! మన మహారా జారాయబారిమాయుగోఁ
బడలేదు కదా ?

వెంగ—వానిమాయలోఁ బడుట కన్నగారికంటఁ బడక మున్నె
వాడు నాచేతిలోఁ బడినాడు.

పాపా—ఏమి వృత్తాంతము ?

వెంగ—ఆరాయబారి చేత నొకజాబుఁ గొని మహారాజవర్జనం
బునకై హజారము కడ వేచియుండెను. అంతలో నెటకేనిబోవునేనటఁ
దారసించి తదుదంతం బుతయు నాకర్ణించి వానియొద్దనుండి పత్రికం
గొని బహూకరించి సాగనంపితిని.

పాపా—ఏమిచ్చి బహూకరించితివి ?

వెంగ—రెండుచపేటంబులును నొకయర్థచంద్రప్రయోగంబును.

పాపా—వా చంతకేయి! ననరమేలవచ్చెను? పత్రికావిశేషం బేమి.

ప్రథమాంకము.

పెంగ—రామరాజుపై నాగ్రహమే కారణము. మఱి పత్రికా విశేషములు వినుము. గోలకొండన రాక్షసుని బుస్సీ సపరివారుండై హైదరుజంగుతో జమాబాది వచ్చి రాజమహేంద్రవరముకడ విడిసి యుండుట మనము నెఱింగియున్నదేకద ?

పాపా—సరే ! విజయ రాముఁ డనున దేమి ?

పెంగ—“కతిపయ సేనాసమేతంబుగా బుస్సీ ప్రభృతులు వచ్చి యున్నారు పెచ్చకన్నుఁ గట్టవలసిన మనమిపుడు పూర్వవైరము లుగ్గడించుకొనక చతురంగబంబులం గూడిపోయి పన్నిపుడుకట్టలే మని చెప్పుదము, దానికి వారొప్పుకున్నజేయవలసినపని చేసివత్తము” అని.

పాపా—

శా. బేరా ! యెంతటితంత్రవాడియొ కలిం ♦ గాధీశ్వరుం డెన్నికో

ట్లోచూవ్యంబులుపన్నుగట్టఁ దగి యె ♦ న్నోయేండ్లుతానుండి వా
రేరా వైకము రాదటం చదుగ రా ♦ నీలేక యెట్లాడియో

భాగంబు మన నెత్తివేయుటకుఁ గాఁ ♦ బన్నెంజుమీ యిగ్గటికొ.

ఇంతియెకాని మనపము దయచేత వర్తమాన ముప లేదు.
మనము వానిమాట విని మోసపోయి వానివెంటనంటిపోయిన నెటు
పోయి యెటువచ్చునో! ఎంతమోసము! యెంతమోసము! పగతు తొంత
కయినం జాలియుండురుకదా !

గీ. తన్నుఁ బ్రక్కలోన ♦ నున్నబల్లెం బని

తలఁచుదాయ వచ్చి ♦ తలను ముట్టి

బాస చేసె నేని ♦ దొసిలి యిడె నేని

విశ్వసింపరాదు ♦ విజ్ఞుఁ డెప్పుడు.

(తెరవో) హా ! కరుణాతరంగితాంతరంగా ! హా ! బాబ్బిలిపురా
ధీశ్వరా ! హా ! రంగారాయమహారాజ ! నిర పరాధిని నన్ను రక్షిం
పుము. రక్షింపుము.
(అని రోదనము.)

చ. అభయ మొసంగినాడ భయ, మందకుమింకిట నార్తలోకమా!
 త్రిభువనకంటకాశనావ ధిష్ణిపాణుడ రంగరాయభూ
 విభండను వచ్చుతుంటి నొక ధివేల్కిడి నీవెతలెల్ల దీర్చి నీ
 విభవనమేతుఁ జేసెదను నిక్కము నిక్కము విశ్వసింపుమా.
 పాపా—యవరాజా! మనమహారాజు నీచే ప్రేటు పడినరాయ
 బారి కభయప్రదాన మొసంగి భయంకరప్రకారంబున నిట వచ్చు
 చున్న వాడు మన మిపు డిటు నున్న నేమి వచ్చునో పోవుదము రమ్మ.
 (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది విష్కంభము.

[స్థలము బొబ్బిలిలో సభాభవనము.]

[అంతః బైపద్యమును జనువుచు రంగరాయుడును కాళ్ళూరి డ
 బడి దుఃఖించు రాయబారియును బ్రవేశించుచున్నారు.]

రంగా—(లేవ్ దీయుచు)

శా. ఓయీ! యితరురంతచింత యిటులే ధి లో నీకు సంప్రాప్తమై
 వాయొడం దురపిల్లఁ జేసెడిని? నీ ధి వాసప్రదేశం బదే
 దో యెం దేగుచు నిందు వచ్చితి నై యే ధి రో నీవు నీవృత్తమె
 ట్లొయాధార్థ్య మొలుంగఁ జేయుము తెలుఁ గున్నట్లుగావించెదన్.

రాయ—(లేచి) మహారాజ, నేను విజయరామరాజపురందరుని
 సందేశంబున రాయబారి నై విజయనగరంబునుండి దేవరదర్శవార్ధ మిట
 వచ్చినాడ.

రంగా—(చిలునగవుతోదనలో) ఓహూ! యిది పరమాశ్చర్య
 ము. కానీ విచారించెదంగాక. (ప్రకాశముగా) సరే! తరువాత ?

రాయ—తరువాత నేమి చెప్పుదు నోమహారాజా! నేను చేనర
 డర్శనార్థము హజరముకడఁ బ్రతీక్షించుచండ నటకు వేగ శరాయ
 న్మహిం డగుచుండెచె,

రంగా—(తనలో) దుందుడుకువాడతఁ డితనిం బ్రహ్మచారిగాఁ బోలు (ప్రకాశముగా) తనువాత ?

రాయ—అతఁడు నావృత్తాంతం బంతయు విని నన్ను జెప్పలు వాయఁ గొట్టినాఁడు మహారాజా ! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

రంగా—(తలపఁకించి) అఁ! వె గళరావే యిట్లుచేసినాఁడా? కానీ పిచారిం చెదంగాక, చిఱింపకుము. ఓరీ యెవడరా ! అక్కడ ?

సేనకుండు—(ప్రవేశించి)హాసాదు మహారాజా! దాసున కేమియాజ్ఞ?

రంగా—నీప్రపోయి నరసారాయ వేగళరాయలం దీసికొని రా ?

సేన—చిత్తము. (గమ్మ)మించు మన్నాఁడు.)

రంగా—రాయబారీ ! విజయరామరాజుగారికి మాపైనిత యను గ్రహము కలుగుట కేమికారణము ?

రాయ—రాజా ! మారాశేంద్రుండు గుణగ్రహణదక్షుండు గాని ప్రాతపగలు బురస్కరించుకొని నట్టివస్తువు నే విజ వనట్టివాఁడు గాడు.

రంగా — సరే! యిప్పుడేమికారణంబునంజేసి న్నిటకుంబుత్తెంచెను?

రాయ—సర్వమును విశవంబున నెక జాబువ్రాసి యేలినవారి కిచ్చుని నాచేతి కిచ్చినాఁడు.

రంగా—అచేది ?

రాయ—వెగళరావు దానిం దీసికొనియె.

రంగా—ఒకరిఁజుట్టు నెంహొరి కిచ్చుట దూతకృత్యమునకు దూష్యము గాదా ?

రాయ—ఏత్తము రాజధింజా ! తానే మహారాజ నని చెప్పి యతఁడు నాచేతుండి జాబూదలాగుకొని న న్నడచినాఁ డీతప్పు త్కరింపుము దేవా !

(తెరలో) ఓహోరీ ! యనత్యవాదీ ! సత్యమహాపాతకవర్తీ ! సత్య సాధు డయిన మహారాజునడ నిట్ల సత్యముగఁ బ్రేలుచుంటివేమిరా?

ఉ. ద ఘ్నఁడ వీవు ద ఘ్నసకఁ ధోద్ధడి వచ్చితి రాయబారివై

శిష్టజనప్రకీర్ణ మయి ధ చెన్నలరారెడురావువారియు

తక్కువైనభాస్థలఁబునఁ బ్ర ధ తిష్ఠితుఁ జేయుట దోష మా నినుకొ

గఘ్నఁడ పెద్ద చేసి శున ధ కంబును బల్లకి నిల్పుటొప్పునే.

(అంతఁ బై వద్యమును జరుపుచుఁ గత్తి దూసికొని వెంగళ రాయఁడును, అనుసరించి శాంతిం జూపునరసారాయ ఁడును బ్రవేశించుచున్నారు)

నర—కుమారా ! శాంతింపుము. నీచేయి మిగిలిరప్పుడు మీఁదు మిక్కిలి నీ కిట్లు క్రోధవచనంబు లుచ్చరించుట తగదు. ఎంతక్రోధ మున్న నంతశాంతం బూనుటయే మమ బోంట్లకు విభూషణంబు. మీయన్న రంగారాయఁడు నీచేత క్షాగ్రహించియే ని నిట్లు పిలువం బుచె. అతం డదె సింహాసనాసీనుడై యున్నవాఁడు. నీమాటవిన్న నతనిచిత్తం బవ్యధాదుత్తంబగుఁ గావున శాంతించి మహారాజ నను సంధింపుము. వినయ బుసం బాగ్ధింపుము.

ఉ. విన్నపు నీవు నింటి కగు ధ పెద్ద పితృపతిమానుఁ డన్న శౌ

ర్యోన్నతకీర్తి, విజ్ఞుఁడు ప్ర ధ భూత్తరుఁడుత్తముఁ డాతఁ డట్టిమీ

యన్నమనఁబు నట్టి మన ధ మఁదఱముం జన నెప్పుఁ గాని యీ

చిన్నతనంపుదుందుకు ధ చేష్టల శిష్టము రొప్పు నొప్పునే ?

వెంగ—పెద్దలు మీరు మీ చెప్పిన చొప్పునం బ్రవర్తి చెదంగాక.

(అని సమీపించుచున్నాఁడు)

నర—(సమీపించి) జయము జయము మహారాజ !

రంగా—మంత్రీవర్యా ! రమ్మ పీతం బధిష్ఠింపుమా.

నర—ఉపవిష్టుఁ డగుచున్నాఁడు.)

వెంగ—(రాజుపాదములకడ సాంగిలంబడి నమస్కరించుచున్నాఁడు)

రంగా—వెంగళరాయా ! నన్నింత పెద్దఁ జేయుచుంటి వేమి? నీవె మహారాజపు కావున రమ్మ సింహాసనం బెక్కుము.

వెంగ—(భయ మభివ్యుచయ) మహారాజ! ఏమి యిట్లనుచుంటిరి? నాకడం గలిగిన మహాపచారం బేమి?

క. అన్నపుపిత్తసముడత్రమటి, నన్ను బ్రేమించి పెంచునరనాథుడవున్
విన్నది కన్నదిగా విటులన్నా! తప్పున్నసైపు † మా దయతోడన్.

రంగా—వినయధురీణ! ఈవినయంబుల కేమికాని వీనితో నేమంటివి నే నే మహారాజ ననియా?

వెంగ—(కోపముతో లేచి రాయబారి దిక్కు మొగంబై) ఓహోరి! యసత్యవాదీ! సత్యసంఘం డయినమహారాజుకడ నిట్లసత్యముగాఁ బ్రేలితివేమిరా? (దుష్టుడవీవను నెనుకటిపద్యము చదువుచు కత్తిదూసికొని పైకుటుకుచున్నాడు)

నర—హా! హా! శాంతిపుము శాంతిపుము. (అని యడ్డువడుచున్నాడు.)

రంగా—వత్సా! శాంతిపుము. ఈమాట కేమిగాని వీరికడనున్న నాజాబు నీ వేల లాగికొని వదిలితివి? వీని నేల నడచితివి?

వెంగ—(చేతులు జోడించుకొని వినయంబుతో)

మ. అది నాతప్పు క్షమంపు మోసరవరే † ణ్యా! వీడు కాళింగరాట్టదమందుండెనురాయబారి నని చెప్పవాయయెత్తంగ నా హృదయంబు వలరామభూధపుసపై † రేకత్తియున్నట్టికో)
ధడశక్ గ్రొవనుమిఁదఁగానక యస † త్కార్యంబుగావించితిన్.
రంగా—గీ. రాజువై గలకోపంబు † రాయబారి

మీదఁ జూపుట యుచితమే † భూదయితుల

కితఁడు చేసినత ప్రేమి? † యితని నడవ

నటి? కతివేక మది యని † డేట పడడె?

వెంగ—(తల వంచి భయ మభివ్యుచయచు న్నాడు)

రంగా—వత్సా! కడచినదానికిఁ గళపళంపడకుము. విజయరామ రాజేమివా? సెన్ చూత మానా బిటు తెమ్ము.

వెంగ—(భయసభా) నుంబు లభియించుచున్నాడు.)

నర—మన వెంగళరాయఁ డారాజుమీఁది కోపంబునం దానిఁడునా తునియలు గావించెనట. మహారాజా! తప్పునైచి కాచి రక్షింపుము.

రం—అయ్యయ్యో! యెంతప్రమాదము సంభవించినది? కానీ దాని నితండు చదివియుండును గావున నాదలివిశేషము లేమియో?

నర—“నోలుకొండనుండి బుస్సీ సహరివారు డై హైదరుజంగుతో జమాబుదీనచ్చి రాజమహేంద్రవరచూనం దున్నవాడు. కావునమనము మనపూర్వవైరమును మూల చతురంగబలసమేతులమై భోయి వన్నుఁ గట్టలేనుని చెప్పుకము దానికి నా రొప్పుకున్న జేయవలసినపని చేసి వత్తము” అని.

రంగా—(తనలో) అవురా! ఎంత తంత్రవాదియో విజయరామ రాజు! (ప్రకాశముగా) మంత్రీవర్యా! వీనికి దగినట్లు చెప్పి యుంపి పుచ్చుము.

నర—(దూతదిక్కు మొగంబై, ఓయీ! మా వెంగళరాయం డన్న చాటువాడు; వాని చేతిలకు నీవు చితింపకుము. మీరాజుతో,

శా. మాపై నింతకృపారసం బొదల్పట్టఁ ♦ మాకెంతో సంతోషమై

మీపట్టణ గురుభావ మెంచితి మెదఁ ♦ మీచెప్పిన క్లేము మీ

ప్రప్తపై పోనటకే తలం పయిన మా ♦ రాజానుజోద్వాహ మీ

మాపేగావున మిమ్ముఁగూడరికి లో ♦ మన్నింప నౌ మాపయి.

(అని మామాటగాఁ జెప్పును.)

వెంగ—(దూతఁజూచి)

క. ప్రహరి. పంబడితివారం, సహాయశూరులుత్పదీయఁసాహాయ్యంబున్

గ్రహియించువారుగరరి, హాసపరాక్రమములన్ నన్నగణింపరెదన్

(అని నీమాటగాఁ జెప్పును.)

రాయ—చిత్తము మహారాజా ! నెలవైసంగుడు పోయివచ్చెదను.

(ఓష్కరించిచూచునాడు.)

రంగా—వయస్యా ! ఏమీ విజ మరాముని మోసకృత్యము! బుస్సీ యొద్దకు దానేపోయి మొట్టిపప్పుకొనరాదా ? మనలో డేల ?

నర—తోడునుగాదు గీడునుగాదు. మనము చతురంగబలము లతో నటకుఁ బోయిన నేదో తగ్గతంబు పుట్టి బొప్పిలివారు నీపయి యుద్ధమునకు వచ్చినని వారికిఁ బరిగొల్పి వరిచే మామచ్చ మాపుటకే వానిసంబ్ధము.

రంగా—వానికేమిగాని గోలకొండ సర్కారున కీబుస్సీ యెవఁడు? హైదరుజుగున కేమియిద్దోగము?

నర—ననాబు సాలబద్దాగు పరాసుల సరక్షణముం గోరి వారి ప్రతినిధి యగుబుస్సీవొంపగుమఁ గొంతదేశం బొసంగినాడు. మున్న ముజఫ్ఫరుగు డొస్తా కొసంగినదేశముతో సత్పాప గుర్తకచ్చ మొదలు బగన్నా సయివఱ కుండుదేశమంతయు పరాసుల సశమయ్యెఁ గావన బుస్సీ మఁకు సర్వాధికారియై యున్నాడు. హైదరుజుగు వానికి ముత్రియైవచ్చినాడు.

రంగా—సరే ముత్రివర్యా ! రాజమహేంద్రవరమునండి మనకుం దాఖరులు వచ్చినవిగదా ! మనము పోకుండుటకు వారికేమే నాగ్రహము వచ్చినేమో ? వారికి వచ్చినను రాకున్నచు శనిగ్రహమువలె నున్న రాసురా జాగ్రహమును బుట్టిపక మానఁడు. దీనికేమియూలో చనము ? నేను బోయివత్తువా ?

నర—రాజా ! ఎల్లి మనమొగలరాయనికిఁ బాణిగ్రహణోత్సవము చేయ నిశ్చయించుకొని యుంటిమికదా ! ఇట్టిచోఁ ద డ్రిశంసిన వేగిన నున్నవా టెట్లగుచు ? నీవు లేనిన్న నెవరు కర్తలు ? ఎరు స్మర్తలు ?

రంగా—వయస్యాగ్రణీ !

ఉ. తమ్ముని వెండ్లివైభవవి ♦ ధానము సల్పక పోవరాదు, దే
 శేమ్మున కాఘ్యుడైనబుసి ♦ శాసనముం గడిదాటరాదు, ము
 ఖ్యమ్ముం రెండుకార్యములు ♦ నారయ నొక్కతఱిం దటస్థమై
 నెహ్మడి నూపుచుండెడిని ♦ నిల్వంగ నెద్దియుఁగా ది దెట్లకో.
 ఏది యెట్లయినను నేను బుస్సీనర్పనంబునకుఁ బోవటయే శ్రేయమని.
 తోచుచున్నాఁడి.

నర—రాజా ! నొక్కఁడొక దేమంటివే వినుము. విజయరామ
 రాజున కాపైదరు చాలఁబుట్టుకొని యున్నాడని తెలియవచ్చు
 చున్నది. విశేషించి యిపుడు మనవిరోధి తనమాట నుల్లంఘించి తన
 దూరం బరాభవిచితి మని డొదంబున నతం డొతయేని మంకివడు
 చుండును. అతం డతనికి లొచమిచ్చియైన బుస్సికి బోధించి మన కవ
 మానంబు చేయించుట సిద్ధము.

శౌర్య—(కోపముతోఁగితి జరిపించుచు)

మ. అవమానం బొకఁడొనె రావుకులదు ♦ ధృట్టిమఁ డాటేనికిఁ
 యవమండుకొ గెననుండు వానితల్పై ♦ నొవాఁడనుకొ లెక్కయే
 భవనంబుల్ భవనాధినాథులును నం ♦ పూర్ణసిఙ్గి గూడి రా
 నవలీలం ద్రసరేణురూపములు గా ♦ నాలంబునకొ రాయఁడే.

బుస్సీభయంబును గిస్సీభయంబును మానంగఁడొబున లేనిమాటయే
 నిక్కంబు. కాని కార్యంతరవ్యగ్రత మనమహారాజుం గలగించు
 చున్నయది. నాకిపు డీకళ్యాణాబైన నేమి కాకున్న నేమి ? ఇతఁడలఁ
 బోకున్న వారు మనపై దాడి వెడలుదురు. అదియే నాకుఁ గళ్యా
 ణంబు (కత్తిసవరించుచు బఁకించి) అదిగో నెవ్వఁడో చారుఁడు
 తత్తఱపాటుతో వచ్చుచున్నాఁడు. వారుపోరునకు వచ్చినట్లే నామదికిం
 బొడకట్టుచున్నది.

(అంతయు చూచుచున్నారు. అంత నొకచారుఁడు ప్రవేశించు
 చున్నాఁడు.)

చారు— జయము ఓయము. మహారాజ ! (వంగినమస్కరించుచున్నాడు)

నర—ఎవడురా నీవు ? ఏమిగుత్తాంతము ?

చారు—అయ్యా ! నే నేలినవారి దాసుడను. జేవరవారిలో మనవిచేసికో వచ్చినాను.

నర—చెప్పుము. విజయరామరాజు మనపై దండెత్తి వచ్చుచున్నాడా యేమి ?

చారు—వానిమొగము! మనపై హఠాఁ డెక్కడ దండెత్తఁగలడు సామీ ? కానీ పరాసులబూసి హైదరుసాహేబుతో ననకాపల్లికివచ్చి నాడంట. ఇతఁ డాడకుఁ బోయి సరకారుతాకీదు మనము గురిసేసినాము కామని మనపై నేరాలు నెప్పి హైదరుసాహేబుకుఁ జెన్నెందులచ్చలు లించ మిచ్చి వానిచే బూసికిఁ బోరు మాట్ట సేసి మనబాబ్బిలి గడిసి మట్టపింప వచ్చుచున్నాడంట బాబూ !.

మొగ—సరే ! సంతోషము. నీవుపోయి మనబలగంబుల కెల్ల నిది తెల్పి పురికొల్పుచుండుము. పొమ్ము.

చారు— నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

రంగా—మోమా ! యేమి యాలోచనము ?

నర—రాజా ! అద్భుతపడకుము.

రంగా—(బొడు గొలిచి మీసము మెలివెట్టుచు) మంత్రిపుంగవా !

శా. ధైర్యసైర్యహిమాద్రు లీవెలమస ♦ ధ్యోత్రప్రభుత్రప్రభుత్

శౌర్యాదార్యోద్విష్టు లందుఁ బ్రబలల్ ♦ మారావువా రట్టినే

వీర్యం బేగ నైర్యముం బడుదునే ♦ వీర్రా త్రిలోకంబు తొ

దార్యోగ్రప్రథ నెత్తినచ్చినను దో ♦ ర్దర్శస్థితికా జాపనే.

అది యట్టులైనను మునుమున్న మనమే దండోపాయ బునికుం గడంగుట రాజనీతివధంబు గాదు. కావున సామదానాదుల మన మారాసు ప్రేసిం బరమాప్తునిగాఁ జేసికొనుటయే పాడి.

నర—రాజాగ్రహణీ! నీమాట యుక్తియుక్తముగా నున్నది. కాని శత్రురాజు ప్రాణాధితుండు గుఱుబుట్టి మనసామంబిసీయసిన నకుండావున మరకఁ బరమమిత్రుండును సకలపరాసుసేనాధ్యక్షుండును నగుగోరుం దొర కీవృత్తాం బెఱిఁగించి తన్నార్థమున వీనినా పొందుట మంచిదని నాయభిప్రాయము

రంగా—అహా! మిక్కిలి చక్కగా జ్ఞప్తికి దెచ్చితివి. ఆగోరుం దొర ముక్కు ముసుగును జయనగరమువాఁకించి గలవివాదము దీర్చి మనపై దయఁ జూపినవాఁడు. ఇట్టిదో మన కీముపకారము సేయక మానఁడు కావున బ్రూదావళపురంబున కిపు జొక్కరాయబారిం బుచ్చుము.

నర—చిత్తము. ఎవఁడురా! అక్కడ?

దొవారికుండు—(ప్రవేశించి) జయము. జయము. మహారాజ! యెవరోయిరువురు తుదకహారకాలాలు వచ్చియున్నారు.

నర—వారిం ద్రవేశపెట్టుము. ఈజాబుఁ గొనిపోయి మంత్రెన బుచ్చన కిచ్చు. (జాబునాసి యిచ్చుచున్నాఁడు)

దొవా—చిత్తము. (విష్కరించి నువ్వున్నాఁడు)

హరకాలాలు—(ద్రవేశించి) మహారాజాకీ సలాం. వజీర్ సాహేబుగీ సలాం.

నర—మీరెవరరు? ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నారు? ఏమిపని సమిత్త మీట వచ్చినారు?

హర—రాజాసాహేబ్! మేం బూసికా హుజూర్ నొఖిల్లంమీయా అన్నాఁడల్లీ సే మహారాజుకు సర్కార్కా హుసుం తెచ్చినాంసాహేబ్ (అని ఫరవాసావత్రిక నిచ్చుచున్నారు.)

నర—(ప్రతీకంగ్రహించి) మేము మీకు విశేషసహాయము చేసెదము. మామీమాత్ర ముపకారము చేయఁగదా?

హర—మే మేగనేయవాలా బోలో మహారాజ్ !

సర—మఱి యేమియుంగాదు, కొన్నిమాట లడిగెదము. వానికి నిజమైన యుత్తరములు చెప్పఁడు.

హర—సిత్తం. సిత్తం. హాజర్.

సర—విజయరామరా జిపు డెక్కడ నున్నాడో ? ఏమి చేయుచున్నాడో ? చెప్పఁగలరా ?

హర—సిత్తం. సిత్తం. విజయరాజా! హమారాలష్కర్నే బుస్సీకు మిలాఖత్ హైదరుజంగుసే బహూత్ మిలాఖత్ వున్నాడు భాన్. వాడికి వాడు బారాలచ్చా బారీలంచా మిచ్చీనాడ్ మియా !

సర—మావిషయమై వా రేమనుకొందురో చెప్పఁగలరా ?

హర—క్యాఫాయిదా హుజూర్ ! హమారాహైదరుజంగ. బద్వాష్ వున్నాడు. మహారాజ్ ! మీకీ మార్చేకు వస్తాడు భాన్ !

సర—సరే మాయదృష్టమెట్లో యట్లు జరుగుచు మీరు పొందు.

(ఆని బహుమతులిచ్చుచున్నాడు.)

హర—(సలాములుచేసి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగా—మంత్రివర్యా ! మనప్రియత్నము లన్నియు నిట్లుగాఁ బరిణమించుచున్నవి. వివాహోత్సవంబున కంతగాయంబుగా రాజాధముం డెంతతంత్రంబు నన్నినాడో ? మనరాయ భారి పోయినను వానినివారు సరకుగొనువారు కారు. ఇప్పటి సందర్భములం బట్టి చూచిన యుద్ధమగు ననియే తోచుచున్నది.

వెంగ—(తనలో) ఇది నాకుఁ బెండ్లిపాలనే యున్నది.

రంగా—మూర్ఖ జనబోధితు లగునామూర్ఖులు మనమేమిచెప్పినను బెడచెవిం బెట్టుదురు. అనేకశతతఃస్థితికాభిరక్షితశత్రుమహావైర్యంబుతోఁ గతివయసేనావరివృత్తులము మన మెట్లో పంగలమో తోప కన్నయది. ఎది యెట్లు కాఁ దాచుకొనెనో దానికి దైవంబే ప్రమాణంబు. (ఆలోచించి) మనపాపారాయఁ డెక్కడ ?

పాపారాయఁడు—(తెరలో హుంకరించి)

మ. కరవాలఁబున నెట్టలం దలలు వేఁ డ్రా లేచి తారత్ బలెక్
సురవర్త్తఁబున నాడి తాళఫలముల్ ధోళం బడుంజొప్పునం
ధరమీఁతం బడి బంతలెట్ల కడిమిక్ ధాటంగఁ బూటంబుగా
నరిసేనం దరలింతు రండు నను డా యం బాలువా రుండినన్.

(అనకత్తి దూసికొని ప్రవేశించి పరవళ్లఁ ద్రొక్కుచున్నాఁడు.)

రంగా—బావా! నీవెంతకైన సాహసు డవేకాని యిది యరిసేన
గాదు. కన్ను దెఱచి వమ్మ నీవారిం దేరిపాటఁ జూచుము. క్రోధం
బుపసంహరించి యిందు విశ్రమింపుము. (శీతముం జూపుచున్నాఁడు.)

పాపా—(శాంతించి) జయము జయము మహారాజా! వైరుల
సంహరింతు నను మన పేగఁత్రాయనిఘాట విని విజయుగా వైరులే
యని భ్రమపడి క్రోధతామ్రాక్షుడనై వచ్చితిని. రాజాధిరాజ! నా
ప్రమాదంబునకుఁ బ్రభువు లాగ్రహింపకుందురుగాక (కూరుచుండును)

రంగా—బావా! శత్రునాశ్యంబు వినినంతనే నీ కింత క్రోధంబు
వచ్చి యిట్లయితివి. మాటి శత్రుదర్శనంబైన నెట్లగుదువో కదా!

మొగ—గీ. మృత్యుదర్శన మైన ని ధి మృత్యుమగఁడు

జంక డొంక నెఱుంగఁ డా ధి శత్రుదర్శ

నం బదేపాటి తలఁపఁ దృ ధి ణబుగా మ

నంజునం దెంచి పొంగుఁ బ ధి బృంబటంచు.

రంగా—పాపరాయా! నీ నాపగ నెలలకు నాపరాయండ వస్తట
కింతయును సందియంబులేదు. నీప్రాపునం జేసి మా కెన్నటికి నప
జయంబు రానేరదు. కాని విజయరామమూర్తి—(అర్ధోక్తియందు)

పాపా—(అగ్రహముతో) హే! మహాపాతకవర్తి విజయరామ
మూర్తిం బెద్దచేసి కీర్తించెద వేమి? (సంభ్రమంబునలేచి) వాని
నిష్ఠ డిచ్చఁద్రోహసంబునకు బలి యిచ్చి వత్తు నాజ్ఞ యిమ్ము.

రంగా—పురుషసింహా ! శాంతింపుము. నామాట సాంతముగా వినుము. విజయరామనరేంద్రుడు సపరివారముడై రాజమహేంద్రవరంబు కడ హైదరుజుగూతో నెదురు కోలుసేసి యిచ్చకంబులాడి వానికిఁ బాడెండలక్షల రూప్యములు లంచమిచ్చి తత్సహాయ్యంబున బుస్సీయగుహంబు వడసి వానికడ మన లేనితప్పులెల్లంజేప్పి యొప్పించి వాండ్రతోఁగూడ మనమీఁద దాడివచ్చుచున్నాఁడని వార్త వచ్చినది. అనేకశతశతఘ్ని కాభిరక్షితం బగునప్పరాసునైన్యంబుతోఁ గతిపయసేనాసహాయుల మగుమన మెట్లోపఁగలమో ! కార్యంబేది యోవచింపుము

పాపా—(అలక్ష్యంబు బభినయించుచు) మహారాజా ! వారెన్ని వేలున్నను నీకాల్బలంబుతో నొక్కనికినిం జాలిరారునుమీ! ఇదివిక్రంబు. ఉ. బుస్సీయైవారు నిజయః భూపతి వచ్చిన నేమి లెక్క వా రిస్సిరొ ! కాలకాటుడు మః హేశ్వరుఁ డాత్రిపురారి వచ్చినఁ గన్నని లేమత్రాఁచవలెఁ నాకరవాలము నాట్య మాడదే దుస్సహమే రణంబు వగఁ దోగకు మింకిట రాజచంద్రమా.

నర—రాజా ! మనపాపారాముఁడెంతయైనఁ జేయఁగలవాఁడిందుల కింతయును గొఱుతలే దిది యంతయుఁ నిక్కంబు. సంగ్రామంబు సంభవించునని మనకింతయుఁ జింతింపవలసినపనిలేదు. అయినను మనము జాగరూకులమై యుండవలసిన వారము. కావున నాముక్కడుల మన పొలంబు ద్రొక్కనీకుండఁ జేయుటయే మొదటఁ జేయవలసిన పనియై యున్నది.

రంగా—మామా ! నీచెప్పినది యుక్తియుక్తముగా నున్నది. దానికి మనలో నెవ్వరుసమర్థులొ? (పాపారాయనిదిలకించుచున్నాడు)

పాపా—గాజా ! దీనికింతయేల ? నేను సర్వమునకునుసంసిద్ధుడనై యున్నవాడనే. కతికయసేనాసహితుండనై యిపుడ పోయి కైరులు

వచ్చుమార్గంబున మనయెల్ల రాజాముకడఁగాచికొని యుండి వారినడఁగించెను. ఒండాకొండైన భండనంబు గావించి చించి చెండాడెద నాజ్ఞ యొసంగుము. పోయిన చ్చెద. (అని లేచుచున్నాడు)

రంగా—అనఁజూశూరుడవు నీకుం జెప్పవలసిన దేమియు లేదు గాని పోరం దారతమ్యంబులెఱింగి మెలంగుము పోయిరమ్మ.

పాపా—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

రంగా—అమాత్యశ్రేణిరా ! మనపాపారాయండు పోయిన శత్రువుల మన పొలంబునం దడగు పెట్టనీయం చనియే నా నిశ్చయము. కావున మన మెల్లి పెండ్లికిం బ్రయత్నములు జేసికొందమా ?

నర—వివాహోత్సవము నిరాటంకముగాఁ జేసికొనట కేమియును సాదేహము లేదు. అయినను మన మేమిచేయుండరాదు. ఒక కన్నుమాత్ర మటు వేసియే యుండవలెను. విజయరామరా జనేక కుమార్తెంబు లెఱింగినవాడు. ఏదారి నెల్లు సేనలు దెచ్చి యెల్లు చేయునో ? మన కెంత యిక్కట్టుపడవలసి వచ్చునో ?

రంగా—అదినిజమే. అతక డెత్తకైనం జాలినవాడు. మనము జాగరూకులమైయుండియే ప్రవర్తింతము. ముత్రివర్యా ! నీవు వైవాహికశంభారంబు లెల్ల సమకట్టింపుము. వెంగళరాయా ! నీవు నాతో రమ్మ మనము స్వయముగాఁ బోయి సేనలు బురికొల్పివత్తము.

అందఱు—(లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇదిప్రథమాంకము.

శ్రీ బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

రామరాజు విజయరామ

ద్వితీయాంకము.

స్థలము, దేవులపల్లి చెంత డేరా.

(అంత హుక్కా త్రాగుచు నాసీను డగు హైదరుజుగును, పనమ్రుండై విజయరామరాజును బ్రవేశించుచున్నారు.)

హైద—క్యాభాయ్ ! సీకీ యింతా సికర్ ?

విజ—సర్కారువారిలో నాభయ మే మని చెప్పుకొందాను—

మ. వెలకుల్ కోల్పులు లెప్పువచ్చి పడి నా † పీచంబు వోగట్టి బాముల పోల్చేయుదురో యటంచు నసిశం † బుక్ దల్లడంబున గుండెలు పోణా లలచేతం బట్టుకొని యే † డీల్పడ్డ చిత్తంబుతో,

బాలుపేదక నిల నైతిఁ గాని సుఖమే † ప్లుక లేక పోయెంగదా. బొబ్బిలివారిలో బాపారాయణును మేగళరాయుడు నతికూరులు. వారు నన్నను నారాజధానిని దృఢప్రాయముగాఁ జూచు చుందురు. రంగారాయఁడును వా రాజినదాట పడినది పాటగాఁ జూచుచుండును గాని మాత్రాడువాడు కాడు. ఇప్పుటికైన వారి యభిప్రాయము లెట్లున్నవో చూత మని తెలుస్త నే నొకదూకం బుచ్చితి. వాడు వారికడకుం బోయి “బుస్సెయును హైదరుజుగుసాహేబును జతురంగ బలసమేతంబుగా జనూబదీకి వచ్చియున్నారు. మనము వారి నెదుర్కోలు చేసి బహూశరింతము రమ్మ” అని నేఁ జెప్పినట్లు చెప్పెనట ! చెప్పినంతలో బుస్సెయెవండు శ్రావరెవండు మమ్ము రమ్మనుటకా విజయరాముం డెవఁడని నిరసించి వానిబట్టి చావఁగొట్టిరట !

హా ! హా ! సాహెబ్జే ! నాకు మిక్కిలి యవమానంబు గలిగినది గదా. రావువారికి మీ రధికారులున్నారనుమాటయైన లేదు. మీ కిదివఱకే బొమ్మగట్టినారు సరిగదా సమయమువచ్చినప్పుడు పిండి పెట్టు దలంచి కూడ యున్నారు. యవనేశ్వరా ! వారిపట్ల నే సంతయు నసమర్థుడ. నన్నెట్లు రక్షింతునో భారమంతయు మీ మీదనే నేసి యున్నాడను. ఇంక దేవర చిత్తము. నాభాగ్యము.

హైద—(హుక్కా పీల్చును) రాజా మాకీ వాన్ హలచ్చం సేస్తామా ? యేహ్మిమాటా సెప్తావు ? మాకీ హింతా నమ్మకం లేద్. మాభలం వార్కి తెల్వకా పోద్. నీకీ ఫర్వాసహీ వుండు భాయ్ !

విజ—భాగ్ వర్యా !

గీ. ఎంతచెప్పినఁ గాని నా ♦ స్వాతంత్ర్యము
గుదురుబా టింతయును లేక ♦ కుందుకు మన
బలగము ఫిఱుగు లొకయెత్తు ♦ పాపరాయఁ
దొక్కయె ట్లెట్లాకో వారి ♦ నుక్కడంప.

హై—మాకీ మించి వారికి జబర్దస్తీ క్యా భాయ్ ! నీకీ హింతా భయ్యం లేద్. సంసయం లేద్. మేమూ దేహాలన్నీ గెల్చినామ్. నీకీ తెల్వాదూ వుంది. మాకీసూస్తే ముల్కుల్ ముల్కుల్ గడ గడా గడ గడా పడుతుతాయి భాయ్ ! బొబ్బిలీ గిబ్బిలీ లచ్చంలేనదీ మాటాసెప్పి పాయిదా వున్నదీ లేద్. ఖైర్ ! బొబ్బిలీ తారీఫ్ క్యా రాజా ?

విజ—తురుష్కువంశాగ్రణీ ! మీ రంతటిబలపరాక్రమవంతులే యనుట కింతయును సందేహము లేదు. కాని బొబ్బిలిపద్ధనాయకుల శౌర్యం బనివార్యం బాకర్ణింపుము.

ఉ. గిబ్బజజీకు ముమ్మెనలఁ ♦ గేరెమవాలున త్రెనఁ గాన
జెబ్బలికోట్లకైనఁ గను ♦ పించెను నించుక వాడి వీడటల్

బాబ్బలివీటికోట నడిఁ ♦ బుట్టినదోమయు వాశిపోడిమిన్
గొబ్బిన మత్తవారణముఁ ♦ గోల్తల సేసెనుఁ బట్టి నెట్టనన్.

హై— ఖైర్ బాబ్బిలడిమే కైనా బందోబస్తు వున్నావీ? కల్నా
లక్కర్ థాయ్ !

విజ—

శా. బాబో! బాబ్బలికోటకొమ్మల నరా ♦ బాగా సయస్తంశముల్
రాఁబో నీఁగకుఁ జోటు లేనటులు ని ♦ ల్వం జేసి నచ్చక్కిమేల్
దాబాలన్ బురుజుల్ శిలాఫలకముల్ ♦ సంధించి నిర్మించి బం
దోబస్తై చనఁ జేసి రందు బల ముం ♦ డు న్వేల వీ లెప్పుడున్.

హై—అచ్చా! రాజా! వారకీ బహూత్తారీపు చెప్తావు. వారీమే
యెంతా వస్తాదు ల్వన్నాది సెప్పు మీయా!

విజ—సాహెబ్దార్! వారందఱును సిస్తుగల వస్తాదు లేవి నుము.

సీ. కాండ్రు కాం ద్రనుచును ♦ దీక్షిండు కోల్పుతి,

తాండ్ర పాపారాయ ♦ ధరణివిభండు

తోడఁ ద్రొక్కిన లేచి ♦ వీడఁ జూపెడుకోడఁ

త్రాచు వేంగళరాయ ♦ రాజవరుడు

వడి బొబ్బరించు క్రొ ♦ వ్యాధిసింహం బిను,

గంటి స్మసింహరా ♦ ధ్వజయశుండు

సరభసంబున దాటు ♦ శరభఁబు దామెర,

ధర్మరాయాభిఖ్య ♦ కర్మసుండు

తే. మఱియుఁ జెలికానివేంకయ ♦ మంతెనాస్వ

వాయబుచ్చైన కాకర్ల వంశ వేంక

టాఖ్యుఁడును గోత విఖ్యాతి ♦ నలరు యోధు

లోక టింపరు ఘోరాజి ♦ సాహెబ్దార్.

కా. రంగారాయఁ డభంగసంగరమహాఁ రంగప్రదేశంబునకా
 రంగత్పాతనిశాతపేతిఁ గొని శౌఁ ర్మస్థైర్యముఠాదియై
 గింగు ర్వుట్టఁగ మెట్టిన స్థనఫరంఁ గీలు స్సరంగీలునుకా
 భంగం బుండుట కేమి లెక్క మఱి భూఁ భాగంబు లల్లాడఁగకా.
 హైదరాబా! బలేవస్తాదువున్నావు! నీకీ బడాలమ్మరువున్నాదీ
 విన్నావ్. అడాయికీ యితా మాడలీ పోతావు ఫరవా లేన్. వార్కి
 నీవు పోయి యుద్ధం సైవోయ్!

విజ—అంతభాగ్యమే నాకున్నచో నేనింత చింతింప వలసినపని
 దేమి దేవరా! బలపరాక్రమహీనుండను గనుక నేమిమీసాయమపే
 యీపవలసివచ్చినది. లేకున్న వారివలెనే నేనును మీఫరవానా పాటిం
 పకే యుండను.

హై—(ఆగ్రహముతో) హారేరే! మాసర్వానాకు రద్దు చెప్పి
 స్తాడు. వాడ్కి యిట్లే లడాయి పెత్తా గోరీకత్తా దేఖో. (హుక్కా
 గొట్టముం బాటవైచి) కోర్ రే! లామూఖా! లాసూఖా! హాస
 నల్లిఖా జానూఖా! మహమ్మదుస్సే! సిద్దీబిలాల్! బల్దీబల్దీ
 లడాయికీ త్తూర్. (లేచి కోపముతో, గేకలు వేయుచున్నాడు.)

భలుడు—(ప్రవేశించి) సర్కార్! బుస్సీచాహేజ్ కాసవారీఆతీ హై.

(అంత నంగరక్షకులతో బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాడు.)

అందఱు—(సలాములు చేయుచున్నారు.)

బుస్సీ—సలాం. సలాం. (అగ్రాసన మధిష్ఠించుచున్నాడు.)

అందఱు—(అసీకు లగుచున్నారు.)

* బుస్సీ—హైదరుజాగ్! అనకాపల్లినుండి మనము వ్రాసిన రెండవ
 తాఫీనున్నకైన బాబ్బిలిరాజు వచ్చి పైక మిచ్చినాడా? లేదా?

* బుస్సీ చెప్పినమాట అన్నియు నన్యదేశభాషాస్వరూపితో నీపుస్తకమందున్నట్లు
 గాని సమయానుకూలముగా నింపుక మార్చి కాని ప్రదర్శింప వచ్చును.

హైద—సర్కార్ ! వాడికి ధరేమిహాజూర్ ! మనలచ్చెంవాకికీనై.
మనకీ మార్నేకు తయ్యారు వున్నాడు విన్నాన్.

బుస్సీ—ఇది నిశ్చయమా ? ఎవరు చెప్పినారు ?

హైద—నిచ్చయం నిచ్చయం. హీవిజయరామ్ రాజా జాలీనాడు
సర్కార్ !

బుస్సీ—(ఓజరామరాజుం జూచి) ఏమివృత్తాంతము ?

ఓజ—సకలభువనేశ్వర ! నేను దేవరదర్శనార్థమనకాపల్లికితచ్చుచు
వారి యుద్యమ మెట్లున్నదో చూత మని బొబ్బిలి కొకదూతం బుచ్చి
తిక్కి. వాడుపోయి వారి సమరప్రయత్నమంతయుం చెలిసికొనివచ్చి
చెప్పియున్నాడు.

హైద—నూదర్శనానికి వాడూ రాలేదు నిజం వుంది ఇదేమాకీ
దాఖలా సెప్తాదీ. నీకీ దూతా సెప్పా నేమిలో వోయ్.

బుస్సీ—పాపారాయణు మహాశూరుడని విని యుంటిమి. మనము
బొబ్బిలి గెలువలేము. జమాబాదీ మాని మఱిలి పోవుదము లెండు.

విజ—(దిగులాంది తనలో) అయ్యో ! ప్రమాదమే తటస్థించినది.
అయినట్లు చెప్పెదంగాక. (ప్రకాశముగా) ఏరాసువంశశిలకా !

మ. ఇప్పు డాపాపయ లేడు వీట మన మి ♦ క్లేతెంచుటల్ విండు దా
నువరోధింపగ మార్గమధ్యమున నై ♦ యున్నట్టిరాజామునుకొ
గృహము డాతడు సేనతోఁ జూ యె నీ ♦ కి తెంచియే నేను మి
మృపమార్గంబున ాడ దెప్పితిని లే ♦ వాన తయూ జుతిలక.

ఇట్టిచోమనమాబొబ్బిలిగడిచుట్టసింది జయించుటను భసాధ్యంబు నున
ఫిటంగి యొకటి ప్రేరిన దనినంత నే కోటయుం బెట్టిమని పేలె
గలదు. రావువారివంచనహస్తపరిమితాశం బయిన స్వల్పవైశ్యంబుచు
మనమహావైశ్యులు గెలుచుట దుర్లభంబునొంది గాడు. అలాతులగు

బాబ్బిలివారిని మీరు వశముచేసికొనలేకున్నచో మీకు మతియెవ్వరు వశులగుదురు ?

హైద—సర్కార్ ! బాబ్బిలిగిడి హమారాలాడుఖానుకు ఏకు లాడుస్తా. దీన్ని యింతజవ్వవాలాజరూత్ లేద్. రాజా బోలిన్లు మనయధికారం నెలాయింపునైయైతే నామోషీ వున్నాది. బహుత్ నామర్దావున్నాది. నాలీసు వున్నాది. నాకు బేమానీ పేరు వున్నాది. హుకుంసే చనంకీ కోటా గూలీపోక్ హుకుం దేవ్. హుకుం దేవ్.

సేవకుడు—(ప్రవేశించి) సలాం సలాం బందగానేయాలీ ! ఓ చిలీ బందరుసే హమారా గోరుందొరాకా మర్తైఆయాహై.

బుస్సీ—మర్తైను వచ్చినాడా ? సరే. రమ్మని చెప్పము (హైదరు దిక్కు మొగస్తై) కర్తవ్య మాలోచించి చెప్పెదను. నాకు మర్తై నుతో మాట లాడవలసి యున్నది. మీరు— (అగ్ధోక్తియందు)

హైద—హుజూర్ ! మేం లష్కర్లు హుషార్ సెప్పి వస్తాము నెయ్యదేవ్. (అని విజయరామ హైదరుజంగులు సేవకుడును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

మర్తై—(ప్రవేశించి సలాముచేసి) ప్రభువరా ! గోరుందొరగారు మీదర్శనము చేసి మీ కీజా బియ్యం నాచేతి కిచ్చి పుచ్చినారు.

(అని జాబు నిచ్చుచున్నాడు.)

బుస్సీ—(పుచ్చుకొని విప్పి చదువుకొని యాశ్చర్య మభినయించితన లో) ఈహైదరుజంగెంతమోసగాడు ! దుర్మార్గుడైన విజయరామ రాజనొద్ద లక్షలకొలది లంచము పుచ్చుకొని ధర్మాత్ములు సత్య సంధులైన బాబ్బిలివారిం జెఱకు దలచినాడు నే నేమియు నెఱుంగక వీనిమాయలో బడి నిజముగా బాబ్బిలివారు సర్కారుపన్ను గట్టక యెదిరించిరిని వారిమీదికి గ్రూరాత్ముడనై యుద్ధమునకు వచ్చితిని. విజయరామరాజు బాబ్బిలివారిని నాశముచేసి వానికోట తనస్వాధీన

ము చేసికొనుటకుఁ జేసినమోస మిది ధనమున కాశించిపైదరుజంగు
పాపమున కొడిగట్టినాడు. ఇది యిట్టిది గనుక నే నామిత్రుడాగోరుం
దొర యిట్లు నాకుఁ దెలియఁబఱచిగాడు. కానీ మీ నెట్లు చేయవలెనో
యిట్లు చేసి నే నిటనుండి మఱి పోయెదంగాక ! (ప్రకాశముగా)
మండిది నీవు పొమ్ము. తగునట్లు పగవర్తింతు నని గోరుందొరతోఁ
జెప్పము. (జబు వాసి యిచ్చుచున్నాడు.)

మర్తెక్—(జబు కొని సలాము చేసి నెక్కిమించుచున్నాడు.)

(అంత పైదరుజంగును విజయరామరాజును భయముతోఁ బలి)

బుస్సీ—(కోప మడంచుకొని) పైదరుజంగ్ ! బొబ్బిలివారుపన్ను
గట్ట లే దనియే కదా మనము యుద్ధమునకు వచ్చితిమి. వారు మన
కీవలసిన పన్నంతయు నిచ్చివేయుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లు తెలిసినది.
మన మిపు డేమి చేయ వలసి యుండును ?

పైద—(భయముతో విజయరామరాజుంజూచి చేతుడుపెట్టిరహ
స్యముగా) రాజా ! గోరుదొరా యేమిటీవో రానీ వున్నాడే. మన
హలోసనా వీన్కి తెలిసీ వుందీహేమో ? ఖయిర్ నీకీకెకల్లేద్ మియా!
నేన్ సెప్తాన్ సూఫ. ధైభం వుంది (ప్రకాశముగా) సర్కార్ ! వారు
బారాషువచ్చరాల్ పన్ను కట్టకా పోయ్ తాఖిదుల్ రానీ రానీ
వారూ రాకాపోతే యుద్దంకీ వచ్చీనాం మందీ తప్పునై వుందీ. దీన్ని
మిహలోసింఁచవాలా జరూరత్ బీ నై సర్కార్ !

బుస్సీ—ఈవిజయరామరాజు మాత్రము పన్ను గట్టుచున్నాడా ?

పైద—హీతఁడు తనాసీకీకిందవార్ వసూ లీకా పోతే దేవంపండ
కాపోతే కట్టలేద్ అని సెప్పతాఁడు సర్కార్ !

బుస్సీ—వారు కూడ నట్లే యని మన మూహించుకో రాదా ?

పైద—సిత్తం సిత్తం కాని హమారాతాఖిద్ రద్దూసెప్పి దర్ష
ణాన్కి రాలేద్ విజయరాజా రాజమర్ది పై నాడ్ ఆదా యిస్తాన్

నెప్పి మనివీ సేనూ కున్నాడ్ మనమూ కటాచ్చించినాం.

బుస్సీ—ఇప్పుడు వా రీవలసినదే గాక దాని కిబ్బడి యిత్తురట వారి నేల కటాక్షింపరాదు.

విజ.—(తనలో) మనసంకల్పము వికల్పమగునట్టెయున్నది. నే నేమి చేయుదును దైవమా !

బుస్సీ—(ఆగ్రహముతో) హాల్లో ! మీరిద్దఱును మహాద్రోహులు (హైదరుంజాచి) సీతరాజు లక్షలకొలది లంచమిచ్చుటం జేసి యితని మాట విశ్వసించి నీవు నన్ను మోసపుచ్చి యిటకుఁ దోతెచ్చి బాబ్బిలి వారిం జంపింపఁ దలంచినావు. నీవు నాదివానుగా నుండుటకును ఇతఁ డీ కలింగదేశాధిపతుడుగా నుండుటకును దగరు. కానీ ! తొందరపడకుండు. మిమ్మెల్లు చేరువలయునో యట్లు చేసెదంగాక.

ఇద్దఱు—(భయ మభినయించుచున్నారు.)

విజ.—(గడ గడ వడతుచుఁ దెరచాటునకుఁ బోయి రూపాయల సంచులం దెచ్చి బుస్సీయెదుటబెట్టి) మహాప్రభూ! నన్ను రక్షింపుము. చ. అరయఁగ మేకవన్నెపులు † లావెలమల్ వయికెంతో మెత్తగా బెరిమగ లాడువోతఁ గను † పిత్తురు దా రద నైన నగ్గులై పరులను గాల్చివైతురు ధ్రు † పంబుగ నెన్నఁటికైన నాకునన్ దొరలకు వారిచే వృతియె † తోచెడు నిక్కము విన్నవించితిన్.
(తెరబోం గలకలము)

బుస్సీ—(నివ్వెరపక్షి) ఏమీ ! దీనాతాపములు వినిపించుచున్నవి రాజా ! అది యేమో ?

విజ.—

శ్లా. దేవా ! యేమని చెప్ప నేమగుచు నా † ర్తింగూర్పునో కాని దుర్భావుల్ రావుకలీను లెట్టిపనికిన్ † రవ్వంతయుం గొంక రెం

తేవీర్యంబున నుండ్రు నేడు మనవా ! రెండే నరణ్యంబునం
బోవం బట్టి వధించి రంగు చెప్పె. ! బోనాను లోకేశ్వరా.

బుస్సీ—ఈహా ! నిరపరాధులబట్టి చూపిరా రావువారు ? వారు
గోరుందొర వాతలంబట్టి నిరపరాధులు సాధులని నిర్ణయించినకటా!
యెంతకూరు లెంతవని చేసినారు ? వారె తకయినను సమర్థులు. వారి
పట్ల నింక గణకరించుట న్యాయంబు కాదు కానిండు మనవచ్చిన పని
తుదముట్టింపుడు. ఇంక మీరు మీమీసేసల సన్నద్ధులు చేసికొని
పోయి కోట ముట్టడింపుడు మీ కివె యాజ్ఞయిచ్చుచున్నాను.

హై—సర్కార్ ! హమా హమాటా హేలినవార్కి యిచ్చకంలేకా
మాకీకోపం సేసినార్. ఇప్పుడు తెలిసిపోయిదీవుది. మేంపోయిచనం
లో బొబ్బిలి నావణం సేసి వస్తామే సత్తం హుకుం సర్కార్ హుకుం.

ఇద్రము—(సలాముచేసి సంతోషముతో నిష్క్రమించుచున్నారు)

బుస్సీ—(రూపాదులసంచలం బట్టి చూచి) హా ! హా ! నేనుబుట్టి
యెప్పుడు నిన్నిలక్షతరూపాయలం జూచి యుండలేదు. నాపుణ్యము
మంచిది గనుక నాకింత సొమ్మొక్కసారిగా వచ్చినది. బొబ్బిలివారు
మంచివారు కానీ కాకపోనీ నాకు సొమ్మే ప్రధానము. విజయరామ
రాజు మిక్కిలి మంచివాడు నాకింతసొమ్మిచ్చినాడు. బొబ్బిలిం గొట్టి
వీరి కిచ్చుటయే నిశ్చయము. గోరుందొర కేమి తెలియును. అతడేమి
త్రాసిన నాకేమిభయము. దానిసంగతి తరువాత విచారితముగాక
(ఇటునటు బరికించి) పూక్!

జవా—(ప్రవేశించి సలాము చేయుచున్నాడు.)

బుస్సీ—ఈసంచలం దీసికొనిపోయి నాడేరాలో భద్రము చేసి
దుబాసి లక్షన్నం బిలుపుము.

హై—సత్తం సత్తం. (సంచలు మోచికొని పోవుచున్నాడు.)

(అంత దుబాషిలక్ష్యున్న ప్రవేశించుచున్నాడు)

లక్ష్మ—(సలాముచేసి) మహాప్రభూ ! దేవరయాజ్ఞ యేమి ?

బుస్సీ—లక్ష్మణా ! కూరు చుండుము. బొబ్బిలివా రిప్పటికయినను
మనదగ్గరమునకు రాలేదు గద ? యుద్ధము కావలసి వచ్చియేనా ?

లక్ష్మ—ప్రభువర్యా ! బొబ్బిలివారు—

మ. ధనవంతుల్ బహుశౌర్యవంతులును వి ధ్రావంతులు వారికి
మనలక్ష్యం బినుమంత లేదు మనలక ధిమన్నింపగా రారు రా
మనరేంద్రోక్తులు సత్యముల్ మనల జు ధి యుద్ధసన్నద్ధులై
పనులంజేయుచునంట బిక్కచుచుక ధి భావింపగా నయ్యెడిక.

గీ. వ రి యుద్ధప్రచుత్న మీ ధి వరుస నున్న

నేమి చోద్యమొ చెప్పగ ధి లేము గాని

దామెరకులీరుఁ డగుధర్మ ధి నాముఁ డిపుడు

వచ్చె నట నుండి యిట ధి రాయబారి యగును.

బుస్సీ—ఏడి యెక్కడకు వచ్చినాడు ? వాని యభిప్రాయమేమి ?

లక్ష్మ—నాకడకు వచ్చి “రావువారు సంతి చేసికొంగురు బుస్సీ
దర్శనము చేయును” మని నన్నుఁ గోరినాడు.

బుస్సీ—విచారిం చెదము గాక పిలిపింపుము.

లక్ష్మ—(భటునిం బిలిచి) నావటకటీరంబుననున్న వెలమదొరం
దీసికొనిరా పో.

భటు—సిత్తం సిత్తం. (నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

(అంత నాముధపాణి యగుధర్మారావు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

ధర్మ—(హగి బుస్సీకి సలాములు చేయుచున్నాడు.)

బుస్సీ—(కూరుచుండ నియోగించి) అయ్యా ! మీ రెక్కడనుండి
వచ్చుచున్నారు ? ఏమిపనినిమిత్తము వచ్చినారు ?

ధర్మ—రాయబారి నయి దేశరవారి దర్శనార్థము బాబ్బిలినుండి వచ్చుచున్నాను. నాపేరు ధర్మరా వందును.

బుస్సీ—సరే ! మీరాయబార మేమి ?

ధర్మ—దేవా ! చిత్తగింపుము.

చ. సుజనులు రావువారు శరి ♦ శుద్ధమనస్కులు మానభూషణుల

క్రజలకు నిష్ఠు లెప్పు ప్రభు ♦ భక్తిగలారును; తద్విరోధియై

గుజనుడు రామరాజు తన ♦ కుం గల్గవైయు దీన్పుకో మహా

వృజినము లాడి మీకుఁ బొర ♦ వెంచె నెక్కించుక లేనిపట్టునన్.

బుస్సీ—ఆ వెలమవారికడ తప్పు లేదనుట నిజమగునా? అయినచో మాకుఁ బన్నీకుంట యేమి ? మాకడకు రాకుంట యేమి ?

ధర్మ—దేవా ! పండక పన్నీయ లేదు. దుష్టాత్ము డగురాజు మీ కడనుండుట జేసియు మొదట మీరాక మాకుఁ దెలియకుంటఁజేసి యు మీదర్శనంబునకు రాలేదు కాని నుతియొడేమియును లేదని విన్నవించుచున్నాను.

బుస్సీ—నిజయరామరాజు మీకడకు దూతం బుచ్చియుండలేవా? మొదటఁ దెలియ దంక్ష వేమి ?

ధర్మ—“బుస్సీ సపరివారుండయు వచ్చియున్నాడు. మనము పన్నీ మని చెప్పదము. దాని కతండాపుకున్న సంహరించి వత్తము. మీరును రం”దని మొన్న మొన్న వర్తమాన మంపుచు దూతం బుచ్చినాడు. దానికి మే వంగీకరించక వానితో రాలేదు. ఇది నిశ్చయము.

బుస్సీ—ఈమాట కేమి! బాబ్బిలివారు మిక్కిలి శౌర్యవంతులు బల వంతులు. బుస్సీ లక్ష్యము మన కేమని యుపేక్షించినారు. సమయము వచ్చిన మాకుఁ బిండివెట్టు గూడఁ దలచినారు. ఇది నిశ్చయము.

ధర్మ—

చ. హరహర ! మీర లిట్లనుట ♦ న్యాయముగా దటువంటిగర్వ మా దొరలకుఁ గల్గ దెప్పటికి ♦ దోర్బలశాలులె యైన మీకడన్

గురుతరభ క్తిమై నడచు ♦ కొందురు దుష్టుని దుష్టబోధనన్
గర మలుకన్ వహింపఁ దగు ♦ నా యిటు లోజగదేకవల్లభా.

ఉ. కప్పముఁగట్ట లేదనుచుఁ ♦ గల్గిన తప్పున కంత కంతగా
నిప్పుడె కట్టి మీసెలవ ♦ యే నలబాబ్బిలితేడు వచ్చి నా
తప్పుక్షమించి మంచు మని ♦ తావకపాదము లాశ్రయించు నో
యప్పు, దయారసంబు హృద ♦ యంబున నంట ననుగ్రహింపవే.

బుస్సీ—ఈమాటల కేమిలే! బూటకంబులెన్నయినంబలుకవచ్చును.
సమయము దాటి పోయినది. అయినను మీ రాజు బుద్ధిమతుడై
కొంతకాలము ప్రవర్తింపఁ దలంచునేని విజయరామరాజు బాంధ్రించి
యొడంబడిక చేసికొమ్మనము. లేదేని సకుటుంబముగాఁ గోట విడిచి
యెందేని బామ్మనము. అట్లు కాదేని మానూతువేలమూఁక లొక్క
పెట్టునం బడి బాబ్బిలి నున్నానించుటయే నిశ్చయంబు. మీ బాహు
బలంబు మాధిరంగికడం బనికిరాదని మహ్మాటికిం జెప్పుము.

ధర్మ—[కోపం బడంచుకొని]

ఉ. బూటక మాడ నే విజయ ♦ భూపతిదూతను గాను సత్యమా
ర్థాటుండు రంగరాయమను ♦ జాధిపుదూతను గాని మీకు నిం
తేటికిఁగ్రాగ్య? మాకుఁజిలుఁ ♦ దేఁప్రియుండు? తదాశ్రయంబును
మ్రోటికిఁ గొమ్మటంచు సచి ♦ యించుట? నెంచుట లిట్టు లొప్పునే.
మ. పరుకంటకబడరాని పుణ్యవతులన్ ♦ భార్యాదులన్ బిడ్డలన్
బరివేష్టింప విశేషవైభవముతో ♦ వర్తింపనై యొప్పుమా
చిరకాలాఙ్గత పై నకోట విడి వా ♦ సిం బాసి నానామహీ
శ్వరసంసేవితపాదపీఠఁ డగుమా ♦ మ్రోజానిఁ బామ్మొదవే?

బుస్సీ—[అగ్రహముతో] సీచదు వింకఁ గట్టిపెట్టుము. మీ రాజేం
ద్రుండు విజయరామనరేంద్రునికిఁ బాదాక్రాంతుడై సంధి చేసికొనుట
యోకాక సకుటుంబముగా బిడుమనిశాసీలతోఁగోటవిడిచిపోవుటయో

చేయఁజేసి మహాయుద్ధంబు సిద్ధంబు. అందు మాకు విజయంబు సిద్ధాంతంబు, అని మీరాజుతోఁ జెప్పము. ఇంక మారాడితివేనినిను వెడల నడపింతు నని తెలిసికొమ్ము.

ధర్మ — [కాలాగ్నిరుద్రుఁడయి కనలి పండ్లు పటపటం గొలుకుచు] శా. ఏమేమీ! యిటు చెందనాడెదవు లో † నిం తేనియున్ ధర్మమున్

మామ ర్యాదయుఁ జూడ నెంచవు జగ † న్మాన్యప్రతిష్ఠాన్య లీ భూమిశుల్ సడికోర్వ రాముధమునన్ † బొల్పొదఁగా నెఱతు నీ వీమాత్రంబు నెఱంగలే వయితి పా † పీ! నాపసంజాతువే.

[అని లేచి కత్తిఁ దాటింప నుంకించుచున్నాఁడు.]

బుస్సీ—[గడగడ వడంకుచు లత్తున్నతో రహస్యంబుగా] హోహో! మహాపద్రవము వచ్చినది. న స్నీయుపద్రవంబునుండి యెట్లు తప్పింతువో తప్పించి నాప్రాణము రక్షింపుము. (నభ్రమించుచున్నాఁడు.)

లత్తు—(ధర్మారావుం దఁసి ప్రార్థించుచు) ధర్మరాజా!

చ. త్వరపడకయ్య బూసిదొర † వానియెఱింగినవాఁడు మీపయి గరుణ దలిర్చు నట్లు వెను † కం బొనరించెద నిప్పు డాఁకటం జరచిరలాడుమండె మన † చెప్పినమాట చెవిం బడంగఁ బో దరయంగఁ గార్యమం జెఱచు † నట్టివిధం బిది నీకుఁ జెల్లునే.

ధర్మరామగ్రాణీ! నాచెప్పినమాట లన్యథా ప్రసర్తింపఁ జేసి నీ చిట్లాగ్రహంబున గత్తి నెత్తుట కార్యాచసంధానంబు గాదు. శాంతింపుము. శాంతింపుము. [చేయిపట్టుకొనుచున్నాఁడు]

బుస్సీ—[పాఠిసోవుచున్నాఁడు] (తెర లోఁ గలకలానంతరము)

శా. నిన్నుం బట్టె దలంచినా రరులు ని † నిద్రప్రతాపప్రభా నౌన్నత్యంబున నల్కె లంకుల బలు † బాసన్నమై యుండె మాకు న్నీచెంతకు రాగ నాఁక కడియెం † గ్రూరాసివారంబులన్ గన్నా కైవక్రపాణ మే జతగ రా † నల్పొద ధర్మప్రభా.

ధర్మ—(ఆకర్ణించి తనలో) పరులు నన్నుఁ బట్టికొందు రని నా భటులు నాకుం దెలియఁ బలుకుచున్నారు. నే నిటకున్న నాకుభంగంబు గలుగు ననియే తోచుచున్నది. విజయరామాదులు మహానీచులు. నీచప్రకారంబులకుం బ్రతుక్కించువారు (అటునిటుంజూచి మహాలాఘ వంబునం బఱవఁదలంచుచున్నాఁడు.)

(తెరలోఁ గలకలానంతరము) గిర్రే మారో. మారో. పగడో. పగడో. అంత హైదరుజుగును, విజయరామరాజును, ఇరుగడ నిలువ విచ్చు కత్తులతోఁ బరవళ్ళుదొక్కు వీరభటులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

ధర్మ—(చూచి తప్పించుకొని పాఱిపోవుటకుం బ్రయత్నించుచు నిటు నటుం బఱుపు లెత్తుచున్నాఁడు.)

హైద—కోర్ వస్తాద్ ! లామూఖాన్ ! ఐసాగిర్రేహైబద్దామ్. మారో మారో. పగడో పగడో.

విజ—ఓహూ పృథానయోధులార ! ఇతండు ముదిసినవాఁ డయ్యును మిక్కిలి లాఘవము గలవాఁడు సుశ్రీతి!

చ. ముదుకఁడు దోణుఁడెట్లు రణః భూముల శత్రులు మట్టపించినన్
బెదరక లాఘవంబు మెయి ధీరము తోరముగా మెలంగునో
ముదిసిన నీతఁ డెట్లు మన ధీమదర నన్నటు లుండు నంతలో
నదను గ్రహించి కన్నొఱుగి యవ్వల దాటుంజూడి రయబునన్.

హైద—శూరీగలాగా యెగిరి పోతాడు వుంది. వీడికిఁ బట్టవాలా మనికీ ఖట్టా అవుతూవుంది కానీ వస్తాద్ లామూఖాన్ ! దేఖో దేఖో పగడో పగడో.

భటులు—(పరువు లెత్తుచున్నారు.)

ధర్మ—(ఇటునటుం బఱచుచుఁ గత్తిఁ ద్రిప్పుచు నెగిరిపోవును.)

భటులు—(సంభ్రమముతో) అ రే రే రే బద్దామ్ గయాహై మారో మారో. (తుపాకులు ప్రేల్చుచున్నారు.)

విజ—(నివ్వెటపడి)

గీ. మెఱపు మొఱసినచందాన ♦ మెఱసి మెఱసి
కంట మసిఁ బ్రామి మనలను ♦ గంటు పఱచి
దూత ముదుకండు గికురించి ♦ దూఱె నకట
మనప్రయత్నము విఫలమై ♦ మంటిఁ గలిసె.

హైద—బుడాలద్దీ బడావస్తాద్ వున్నాడు! మనకీ బామ్మా గట్టి
మనీవారిసీ చావాగొట్టిపారీనాడ్. హొతమోషం. మనం పరామోషీ
చేసీనామ్ చనంతప్పిపోతే బుస్సీతలా తెగీ పోన్. హొత మోషం ;
హొతమోషం.

విజ—భావర్యా ! కడచినదాని కింతచింతింపం బనిలేదు. మనకు
బుస్సీదొర యాజ్ఞ యైవది గావున మన మండలము నిప్పుడే కోట
మట్టకింతము రండు. మనవృత్త మెఱిగి చొచ్చిలివారును యుద్ధనన్నధులై
యుందురనియే నానిశ్చయము. (తెరలోఁ గలకలము)

హైద—అచ్చాభాయ్ ! మనాలమ్మగ్నే డంకాబజాయింపూ అవు
తూవుంది లెండు యుద్ధంకు తయ్యారు లెండు. పయూనం కండు.

(అందఱు లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ బొబ్బిలియుద్ధనాటకము.

అనంతపురమున

నృతీయాంకము.

స్థలము బొబ్బిలి సభాభవనము.

[వెంకటరాయడు, నరసారాయణుడు, చెలికాని వెంకయ, కాకర్ల పూడి వేంకటరాజు, కొండలు సేవకులునుం గొలుపు గొలుపుదీరి రంగారాయణుడు ప)వేశించుచున్నాడు.]

రంగా—మంత్రివర్యలారా! మచిలీపట్టణంబునకరిగిన మంతెన బుచ్చనయింత మసలుట కేమి కారణమో? గోరుందొర శౌరవిం చెనో లేదో?

నర—రాజగ్రీణీ! గోరుందొరకు మనపై శౌరవంబు మెండు. గావున మనబుచ్చన నాడరించి బుస్సికిం దెలియబుచ్చననియే నా నమ్మకము.

వెంక—

శా. ఆగోరుందొర బుస్సియొక్క తెగవా ధిరాతర్యమం దిర్వ్యుఁడ రాగం బుదిన వార లొక్కరుని ప్రా ధిరంభంబు వేటొక్కఁడౌ బాగంచు వచియించుగాదనఁడెదం ధి బాటింప నస్మత్కృతుల్ యోగింప బుసికాతఁడేమయిన వ్రా ధియంబోయనంబోలునే.

చె వెం—క. వ్రాసిననువ్రాయుగోర్దొర

బూసి యొకింతయును దాని ధి మున్నిడుకొనుచు

వాసి గనఁడు బుచ్చన కా

యాసమి కా కింతయైన ధి నట ఫల మున్నే.

కా. వెం—

మ. అరయన్ రాజు సీశాచరుడు కలుష ధి వ్యాపార పారీణుడ౯
వరసచ్చక్రహరుండువాఁ డెపుఁడున్ ధి వర్తించుఁ ఘోరామయో
త్కరమందున్ మచిలీపురంబుఁజని తం ధి త్రః బుంబాసంగించి గో
ర్దొరచిత్తంబుమరల్పనోపుబుసిపాం ధి దు బొందెతానండుటన్.

రంగా—

మ. అకటా! మీరలేటాడఁజెల్లునెదమా ధి స్వాంతంఁడుగోర్, రెడ్డినా
యకు డత్త్యత్తముఁడతనిం దెఱుచున్ ధి ప్లయ్యద్రఱున్ రావువా
రికిఁబక్షంబు సహించియుందు రెవ రే ధి రీతిం బ్రబోధించినన్
సుశ్చతంబొక్కి సుమంతయుండిన ఫలిం ధి చుంగార్జుమప్పట్టునన్.

కానీ! మిత్రులారా! బుచ్చన నేడు వచ్చునతెలియవచ్చినదికదా!
రానిండు సర్వము విశదమయగు ధర్మరావునంబోయి కొన్నినాళ్ళ
య్యె సతనిజాడయును పరియరాదయ్యె సరే. సేనకా! పురోపకారం
బునకెదురేగి బుచ్చన రాక విచారించి రమ్మ పొమ్ము.

సేన—నిత్యము (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

బుచ్చ—(ప్రవేశించుచు దనలో)

మ. చతురుండిశాడటంచు నన్ను బనిచెన్ ధి సంధి బానర్పంగ నా
గతి యంతన్ వితయయ్యెనేనిపుడిటం ధి గాన్పింపనేమయ్యెనో
హితుడా! కార్యమటన్నమన్నెదొరతో కేమాచువాక్రుచ్చెదన్
హితమున్ తేసికి గూర్పలేని మనజుం ధి డేలా? యొడల్ కాల్పనే.

హాహా! కాలము చెడ్డదయినప్పు డెంతవాడు నేమియుం జేయఁజూ
లఁడు గదా! కానీ కానున్నది కాకమానదు (సమీపించి) జయము
జయము మహారాజా! (నమస్కరించుచున్నాఁడు.)

రంగా—[పరికించి] ఓహో! అడఁబోయిన తీర్థ మెదురైనట్లు
మా బుచ్చనయె వచ్చుయున్నాఁడు. మిత్రమా! రమ్మ పీఠ మలం
కరింపుము.

బుచ్చ—(విశ్రమించుచున్నాడు.)

రంగా—మిత్రమా! గోరుదొర సుఖమైయుండెనా? విశేషమేమి?

బుచ్చ—గీ. గోరుదొర సౌఖ్యమున నుండఁ ♦ గువలయేళ!

నేను మీరాయబారిని ♦ నా సతండు

కుతుకమునఁ జేర రమ్మని ♦ కుశల మడిగి

గారమున మిమ్ము మెచ్చినఁ ♦ గౌరవించె.

రంగా—వి.టిరా! మిత్రులారా! గోరుదొర వృత్తాంతము?

బుచ్చ—నేను రెడ్డినాయుఁ ముఖంబున మన వృత్తాంత మంతయు వినిపించితిని. ఇది విజయరామరాజు పరమదుర్మార్గుఁ డని నెక్కివక్కాఁడని చెప్పె.

రంగా—గోరుదొర యెప్పటికిని మనపక్షము వాఁడే. తరువాత?

బుచ్చ—వెలదుదొర లుత్తమోత్తములు వారిపైఁ గలహింప వలదని యావద్యవృత్తాంతమును దేట తెల్లఁగాఁ దెలియునట్లు కజాబు వ్రాసి మరైన కిచ్చి బుస్సీకడకుం బుచ్చె.

రంగా—సరే! మన కింక దిగ్విజయమే. తరువాత?

బుచ్చ—జాబు జూచి బూస్సీ హైదరు పై మండిపడినాడు.

రెంగ—మండిపడిన వాడు మండిపోయెనా? మఱి విజయరామ రాజు?

బుచ్చ—వానికిరిం బ్రాయశ్చిత్తమైనది.

రంగా—మిత్రమా! తరువాత?

బుచ్చ—మూసాబూసి రోసంబునం జేసి వారిం దూరి పోరు మాని పో సంకల్పించినాడు.

రంగా—(సంతోషముతో) తరువాత?

బుచ్చ—నాకు మిక్కిలి జడిసి యుక్కివంబునం గొంత తొక్కుము వాని కిచ్చి లేనిపోని నేరములెన్నో కల్పించిచెప్పి మనపై మరల నీసెక్కించినారు.

రంగ—చీ! చీ! బూసి గడ్డి గఱచి యంతలోనే పరాజ్యులుండై మనవై బడనెంచినాడా? కానీ! విచారించెదం గాక మిత్రులారా! బేలయని నన్ను, దూల నాడెదరేమో? రాజులకు జతుర్విధోపాయం బులు నచుప్రయుక్తంబులు సుదీ!

నర—అస్వీక్ష్య ద్విదిరాజకీయధర్మంబు లన్నియు నెఱింగి మహా రాజ వైన నిన్నుగాదనువాఁ డెవడు? నీచేత సంస్తవనీయంబ కాని సామాన్యమా? చవిటినేల విత్త సంబంధున్నబాలముకాపునింద్యుడా! అది యటుండుగాక ద్వితీయంబునైన ధర్మరా వెట్లు కార్యంబు సాధించుకొని వచ్చునో?

పెంగ—అ! ఇతఁడు చేసినాఁడు అతఁడు చేయనున్నాఁడు! కానీ యీచెవులతోడనే వినకపోవుదుమా?

[అంతః దత్త ఆపాటుతో దౌవారికుండు వ్రవేశించుచున్నాఁడు]

దౌవా—అయ్యలారా! నెత్తురు గుడ్డలతో మనధర్మరావు తత్తఱ పడి వచ్చుచున్నాఁ డది యే ముఖద్రవమో?

అందఱు—[సంభ్రమ మభినయి చుచున్నారు]

[అంత రిక్తస్థితుఁడును సాయధహస్తంబు నగు ధర్మారావుప్రస||]

రంగ—[చూచి భయసంభ్రమములతో] మామా! యేమి యీ యుపద్రవము?

పెంగ—మఱేమియుం గాదు క్కఱకుతురకలనఱకులచుఱకు.

ధర్మా—నాసంధి వారి కనుసంధిపక నన్ను బంధింప నెంచిన వారి మగ్గి దించి వచ్చితిని.

రంగ—ఏమివృత్తాంతము? అట్లేల జరిగినది? ఇందు విశ్రమించి సాకల్యముగా నెఱింగింపును.

ధర్మా—నేను బోయి ద్విభాషిలక్ష్మణునితో సంభాషించి తన్నూ లమున నేకాకి యగుబుస్సి దర్శనముచేసి కార్యము దెస వాడనై ఛెప్పవలసినంత వట్లు చెప్పితిని. దానికి వాఁ డంగీకరింపక తన మాటకు

మూతాడిన నన్ను వెడల నడిపింతు నని కలికినాడు.

రంగ—దానికి నీ పూరకుంటిరా ?

మెగ—ఈపర్యాయముండ కేయి చేయును; మూడు కాళ్ళునునలి?

ధర్మా—(మెగ శరాయనిం జూచి తల పొకించి) రానా ! ఊరకుం
దునా ? మహాగ్రహంబునం గత్తి నెత్తి తల నెగుర వేయ నుండితిని.
కాని యంతలో దుబాసి నాచేయిపట్టుకొని సామం బడుసంధించినాడు.
అసందున వాడె దో పాటిపోయినాడు.

మెగ—(అనిష్టమునఁ జేయి విదులుపును) చీ చీ చీ చీ !

క. ఏమిపని చేసెవచ్చితి వామెయి సమయంబు దొరికె ♦ నా నేఁ గాసి
నామన బావ గాసి యేమైనన్ వాని ద్రుంప ♦ మే? భీతాత్మా

గీ. ముసలివగ్గ ! నీవు ♦ పోనేల తగుదు న

మ్మా యటాచు నటకు ♦ నట్టి సమయ

మబ్బ వాని నేయి ♦ వైతివి నీకత్తి

యేల ? శౌర్య మేల ? ♦ యేల బ్రదుకు ?

వాని నొక్కనిం దెగటార్చినచో మన కేయిక్కట్టును తేకపోవును
గదా ! ఎంతపని చేసితివి? ఎంతపని చేసితివి? దుబాసిసామం బడుసం
ధించినాడని చెప్పుచుంటివి. వాడు మాత్రము మంచివాడా? మన
వలన లంచంబు దిసి వానివలన నుపకరింపఁజేయ నున్నపరమదుర్మా
ర్గుడు వానింగూడ నీ కరవాలంబునకు ద్వితీయకబళనంబు సేయరాదా?

ధర్మా—(క్రోధముతో లేచి) ఓరి మూఢాత్మా !

క. ఏలా నీశౌర్యము కరవాల మ్మిది యేల ముసలి ♦ వగ్గా! యనుచున్
వేళాకోళము చేసితి వేగో కనపింతు రమ్మి ♦ బే పన యున్నన్.

(అని పరనల్లఁ ద్రొక్కుచుఁ గత్తిం ద్రిప్పుచున్నాడు.)

నర—అన్నా! శాంతింపుము. శాంతింపుము. (చేయి పట్టుకొనును.

రంగ—(మొర బిగించి పండ్లు పట్ట పట్ట గొఱకుచు)

చ. మనమున గన్ను గానకిటు ♦ మాన్యులతో నెకనక్కమాడుచు
ముదుసలియంటి మాడుచుదె ♦ మొమ్మైనవల్లల రుద్రుడోయనక
గదనము సేచు వాలు గొని ♦ కాతెడు దామరధర్మరాజు నీ
మద ముడి యేది మాత మొక ♦ మా తెదిరిపుము వీర నీతనిక.

గీ. కండకావరమ్ము ♦ కాలులు పేలిలి చు
మంచిచెడలెడ ♦ నెంచ నీకు
పడుచువాడ ననుచు ♦ బడి కొట్టుకొందువు
ముసలి ముసలి గాను ♦ ముసలిగాని.

వెంగ—[లేన నుంకించుచున్నాడు.]

బుచ్చ—[చేయి పట్టుకొని కూరుచుండఁ బెట్టుచున్నాడు.]

రంగా—గీ. బుద్ధి గలవాడ వేని నా ♦ సుద్ధి విశ్వ
సింఘవాడవ యేని లో ♦ నెంచి శుభము
ధర్మరాయనికాళుల ♦ దండ మెఱుగి
సైపు మంచును బాగ్గింప ♦ నోపు నీకు.

నర—ధర్మరాయా !

గీ. అన్నచేతికింద ♦ నన్నివిధంబులఁ

బెలుగుచున్నయట్టి ♦ పిన్నచాని

మాట కింతకోప ♦ మా? నీకు దగునయ్య

కన్నకొడుకుమీఁదఁ ♦ గత్తి గట్ట.

(కూరుచుండఁబెట్టి) వెంగళరాయా ! ఈతం డపుడు బుస్సికేయుట
సుకరంజ కాని దూతకృత్యంబు వహించి యుండుటాడేసి కార్యంబున
కెక్కడ భంగంబు వచ్చునో యని సౌశయించె నిది యుక్తంబ. నీకు
దాయ చా కుండఁ గా యని కోపంబ కాని వే తొండును లేదు.

వెంగ—[లేచి ధర్మరాయు చెంగటికి జని చేతులు జోడించి]

చ. ఎఱుంగక తప్పు చేసితి న ♦ హీనపరాక్రమ! దాయ నేనుఁగా
దొరకక పోయెఁగా యనుచు ♦ దోరపు గిన్న- మదిం గలంప మెని

డరయగ లేక దేవగురు ♦ వంతమహాత్ముని దూల నాడితిన్
దురితము గట్టికొంటిని న ♦ నుం గొమరుం డని నైచి కావవే.

(కాశ్యపిహాదఁ బడుచున్నాడు.)

ధర్మా—[లేవనెత్తి] వత్సా! వగవకుమః. మన కెంతకౌర్య ఘున్న
నంత శాంతం బూనుటయె విభూషణంబు. బుస్సి నేసినంతం బోవునా?
పైన స్వాష్ట్యగు లేడా? యతం డసమర్థుడా? మమఃబోంట్లు నీచెప్పి
నట్లు వేగిరించి రాజకార్యవిఘాతంబు నేయ వచ్చునా? పడుచుతనం
బెల్లెడం బనికి వచ్చునా?

రంగ—

శా. మామా! మాటలురాని బాలాడుమహా ♦ మాత్సర్యగర్వామయో
ద్దామస్వాంతః డితండు యూపనమదో ♦ ధ్వాంబునం గానలే
కీమై మాన్యుల ధిక్కరింప విన న ♦ య్యెం దప్పు నైరించి న్
నీమేనల్లుని నిర్మలాంతరమునన్ ♦ పీఠీంపుమీ మ్రొక్కెదన్.

ధర్మా—రాజా! దీని కింత యేమిటికి? మన వేంగళ రాయఁడు నాకుఁ
బుత్ర ప్రతిమంబు గాని శత్రుండా? ఆక్షణ మట్టిది. అది యట్లుండ
నిమ్ము. తరువాత జరిగిన చిత్రకథ వినుము.

రంగ—మామా! నాచిత్తం బిప్పటికి స్థిమితపడినది. తరువాత
సంగతి యేమి?

ధర్మా—నేను మరలి రాఁదలంచునంతలో హైదరుజుగును విజయ
రామరాజును కొంతతురుమ్మ బలంబుతో వచ్చి నన్ను ముట్టడించి పట్టు
కొనం దలంచినారు.

రంగ—హాహా! ఎంతపని చేసినారు మర్కటలు!

వెంగ—

శా. హాహా! హైదరుజుగశీర్షము కళిం ♦ గాధీశుశీర్షంబునన్
బాహుశక్తి నిశాతపీఠవిలస ♦ ద్వైశ్వానరజ్వాలలన్

స్వాహా కారముగా గళోద్గళదస్య † గృహ్యజ్యభారాప్లుతిక్
సాహా కారత వేల్వవైతిగద మా † మా! రాజసూయంబుగఁ.

ధర్మా—అంతలో నే నాముట్టడించినమూకలం జించి చెడాడి
పట్టుకడక యిట్లు విన్నవించ వచ్చితిని మహారాజా ?

రంగ—(సంభ్రమముతో) మామా ! రామరాజుంగూడఁ జూపి
వచ్చితివా ?

ధర్మా—(దైన్యముఖముతో) లేదోయి నాయనా ! లేదోయి !

రంగ—మామా! నీవు మూకలం పొందుకొనివచ్చినప్పుడు మొఱకు
తురక యరకుండెనా ?

ధర్మా—నాఁ డురకుండునా! ఉరకుండినవి జయరాముఁ డురకుండ
నిచ్చునా! నన్నుబట్టుకొను ప్రయత్నము విఫలంబయినప్పుడ కోటయుట్ట
డించి పట్టుకొనుఁ డని మూకల కాజ్ఞ యిచ్చె.

రంగ—మూసాబూసి నీతో మఱి యేమియు బ్రసంగింపలేదా?

ధర్మా—ప్రసంగింపకేమి. కావలసినంతప్రసంగించినాఁడు ప్రసంగి
చినదంతయు మనకుఁ బ్రతికూలమే “బిరుదునిషాసీలు విడిచి మీరాజు
సపుత్రమిత్రకళత్ర బుగాఁ గోటవిడిచిపోవుటయో లేదేనివిజయరాముని
కాల్లుపట్టుకొని సంతి చేసికొనుటయో శ్రేయంబు కాదేని యుద్ధంబు
సిద్ధంబు అందు విజయంబు మాకు సిద్ధాంతంబు” అని చెప్పు మనన.

రంగ—అన్నా ! దుర్మాగు డెంతమాట చెప్పినాఁడు! ఆలుబిడ్డ
లతోఁ గోట విడిచి పొమ్మనుట మే గాక విజయరామునికాళ్ళమీఁదఁ
గూకఁ బడు మనియెఁగా ! హాహా ! కాలమహిమ ! (కోరికయుతో)

శా. యుద్ధంబు బానరించి బొబ్బిలిగడి † నట్టూత లూగించినన్

వృద్ధస్త్రీశిశుపుత్రమిత్రధనధా † న్యేష్టార్థముల్ వోయినన్

బద్ధుండైన నశించిపోయినను భా † స్వన్రావువంశోద్భవుం

డిధస్పర్థ దెగించుఁ గాని యితరా † పేక్షుం బ్రవర్తించునే,

లమాత్యవర్యా ! మన కింకఁ గర్తవ్య మేమి?

నర—యద్ధమే కర్తవ్యము.

చె. వెం—(భయ వశినయించుచు) మహారాజ !

మ. నిశితక్రూరగదాసితో మరశత ♦ ఘ్నివ్రాతసంభూత మై

దశదిగ్వాప్తమహానైస్యవేదవరం ♦ రథ్యం బసాధ్యం బగున్

సశయించుం బ్రజ గోశ్శృం బోవువనికిన్ ♦ గానాను గొడ్డప్పు ను

ర్దశ పాతాదుము కొన్ని నాళ్ళు తల పొం ♦ దందాచుకోరాదాకో.

రంగా—వెంకయ్యా ! ఎంత వెట్టివాడవు ?

శా. నీచత్వంబున సత్కులీనుఁడు కడన్ ♦ జీవించుకంటెన్ నిజ

ప్రాచుర్యప్రతిభా విశేషమున వి ♦ శ్వం బెన్న సర్థక్షణ

బే చాల్కున్ యశము గడించుకొనన్ ♦ వీరప్రతిష్ఠాఘ్న లీ

రేచర్లస్వయజాతు లట్టిబ్రతు క ♦ ర్థి న్నెత్తునే? చత్తురే.

శా. నాసామే నన నొప్పుతొండకులర ♦ త్నం బాత్మ నా నొప్పు నీ

నా సైదోడును విక్రిమైకధను లె ♦ న్నన్ వీరు జన్యంబునన్

గాసంజైన వెఱంగు నూశనిమదిన్ ♦ గాలాచినన్ లాసులన్

మూసాబూసిపరాసునైస్యమ ల ను ♦ న్ములింప రేప్రేల్పికిన్.

గీ. ఉక్కు తున్నలు గద మన ♦ యోధు లెల్ల

గఱకుతురకఘిరంగుల ♦ సరకుఁగొనరు

చిత్తజల్లుగ నాజిలో ♦ నెత్తి బడుతు

పాకిగుండ్రకు జకరు ♦ వీర విడరు.

వెంకయ్యా ! మనవారి పరాక్రమంబు లిట్టివి. మానంబు వోయిన వెనుక మానధతులకుఁ బ్రాణంబు ప్రయోజనంబు కాదు గావున నీమాట యుక్తియుక్తంబు కాదని యెఱుంగుదువుగాక.

అందఱు—మేలు మేలు ! మహారాజ ! మేలుమేలు !

శంకుకి—(ప్రవేశించి) మానాదు మహారాజ ! ఎవడో యొక

హుమావు హుమాయి నెక్కివచ్చి హజారమువాకిట వేచియున్నాడు. అతండీపత్రిక దేవరవారికిమ్మనినాకిచ్చిపుచ్చినాడు. (పత్రికనిచ్చును)

నర—[పుచ్చకొనిచదివి] మహారాజ! హైదరుజంగువద్దనుండిహాస నల్లీఖానుడు వచ్చియున్నాడు.

రంగా—[ఉత్సాహముతో] వారిలో నతండు పరమోత్తముడు. అతండుపుడు వార్తాహరుం డై మన కేదియో మేలువార్తం దెచ్చి యున్నాడు. మీరెల్లరు వాని కెదుర్కొలుసేసి తీసికొనిరండు.

అందఱు—చిత్తము [అని నిష్క్రమించుచున్నారు]

[అంత నరసరా యాదులతో హాసనల్లీఖాన్ ప్రవేశించుచున్నాడు]
హాస—సలాంబం దగాజాయాల్!

రంగా—ఓహో! నాప్రియమిత్రుడు హాసనల్లీఖానుడా? రమ్ము
[ప్రేతముంజూపుచున్నాడు. అందఱు కూగుచుందురు]

రంగా—ఓహో! ప్రాణమిత్రమా! నిరాకమాను రాకయుంబోలె
వీరకం గూర్చుచున్నయది. ఏకారణంబున నిట వచ్చితివో విన ముచ్చట
పడుచున్న వారము.

హాస—మహారాజ్! నేక మీకీయెదిరీవస్తా. నారాకామికికోపం
సేస్తాది. ఖుషీ సేతుదూపున్నదీ. జం. హామారావజీత్ సాహేబ్ బద్మాషు
వున్నాడు. మీకీ మార్చేకు తయ్యారు వున్నాడు. విజయరాజాకీ మిలా
ఖత్ అయి లష్కర్కి మిద్దం చేసీ నాగోబీలగాయన్ మునిషీగల్గి
బుస్సీ కహచ్చేరీ సేయుషమయంలో మీబురుజుల్కీద నాబత్ బహ
యింపూ యిని కొండెం నెప్పీనాడ్. ఆషనాహువిశీసి, “రావుల్ డంకా
నగారాచిరుదూనిషాసీల్ తో గడి విడిచిపోవేదీ! షాకాపోతేలడాయికీ
బడాయిచీ వున్నా” నెప్పుడున్నాడ్ దానికీప్రెచ్చీనాక్ మహారాజ్!

రంగా—మిత్రమా! హైదరుజంగు మాపై నింతయగ్రహించుట
కేమికారణము? విజయరాముఁ డిచ్చిన లంచంబున కంతకంతగా మా
వలనమాత్రము తీసికోరాదా?

శా. మూ సాబూసియిదింత నేయెఱుంగకా ధీ మూ ధాత్మమాయాగతిన్
మోసం బూది యథాప్రవర్తనమునకా ధీ బో లేక తాం దైలపి
స్తాసక్తికా వెను వెంటనంటుభవకం ధీ బట్టాపశుఘ్నాక్తిమై
నాసం జేసి మెలంగుచుండుఁ గలవ ధీ వ్యాపారపారీణుడై.

మ. కలకాలంబుగ మా కనుశ్రుతముగాఁ ధీ గప్పట్ట భేర్యాదులుం
దొలగఁ గోటనువీడిపొమ్మటముకా ధీ దుర్మార్గుఁ డారాజుకా
భులు సేవించిమెలగు మంటమును నా ధీ లోచింప నాబూసికీకా
భిలుఁ డాహైదరుజుగుసా హెబునకుకా ధీ గారాదు నానొప్పదే.

మిత్రమా ! మే మీవలసిన దే కాక మఱియెంత పైక మిచ్చుకొమ్మనిన
నిచ్చుకొందుము మఱియేమి చేయుమనినఁ జేయుచుము గాని యీ
రెండును మాత్రము చేయువారము కాము. మాకు బలవద్విరోధంబు
వచ్చి ప్రాణములు గోలుపో వలసినవచ్చు నని భయం చినుమంతయును
లేదు. మావలసినేర మింతయును లేదు దుష్టరాజప్రభోధనంబునవారు
మాపై నెత్తివచ్చిన రానిమ్ము దైవమే దానికిఁ బ్రచూణము.

హస—రాజా ! మీర్ బహూమంచివార్ మీకీతప్పులేద్ మీ
బిరుదూనిపాసీల్ తీసివెయ్యాలా వార్కి ముచ్చికాద్ ఖాని ఖొంఘం
హాల్ సనా సెయ్యచాలా వుంది. వారూ భలవంతుల్ బడాల్మర్
కలావార్ వారికళహం మనకీమచ్చికాద్ మీముచ్చికాద్ జూరు
లేద్ హైవర్ రాజా మాటమీదా వున్నాడ్. వాడికి వాడూ కత్తి
గొట్టి బాసాసేశాడ్ వాడికీమాటా సెల్తాది నీకీమాటా సెల్లదూ వుంది.
మనవీసేస్తాక్ మేరాదాదా ! పుక్కెనలా బైటాపో మళ్ళీ నీకీరాజ్జం
తెప్పిస్తాక్ వంసయం లేద్ నామాటాయిను. ఖత్తిముట్టిసెస్తాక్.
పిల్లల్లీ మేకల్లీ కాపాడ్కో వాలా రాజా ! నామాటాయిక్ నీకీ
పార్దనా సేస్తాక్. నీకీ దండం పెడతాక్ నిన్నుసూస్తే సాలాబెంగా
వేస్తాదీ వున్నదీ నీకీ మేలూసేస్తాక్. నామాటాయిక్. నామాటాయిక్.

రంగా—శ్రీనివాసమహా! నీకు మాపై మిక్కిలి దయగలదని నే నెఱుంగుదును. దానంతేనియే నీనితగాఁ జెప్పుచుంటివి నీమాట వి నకున్న మాకుఁ బ్రాణగొడ్డులు వచ్చుటయే సిద్ధము. అయినను—
పంచ. పరంపరాగతాన్వవాయ † పౌరుషాభిమానము ల్
పరాపరాక్యగౌరవము † పాశ్చిమప్రశస్తియున్
జరామయాదులన్ నశించి † సగ్గిరోవ నున్నయీ
శరీరమందు నానఁ జేసి † చుప్పుకోగ నాయ మే.

ఎది యెట్లయినఁ గ నిట్లు దాని కింతయునం 'జురతి' వలె నెఱవని లేదు. నీకు మాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహే యున్నయెడల వారడిగినంత సొమ్మిచ్చి వారిదగ్గనమునకు వచ్చి యనురక్తిం బ్రకర్తించెద. ఇట్లు చెప్పి సంఘి గావింపుము. కాదేని కానున్నది కాకమానదు. దీనికొండా డకుము. నావలనం దప్పున్నం జెప్పుము.

హస—(విచారమునఁదలపంకించుచు) రాజా! నెప్పునాలా నెప్పీ నాన్ పై నా నీశిత్తము నేనూ నెఱుఁగలదీ నేస్తాన్. మీదాధైర్యం వున్నాడే. నాకూ మెప్పు.

రంగా—నీమాట వివక నిరాకరించితి నని నాపై నాగ్రహింపకుము మమ్ముమాత్రము మఱచిపోకుము. పోయిరమ్ము.

హస—సిత్తం. సిత్త. (లేచిసలఱుముచేసి నిష్క్రమించుచున్నాడు).
అందఱు—(లేచి కొంచె మనుసరించుచున్నారు.)

చాళుడు—(ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాజా! శత్రు సైన్యం బంతయు యుద్ధమునకు నన్నద్ధమై యున్నది.

రంగా—ఎట్లు నన్నద్ధమైనది? ఎట్లున్నది?

చాళు—మహారాజ! రథహస్తి కత్తితురగాదులతో వేసవేలుమహా సైన్యంబు భూమి యీనినల్లెలెడం దానయై నిండియుండె. అందుఁ దురుష్క సైన్యంబునకు లాఢూభానుని, పరాసుసైన్యంబునకు లాసుని, కళింగ సైన్యంబునకు విజయరాముని, అధికారులు గావించిరి. వారెల్ల

రును శిరస్త్రాణికవచాదులం దొడిగి ముసలముద్గరకరవాలభిండివాలాదులును బిటాగులు దుపాకులును లోనగు నానావిధాయుధంబులం ధరించి యుద్ధపాండిత్యంబు మెఱయ మోహరించిరి. అమ్మొగ్గరంబున కగ్రభాగంబున లాఠాఖానుండును, పిఱిండిదెస మహమ్మదుస్సేన్ మయూరులును, దక్షిణంబున జానాఖాన్ సిద్ధిబిలాలును. ఉత్తరమున హసన్లీఖాన్ ఘోరల్లాఖానులును, పశ్చాద్భాగంబున ఛత్రపతి ప్రముఖ రజపుత్రసమేత పారసీక యవన బర్బర పులిద పుల్కు సాదులును మధ్యదేశంబున సమస్త శిక్షి సైన్యముతో విజయరామరాజును నిలువ నియమించి హైదరుజాగు మహాపాకారంబునఁ బెద్దకోలాహలంబు సేయుచు నేల గ్రక్కదల నెల్ల సేనల నడపించుకొని మనబొబ్బిలి గడి ముట్టడింప వచ్చుచున్నాడు.

రంగా—(అలత్యూర బభిసముచుచు) హా హా ముకోట ముట్టడింప నంత ప్రళయముగా వచ్చుచున్నాడా ?

శా. రాసి వేలకు వేలు దోమలబలెన్ ♦ రాసూపరాసేల నే

గాసి తమ్ముడు గాని కన్ దెలుచులో ♦ గాఁ బేస లే నట్లు గ

న్గో నీచోకమా, కాల రాసి జముని ♦ గూడుగ సంధాపమే

మానంబున్న మనుష్యుడిట్టిపటి రా ♦ మన్నించునే ప్రాణమూన్.

(అంతఁ దత్తర పాలుతో నొకభటుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

భటు—హసాదు మహారాజ ! పరాసు సైన్యమువచ్చి మనకోటపైఁ బడుచున్నది. నే నిపుడు హనుమంతుబురుజుమీఁద నుండగా సముద్రపు హోరునలెఁ బెద్దచక్కుడు పిరిపింప నిది యేమిరా యనిలేది యత్రైత్తి చూచితిని. బాబూ ! భూమి యీనిన పైకక్కడఁ జూచిన నదియే కనుపించుచున్నది.

రంగా—సరే ! నీవుపోయి నీపనిలోనుండుము, ఓహో ప్రధాన యోధులార ! మంత్రివర్యులారా ! మనకింక మహాయుద్ధంబు సిద్ధంబయినది కదా !

మ. చిరకాలంబుననుండి మీరలు మమకాంక్ష సేవించి జీవించుచుం

టిరి మీతాతలు తండ్రి లిట్లై మిగులకాంక్ష విశ్వాసపాత్రస్థితి

స్థిరకీర్తి గడియించుకొంచు దివికిన్ విచ్చేసి రాలంబు భీ

కరమైనచే భయస్థులుండుడు వెల్ కంపజిన్ భీరులై.

అందఱు—(ప్రకటనముగా) మే మెల్లఁ దెగించి యున్నవారము.

చిచ్చులుకుటకునైన సందేహముగా నున్నవారము.

నర—మహారాజ !

శా. తొల్తండ్రిలు మేముమానుకులుమాంక్ష వ్యంగులకామాభటుల్

మీతిండిం దినచుటి మీమెయిగనకాంక్ష మీదేనుండి పోరునన్

మీతోపాటు నుఖిబాదుఖిమొ పడన్ సిద్ధులుగానుంటి మా

హా ! తీవ్రగుండ జూచినకాంక్ష మే నాశించునే బేలయుకా.

రాజా ! బొబ్బిలిపురంబునం బుట్టినప్పటికినిం బుట్టికొనకయుండు నని నీ

పెన్నటికినిం దలంపకుము నీవారు వీరైపురుషు బ్రాణంబు లాశించి

యున్నవారుకారు చిచ్చులుకుటకునైన సిద్ధులుగా నున్న వారీయద్ధం

బెంత ? ఇట్టిచో నట్లానితిన్పుట భర్తంబుగాదు. ఇక నీవిచారంబుదక్కి

కార్యంబు దెసవాడవు కమ్ము లెమ్ము.

రంగా—వీరాధిపదులారా ! మీరెల్లరు నాప్రాణబంధువు లనియుం

బ్రాణంబులకుం దెగించి యున్న వారనియు నే నెఱిగియుం గార్యాం

తరవ్యగ్రహదయుండ నగుటంజేసి యెఱుంగనివాడఁ బోలె నిట్లులని

గాని వేఱుండుగాదు దీనికి మీ రింతయును జిత్తుపకుండు. నాపేరు

గాని భారంబతయు మీదియే నాన్యరతునున్నవైష్ణవులు వచ్చి

పడుచున్నది. అందు కట్టాయిత బుగడ.

శా. లామాఖాను తురుష్క వైష్ణవులకాంక్ష లానూ పరాసీంకా

ప్రొడల్ జేడలు గా నమర్పబడి రే పుర బ్రావు దీపింపగా

నీడంబోవక వచ్చునాబలగ మే తేడ్పిడం జేయువాఁ

డిడక మేల్దళవాయి గానలుపరా దే మీకు మీసేనకా.

ధర్మా—రాజా ! ముంశేతికడియంబున కద్ర మేల ?

ఉ. దండితవీరవైజన † దర్పవిదారణదారుణాస్త్రిఁ దా
ఖండలశస్త్రతల్పసద † ఖండపరాక్రమవిక్రమాండు మా
ర్తాండసదృశక్షీష్ణకరు † డాహనదోహలమత్తచిత్తు డీ
గండరగండయైసయిను † గంటిన్మసింహము సింహ మీతఁడే.
అందఱు—(మేలు మేని పలుకుచున్నారు.)

రంగా—క. మామా ! సేనాపతిపై

మామానముగాచిపుచ్చు † మా యిక మీదక
మేమెల్ల నీదునుడిల
నేమెయి వర్తించుచుందు † మీయుద్ధమునక.

(మెడలోఁ బూలదండనైవ అందఱు కరతాశభ్యులును చేయుదురు.)

నర—రాజా ! నే నా పదంబున కంతసమర్థుండనుగాను. అయినను
భారం బంతయు నాపై బెట్టినారు. కావున దేవరయాజ్ఞానుసారం
బునం జేత నైనంతవట్టు కార్యంబు దేసవాడనై ప్రవర్తించెదంగాక.
(కలయం బరికించి) ఏమో ! క్రధానయోధులారా !
సీ. రేబవల్ విడగొక † నొబ్బు మ్రోగిపుఁ

డెల్ల బలంబు లా † యితము గండు

కోటకొమ్మల మీద † మేటిసాధనములు

పాదుకొల్పుడు కత్తు † లూది కొనుడు

మందుగుండు తుపాకు † లందఁద నిల్పుడు

కాగఁ బెట్టుడు నూనె † కాకఁ దేత

నలుగులు జల్లెము † ల్లలి సానఁ బట్టుడు

విడ్లమ్మ లందుడు † వేలకొలది

గీ. కరుల హరులను కైసేసి † కడల నిల్పుఁ

డుప్పములమీద సామగ్గు † లుంచికొనుడు

పరిఘ నలుచక్కి దారుల † భద్రపడుడు

బురుజుగము లెక్కి జోదులు † పోరుకొనుడు.

మఱియుం గాకర్లపూడి వేంకటరాజు పశ్చిమంబునను, చెలికాని వేంకయ యుత్తరంబునను, దామెర ధర్మారాయడు తూర్పునను, చెలికాని నరసయ్య దక్షిణంబునను వారివారి సేనలతో బురుజులెక్కి కోటను రక్షించుచు బోరుచుదురుగాక. నేను నాయోపనంతవట్టు కోటచుట్టునుం జుట్టివచ్చుచు బోరుచుందు.

రంగా—మత్రివర్యా! మనము దండోపాయంబునకు మున్ను రెండుపాయంబులు మాత్రముపయోగించితిమి. మఱియు దృతీయో పాయంబుం బ్రయోగింపవలసినవిధి యున్నదా లేదా?

నర—రాజా! దానం బ్రయోజనం బిసుమంతయును లేదు. కాని దేవరచిత్తఃబువ కన్యధా ప్రవర్తించుట నాన్యప్రంబుకాదు కావున మరల నొక్క రాయబారిం బుస్సేకడ కన్యపుటయే యుత్తమము.

రంగా—మామా! దానికి నీవుకక్క మఱి యెవ్వరు సమర్థులు? నీవేపోయి నేర్పునం బ్రవర్తించిరమ్మా.

మెగ—క. అన్నా! కూరులువారలు

మున్నీధర్మానసీశు † ముట్టసి వెట్టె

గన్నారం గనియు వినియన్

మిన్నక మఱి యితని సంప † మేలే యటకున్.

నర—క. నన్నేమిసేయగలవా

రన్నరనాథుడును బుస్సి † హైదరుజంగన్

దిన్నంగ నాడక మఱియే

మన్నం దల లూడవేయ † నా? తెగి పతాన్!

రంగా—అమాత్యశేఖరా! పరాసునైవ్యంబు వచ్చి కోట ముట్టడించియున్నది. నీవు తక్షణమ రావలయునని పాపరాయని కొకజూబు వ్రాసి పంపుము.

నర—(తాళపత్రము లీఖించి) భటులారా! మీరు కూర గాయ
లమ్ముకొనునట్టి స్త్రీల వేషము వేసికొని రొట్టెలనడుమ సీజాబు పెట్టి
తురకలకుం గొరకకుండు దప్పించుకొని పోయి రాజాముకోటలోనున్న
మనపాపారాయనికిండు. కేర్పునంబ్రవర్తించిరండుపొండు. (జాచి దప్పుచు)

భటు—చిత్తము. (జాబు గొని నిష్క్రమించుచున్నారు)

(తెరలో రణభేరి మ్రోగును.)

రంగ—(సంభ్రమముతో) వీరాగ్రేసరులారా! అదిగో రణభేరి
మ్రోగుచున్నది. లెండు మీరెల్లరు యుద్ధసన్నద్ధులుకండు. నే నంతః
పురాంగనల నూరాచ్చివచ్చెదను. (అని లేచుచున్నాడు.)

అందఱు—(లేచి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది తృతీయాంకము.

(౨) బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

రాజరాజశాసనము

చతుర్థాంకము.

సలము. కోటలో గోపాలస్వామి ముదిగము.

[పురోహితుఁడు పూజించుచుండ దాసీలక్ష్మి యుపచారములు చేయుచుండ గునూరునితో మల్లనూదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

మల్ల—ఒభట్టారకా!

మ. తగి సేనాకము దైవము దలరు నాశదైవము ము శ్రోబులుం

దగుల కొమ్మత్రము బ్రాహ్మణ ములపాల శిష్యులు బ్రాహ్మణుల

బ్రహ్మదేవులు శిష్యులారనముచక శిష్యులు బ్రాహ్మణుల వీల మే

లకు మీ రట్టి మహాభావు తెన మతిమూలించి రక్షింపుడి.

పురో—"మ్మా! బ్రాహ్మణుడబావం బట్టియెడియే కాని దైవ మనుకూలించ నప్పు డెవ డేమి చేయుగలరు? కానిమ్ము మన కిగోపాల మూర్తి యిష్టదైవంబు గదా. ఇతని సేవించిన సకలాత్మసాన్నిధి యును గావున నితనిం బ్రార్థింపుము.

మల్ల—(లేచి చేతులు వక్షించుకొని)

మ. కులదైవంబవదైవ ప్రభావనిధివై † ఘోరామయధ్వ సిన్ద్ర

కిలకాలంబుగ నిచ్చుటక వెలసి మా † కిష్టంబు తెవ్వేళలం

దొలగఁ జేయుచు మమ్ముబ్రోతుపిపుడి † దుష్టాత్మోనుండిమా

కాలమెల్లం దరి జేరఁ జేయవె దయక † గోపాలచూడామణి.

కోకిల. పీఠంగిగములను బరింగిమూకిలు † వేలకువేలయి సోలక

దురంబు నలుపగఁ గరింబు వీరను † దుర్గము దట్టుచు జాలక

బిరానఁ గవిసిరి స్థిరారుభావము ♦ మెప్పుగఁ బోరుగు రేలా
వరాలొసఁగిదయ మొరాలకింపు ♦ భారమొకోయదు బాలా.
(కుమారుం జూపును)

ఉ. ఈనువాక్కఁ డీకులము ♦ నింతటి కీతనిఁ గూర్చి నివృత్తి
మానుగ రాజ్య మేలుకొను ♦ మార్గమునం బ్రదికించిప్రోవరా
దానిను వేఁకుకొంటిని గృ ♦ తొంజలిన్దై సకలంబు నాశనం
బైనను సంతసంబ నుజ ♦ నాస్వయపాలక ! గోపబాలకా.

పురో—హా ! హా ! దేవీ ! యేమియిది ? నీకొమారం నొక్కరుని
మాత్రము బ్రదికింపు మనియు, దక్కిన సకలంబు నాశనంబైనసంతసం
బనియుఁ బ్రదుకు మాటిని ? ఏమి యీ ముగ్ధీలము ? ఏమి యీయమంగ
ళము ? సర్వదా మహా దైవము మేలు సేయుఁ గాక. పాపముశమియ
గాక యమంగళ మడంగుఁ గాక.

మల్ల—హా ! హా ! ఎంత పాప మొంత పాపము ! మాకులమునంత
కీమొక్క నిను పుండె ననియు, మమ్ము రాజ్యమేలుకొనునట్లు చేయు
మనియు, సర్వసాశకరోపద్రహంబు వచ్చె నది సమృతంబు కాదనియుఁ
బలికిన నాపలు కళ్ళీలంబుగాఁ బరిణమించినది. అయ్యో ! అయ్యో !
దైవము నానోట నెట్లుగాఁ బలికించినదో ? ఏయమంగళము రానున్నదో
హాహాహా !! [గుడిలోఁ బెద్దచక్రము దీపము లారిపోవుచున్నవి.]

పురో—ఏమి యీయమంగళము ! ఏమియీయపశకనము ! దేవీ !
యేవో కీడు మూడఁదలఁచుకొనియే యున్నది.

గీ. కలుగఁ బోవుశుభాశుభ ♦ కర్మములను
నరుల కెఱిఁగించుటకు మున్న ♦ నలుపుమీఱు
ఘనఁడు సర్వజ్ఞుఁ డగుదేవుఁ ♦ డనుచునట్టి
దూత లనఁగను శకునమిల్ ♦ దోచుచుండు.

మల్ల—హాహా ! దైవసంకల్పము ! హా ! కరమేశ్వరా ! గోపాల
మూర్తియు నాపాటుఁ జూడ లేనివాఁడుంబలెఁ బశ్చాత్తాపింబు పెట్టి

నట్లు నాకుఁ బొడకట్టుచున్నవాఁడు స్వామీ! తేమీ నాదూరదృష్టము?

మ. ఖలులీవెల్లలు వీరికై సునుఖతఁ ♦ గన్పట్టరా దంచు నా

వలవంతం బడునాదువంత విని నై ♦ పక్ష తేనిచిత్తార్తినా

తొలగింశం బడరానిపీక యని బీ ♦ తుంగొంట నా యిట్లు ల

వ్వలమోక్షైతిదియేమినాయము దయఁ ♦ బాలింపుగోపాలకా.

(కుడికన్నదరుటను నూచించి) హాహా! ఎట్టిదుశ్శకునములగుచున్నవి!

తెట్టివిపత్తువచ్చినది! ఇది రావుకులంబునకునివాశ కాలంబువలెందోచు

చున్నది. హాహా! పరమేశ్వరా ! (పడిమూర్ఛిల్లుచున్నది)

దాసి—(పొదివికొని వైశ్యోపచారములు సేయుచు) తల్లీ ! ఊట

డిల్లు మూఱడిల్లుము నీవి ట్లల్లతల్లడంపడ నీకుమారుం డెట్లు డిల్లపోయి

బిడ్డచఱచి యున్నవాఁడో చూడుము ధీరస్వాంతవు నీకింతవలవంత

తగదు. లెమ్ము సేదదేరి కార్యంబు దెసదానవు కమ్ము. నీప్రియుండు

మహాబలపరాక్రమవంతుం డింతలో నీపరాసులనెల్ల బరాసులం జేసి

నీకామోదం బాపాడింపఁ గలఁడు. ఉమ్మలెంపకుము చిత్తవికారజమ్ము

లగుశకునమ్ములు విఫలమ్ములగు నమ్ము. చింతాజ్వరసంతప్తచిత్త వగు

నీకీప్పుడన్నియు నవకునములట్లే శోచుచున్నవి కానిమ్ము వీని కనేక

శాంతికపాష్టికవిధు లున్నవని పెద్దలు చెప్పుదురు బ్రాహ్మణసమారా

నంబు గావించి ప్రతిక్రియ చేసికొంపము. కొందల మందఱుము లెమ్ము

కష్టసుఖంబు లెట్టివారికిని గావడికుండలు. (చింజామర వేయుచున్నది.)

మల్ల—(లబ్ధసంజ్ఞయై లేచి) అయ్యో ! నాకెట్టిపాడుకల వచ్చినది.

దైవమా ! నే నేమిచేయుదునోయి !

చ. బలువుగఁ బుట్టి పూడు సలు ♦ పక్ష వెతజెందుచునుండ దానిపై

నిలువున మోడుగొట్టిసటు ♦ నేఁ బెగఁడొందుచు గోపబాలునిఁ

గొలువగ రానమంగళము ♦ కూడఁగ వచ్చెను దుర్నిమిత్తముల్

కలలునుగీడుఁజెప్పి మదిఁ ♦ గాల్చుచున్నవిఁకాల్గొదైవమా.

దాసి—అమ్మా! కల యేమి? ఏకు నిద్రయెక్కడ? పగటికలు పాటింపవచ్చునా? అయినను వృత్తా త మేమి?

మల్ల—నాకల నిక్కల యనియే తోచుచున్నది విను నే నిపుడు దుఃఖాక్రాంతచిత్తనై మూర్ఛబడి యుండ నాకంటి కొక్కనల్లని పురుషుండు తాడిపాడుగునం బాడకట్టి నట్టయ్యె. అంతలో నాఘాతు కుండు నామంగళసూత్రంబు ద్రొంచి నామంగని గట్టి పట్టకొని పోవుటకుం బ్రయత్నించె.

[తెరలో] శ్రీరారి! మహాపాతకవర్తీ క్రూరాత్ముడా! ఎవడురానీవు?

శా. నేనుండక నను గట్టి నాదుగరితక జే \diamond ముట్టి తత్కంఠసూత్రానుసప్రథ దూలఁ జేసి కపట \diamond వ్యాపారముంబొందితొరా! నన్నుఁ రిపుతూలకల్పవచనక \diamond రంగతమావల్లభుఁగానం బాలపురా ధరక బ్రదుఁ గాఁ \diamond గాక్షింపవాడుర్వశి.

శా. పాతాళంబున దూరినక మణి సభో \diamond భాగంబున జాతినక స్థితాంభోనిధి దాగినక దెలల కు \diamond ద్వేషంబుమై వేగిఁక భూతప్రేతసిశాచశాకినులతో \diamond బోరాడఁక మూగినక నీతల్లిం గతపుత్రం జేసెదను ని \diamond ద్విద్రాసికత్రంబునక.

[అని చదువుచు మహాక్రోధమున గత్తి జరి ప్పిమచు రంగరావు ప్రస]

రంగా—దేవీ! నిన్నుగొట్టి నన్ను గట్టి నెంచిన దుష్టాత్ముడేడి? వానికరవాలంబున కాహారంబు గావించెదను. వాని నీక్షణంబున నీకరవాలంబున కాహారంబు గావించెదను.

మల్ల—హా! నాథా! సకల జగదేవల్లభా! అనాధనునన్నురక్షింపుము రక్షింపుచు. (కాళ్ళమీఁదఁ బడునది.)

రంగా—(లేవనెత్తి యూతాపుచు) దేవీ! నిన్నుగొట్టి నన్నుగట్టి నెంచిన దుష్టాత్ముడేడి? వానికరవాలంబున కాహారంబు గావించెదను.

మల్ల—(కంట నీరుపెట్టుచు) నాథా! నీ వ్రండ నిన్నుగట్టి నీప్రాణేశ్వరిం గొట్టువాఁ డెవ్వడు?

రంగా—ఎవ్వడును లేడా? లేనిచో నట్లేల పలవిడిచివి?

మల్ల—అది దుస్సన్నము మహారాజా!

రంగా—క. బే! యేలా యిటు ది

నాలాపము లాడుచుంటి ♦ వకటా తగునే

జాలి బడ రంగమహీ

పాలునిసతి వయ్యుఁ జొర ♦ పాలైతి గదే.

మల్ల—ప్రాణేశ్వరా! మన కన్నియు దున్నిమిత్తములే తోచు చున్నయవి. దుర్నయు లావైరులతో బోరు మాని సంతి జేసికొని కులంబు రక్షింపు మోదాక్షిణ్యధీనీకు నమస్కారము.

రంగా—సంసి చేసికొన నెంతయో ప్రియత్నించితిని గాని యది పాపగినది కాదు. యుద్ధమే సిద్ధమైంది.

మల్ల—సంతివచనంబు లెల్లు నడచెను?

రంగా—“మోక్షవలసిన పన్నంతయు నిచ్చటయ కాక మఱి యెంత వైకమైన నిచ్చుకొందుము మాపై జరుగు బుగిగి తొలంగిపొం డనిన బరాసుఁబూసి రోసంబున నన్ను విజయరామునికాళ్ళుబడి ప్రార్థింపు” మని చెప్పినాడు దానికి నే నంగీకరింపలేదు.

మల్ల—(చేతులు జోడించుకొని) జీవితేశ్వరా! దాసురాలిప్రార్థన లంగీకరింపుము కోపింపకుము.

చ. వసుసున జెద్దవాడు బల ♦ వంతుడు క్షత్రీయుఁ డర్థవంతుడు
భయరహితుడు బుద్ధిదూర ♦ ప్రాణకముం గలవాడు రాసురా
జయమును గోరితేరి యిపు ♦ నాకు నఖ్యము చేసికొంటుయే
నయ మన నొప్పుగాన జన ♦ నాకు! మొఱివొకఁడైనముప్పుకా.

గీ. దాసురాధిమాట ♦ శ్రోసి పేయక చిత్త

మందు నాగ్రహంబు ♦ నాననీక

యాలుగోలు బాలు ♦ గోలు గాకుండ గా

గులము నెల్ల బోవ ♦ దూపు మీశ.

రంగా—(ఆగ్రహముతోఁ ద్రోసివైచి) చీ చీ! మూఢాత్మురాలా!
 ఉ ఏమని పేలితీపు గుణః హీనుఁడు రామనరేంద్రుఁడు కాకుల
 మేము కులాభిమానమును ధీమాటి, పరాక్రమ మజ్జగించి, సే
 నామతి జేరి మొక్కి ఖలః ధన్యమై బ్రతుకంగఁ బాడియే
 యీమెయినిచ్చుకంటె సతి యిందీనఁ గూడదెపారుమాబు న్.

పరాక్రమైకజీవతులగు బొబ్బిలివారందఱును జంకం బావ సిద్ధంబుగా
 నున్నవారు. భయంబయే నంతఃపురాగన లెల్లరు బాలవృద్ధసమేతం
 బుగా నొంకడకుం బుత్తుము పోయి ప్రాణములు కాపాడుకొనుఁడు.

మల్ల—(గడగడ వడఁకుచు) ప్రాణేశ్వరా! స్త్రీచాపలమ్మునంజేసి
 జేలనై తెలియ కాని నాపలుకుల కలుకఁ జెందఁడు. సర్వలోక
 రక్షాదక్షులగువీరపురుషులే పోవుచున్న మాకుమాత్ర మిప్రాణంబులు
 రక్షణీయంబులా? నేనను బారుమాభిమానంబులు గలవెలమకడుపునం
 బుట్టితిని గాని పిఱికిపందన గాను. సహయానకూల సామంతునఁ గార్య
 సాధన మగునో యని చిట్టటినిగాని మఱియొ డేమియుం గాదు. నా
 తప్పుల నైతి కాచి రక్షింపుమని పార్థింపుచున్నదాన (పాదములపైఁ
 బడును.)

రంగా—ప్రాణేశ్వరీ! ఇప్పుడుగదా నీవు వీరపత్ని నైతివి. వీరమాత
 వనిపించుకొను భాగ్యము నీకుఁ బట్టలేదు. దాని కెవరేమిచేయఁగలరు?
 ఇంక నీవంతరంగంబునఁ జింత దక్కి యుండుము. (కుమారుఁ గ్రుచ్చి
 కొఁగిలించుకొని) నాయనా! చిరంజీవీ! నీవు—

చ. వెఱిగియుఁ బెద్దవాడ నయి ధీమతీ విదై న నేరిచి యుద్ధభూమిలఁ
 గఱకరి శత్రులఁ నఱికి ధీమాఁగఁ జూచెమభాగ్య మయ్యకఁ
 దొంకక పోయెఁగా కొడుక ! ధీమాఫలం బిటు లుండె నక్కటా
 నెఱిగలవాడవై కులము ధీమతీని దప్పగుమయ్య యెప్పుడుకా.

(తెరలో పిరంగులు పేలును. అంతసంభ్రమమునఁ గంచుకి పల్లి)

శింశు—మహారాజ! మహాయుద్ధ ముగునున్నది.

రంగా—అప్పుడే యుద్ధమా ? మనసేనాని వచ్చినాడా ?

కంచు—మన ముత్తిపుంగవు డానరస రాయుడు రాయబారము కుడరమి జేసి యిప్పుడే వచ్చినాడు.

రంగా—నాకడకు రానికారణం బేమి ?

కంచు—అతండు మున్నునప్పటికే వేసవేలు శత్రుసైన్యంబులు వచ్చి మనకోట చుట్టును చుట్టడించి పిరుగులుగాల్చియు తుపాలుపేల్చియు, బాణంబులు వజపియు, కత్తుల మొత్తియు, నీశులం బొడిచియు, తోలు నిచ్చెల వెంట గోటపై కెగబాకియు, మఱియు ననేకవిధోపాయంబుల మనని రిం డికొని వీకరం బోరాడుచుండిరి. అదిచూచి తా నటు కడలి రా ననువుడక పోయినచ్చినవృత్తాంత మంతయు నాతో జెప్పి నన్ను నీకడ కనిలినాడు మహారాజ !

రంగా—అప్పుడ నడచినరాయబార మేమి ?

కంచు—మననరసరాయు డొక్కొత్తసైన్యంబుతో బుస్సికడకరిగి “మమ్ము రామరాజుకాళ్ళ బడుమనుటయు బొబ్బలిని విడిచి పొమ్మ నుటయు నీకుం దగదు. నీకుండావలసినంత సొమ్మిచ్చెదము. పరాక్రమైక జీవను లగుమాతోఁ గయ్యమునకుం గాలు ద్రువ్వట మీకును విజయరామునకుం గీకున కాకరం బగు; మాపరాక్రమం బెట్టికంటివేని వినుము. మున్ను తుమ్మలగుంటయధ్యులొ లక్షసైన్యముతో గోపాల రాజును బలును పాటిమేటియుద్ధమున నేడువేలయేచూరు దండులో జగన్నాథరాజును బొబ్బలివారి నెదిరించి నాశనంబగుట జగద్విదితము. అది యటుండ నిమ్మిపు డీకతిపయజనంబుతో విజయరామరాజు నెదిరింపం జేసి మీరు తటస్థులై చూచుచుండుడు. మేము గెలిచిన విజయనగర రాజ్యము మాకును, ఆతండు గెలిచిన బొబ్బలిరాజ్య మతనికి నిప్పింపుడు దుర్జాతి యైన రాజుమాట నమ్మి మీరు మాపై గత్తిగట్టుట ధర్మంబు గాదు. ప్రాణము లాసింపక మేమున్న వారము పోరైనచో మీరు మరల మీదేశంబునకుం బోవుట లేదని తెలిసికొమ్మ” అనె

నతండు కోపించి హైదరుజంగుం డిలకించిన నతండు నరసరాయనిం బట్ట నొచిన నతండు వారినెల్లం దునాతునియలు చేసి వచ్చి మనవారిం జేరి పోరు చున్నవాడు.

రంగా—హాహా ! కుర్యోధనాదులు శ్రీకృష్ణుగట్టనెంచినట్లుదుర్మార్గులు మన నరసరాయనింగూడఁ గట్ట నొచిరా? కానీ మనసేనాధీశ్వరుండు ముచిపనియే చేసి వచ్చినాడు. కంచుకీ! మనవా రెల్లు పోరు చున్నారు.

కంచు—మనవారెల్లరుకోటకొమ్మలెక్కి చెక్కుచెదరకచక్కాలిచి నానావిధాయుధవిద్యావైశిష్యం బంతయు నగవరచుచుండిరి. రాజా ! మనయోధులనూట చెప్పనేల ! మనదాసీజనంబునుం బురుజులెక్కి గోడలెగఁబాకి వచ్చువారిపైఁ గాఁగిననూనె చల్లియు, జిగురంబులు వోసియు, గండ్లోపలుబులు జారవిడిచియు, చీగుతాటియాకులం బెట్టి వారిందగులఁబెట్టియు జజాయీలుం జిచ్చుబుడ్లు తారలుంజమ్మియు మఱియు ననేకవిధంబులం బీరువోక పోరుచున్నవారు.

రంగా—ఆహా ! ముసలై దాసదాసీజనంబునకుఁగూడ నెంతవిశ్వాసమున్నది ! సరే మనయోధు లేమి చేయుచున్నవారు ?

కంచు—మనయోధు లెల్లరు నాయాస్థానంబుల నిలిచి ఘోర యుద్ధము చేయున్నవారు నారసింహుండు నవరనారసింహునివలెఁ జూడ నెప్పి యెల్లడం దానయగుచు నవక్రపరాక్రమంబు నెఱపుచున్న వాడు. మఱియు మన పడాలరామన్నయు, ముత్యాలపాపయ్యయు బారుటీతెలతో వేయిమందిని మ్రుదించినారు.

రంగా—బబ్బిబబ్బీ ! వారు నాకు నమ్మినబంటులకదా ! కంచుకీ ! మన వేంగళ్రాయఁ డెక్కడ? అతండు నాతమ్ముఁ డనిపరాసులకుం దెలిసెనా? లేదా ?

కంచు—అతనిం బరాసులగుపరాసు లేమి తెలియఁగలదు? హైదరు ప్రముఖముష్కరతురుష్కసైన్య మంతయు బాగుగా గుర్తించినది.

రంగా—(సంతోషముతో) ఏమీ ! నాతమ్ముడు పరాసులంబరా
సులంజేసి తురుష్కులం దూలపుచ్చినాడా? మేలు మేలు తమ్ముడా?
మేలు మేలు. (తెరలోఁ గలకలము పిరంగులు ప్రేలును)

రంగా—(అకర్ణించి) ఓహో మహాస-గ్రామ మగుచున్నది. శత్రు
లుక్కుమిగిలినట్లు వినవచ్చుచున్నది. నే నిటనండ మనం బొప్పక వేగి
రించుచున్నది. దేవీ! నే నిదె సమరంబునకుఁ బోవుచున్నాడను నీవీట
బ్రాహ్మణారాధనంబు గావించి యుక్తప్రకారంబునం బ్రవర్తింపుము.
మానమును గాపాడుకొనుము.

వల్ల—(తలవంచి కన్నీరు విడుచుచు) హా ! నాధా !

మ. ఇ క నీజన్మమునందు నీక గనట లే ♦ దీపే దకుఁ వెండ్లి యిం
కొకలోకంబున నెప్పుడో కలుగు న ♦ యోజితేశా ! మొగం
బొకమాటిట్టులు చూపు మీకనులతో ♦ నొప్పైవననీరూపు చూ
చి కడుంబొందిక డెంతమందునిలువన్ ♦ జింతింతు నశ్రాంతమున్.
క. సతతము నీరూపమునే మతిఁ దలచుచు మరల వేళఁ మఱువనయేనిక
గతిగలదునిన్న బొందఁగనతికరుణన్ మోము చూపి యరుగుమునాధా

రంగా—(చేయిపట్టుకొని) కాంతా ! సీకింత సంతాపముచెల్లదు.
ఎంతవారికిని జా వెప్పటికేని దస్సునిదియే విను.

మ. పురుకుత్సప్రభృతుల్ ధరాతలము సం ♦ పూర్ణప్రభావంబునన్
బరిపాలించి యొడల్ తృజించి దివముం ♦ బాలింపఁగా నేగి రొ
క్కరుఁడున్ శాశ్వతవిష్ణుకల్పకముగాఁ ♦ గన్నట్టిరే నేలపై
వరకీర్తింజనువారు చచ్చియును జా ♦ వంబోవ రెప్పట్టునన్.

అజ్ఞానరాలివయి నీవు దేవకిని జింతింపకుము. ఎదియెట్లు కానున్నదో
యది యట్లు కాకమానదు. మనము చేయఁగలది యింతయునుతేదు.
సర్వమును బుర కృతంబునం గలుగుచుండు. కావున నీవుదేవురించుచుం
గాలంబు పృథసేయక యరంబు విచారించుకొమ్ము. పోయివచ్చెద
ననుజ్ఞయిమ్మా.
(ఃప్రసాదించుచున్నాడు)

మల్ల—హా హా ! మహారాజెంత ధైర్యవంతుడు. అంతబలంబునచ్చి పడిన నావంతయైన వంతు బడక శాంతింబడి యున్నవాడు ! మంద బుద్ధనగు నేను అజ్ఞానంబునజేసి తుచ్ఛులయిన ప్రావంచికసుఖంబుపే షించి మహారాజుమదిం గలంగించితి నాహా ! ఎంతధైర్య ! మెంత సాహస ! మోతశౌర్యము ! పురుషులన్న రావులారే పురుషులుగాని తక్కినవారిం జెప్పవలయునా ? (పురోహితుం జూచి) భట్టారకా ! నీవు వోయి శాంతికపాష్టిక విధులం దీర్పుము.

పురో—చిత్తము దేవిగారియూజ్ఞ. (నిష్క్రమించుచున్నాడు)

మల్ల—చేటి ! విజయరామరాజు గారియొద్దకు నుచిన కం పకిరాలే దేమికారణమో ? ఆయన నాసందేశమున మనలననుగ్రహించుననియె నానమ్మకము.

దాసి—అమ్మా ! దుర్మార్గు డాతడు, నాకుమాత్రము నమ్మకము లేదు. అయినను సందేశ మేమని ?

మల్ల—వినుము.

శా. నాకుం దండ్రిగివి నీవు నీనుకను నే ♦ నాకష్టసౌఖ్యంబులక

నీకు న్యాయన మెప్పు గావునను దం ♦ క్రీడనను మన్నింపవే

లోకు ల్గ్రామలు వారికైస్వజనము ♦ బాడింపగా నొప్పునే

నాకుండుంకుము బొట్టులిల్పికరుణా ♦ రక్షి పవీమౌక్త్య దన్.

అని నే నంపినసందేశము. విజయరామరాజు పిల్లలు గన్న వాడుకాని గొడ్డువాడు కాడు. నాదీనాలాపము లాలించి నన్ను మన్నింపవోడు.

దాసి—దేసి— ! దేవర యీసందేశమువిన్నచో బ్రయాదమే పచ్చును.

మల్ల—వేంకటలక్ష్మీ ! తల్లి లేనియీపిల్లవాడ భారమునీదియేసుమీ.

దాసి—అమ్మా ! నీవిట్లనకుము. నీరుగండు సకల శత్రుక్షయంబు చేసి నిష్కంటముగా రాజ్య మేల గలడు విచారించకుము.

కుమా—అమ్మా ! నాకు బుల్లికత్తిపై వాల్లందర్నీ కొత్తి కొత్తి
సం పొత్తాను. లచ్చిమీ ! న న్నెత్తుకుపో. అమ్మా ! యేవపకే యేద
వకే. భయ్యాలే దప్పు దొత్తాను. (అని తేచుచున్నాడు)

మల్ల—కొడుకుం బొదువుకొని మద్దు పెట్టుకొనుచున్నది)

దాసి—అమ్మా ! పులిపిల్ల పులిపిల్ల యేగానిపిల్లిపిల్లయగునా? రంగ
రాయనుహారాజచంద్రునకుఁ బుట్టిన నీని కిట్లు తగును సుమీ !

కంచు—(ప్రవేశించి) జయము జయము. మహారాజ్ఞ ! నేను
విజయరామరాజనొద్దకు సందేశహరుడనయి పోయివచ్చియున్నాడను.

మల్ల—ఏమివృత్తాంతము ?

కంచు—నీజాబు చూచి తా నిట్లు వ్రాసియుచ్చినాడు.

మల్ల—దాని విప్పి నీవే చదువుము వినయెడను.

కంచు—(విప్పి చదువుచున్నాడు.)

శా. నాకుంగూతురువంటిదాన వయస్క ♦ రాజ్యధర్మాబర్హి

జేకొంచున్ వధియించటల్ విధి యింక ♦ సీనాధునింజంపెడక

నీకే నిచ్చెదఁ గొన్నియూర్లు భృకిక ♦ నీతాల బొట్టాకుగా

లేకున్నందుల కార్త్యు గుండకుము ల ♦ న్నీ ! మల్లమాంబాసతీ.

మల్ల—(వెర్వరవడి) అన్నా ! అన్నా ! అన్నా ! దుర్మార్గుఁ డెట్లు
వ్రాసినాడు ! బేలనయి నేనట్లు జాలిగా వ్రాసినది, నానాధునింజంపి
నాకుఁ గొన్నియూర్లు భరణమిచ్చవలె ! హాహా ! ఎంతదౌష్ట్యము ! ఎంత
పాపము ! హాహా ! పాపాత్ముడా ! కూరుడా ! ఇట్లు వ్రాయటకునీచే
యెట్లాడెదరా ? కఠినాత్మా ! నావ్రాతకు తాయయినంగఱుగునుగాని
నీపిత్తమెంత కఠినమో కానంతయినం గఱుగలేదురా గురుద్రోహీ !
నాకెట్టి యుత్తర మిచ్చితివిరా ? పాపీ ! చండా ! నీది పిల్లలం గన్న
కడుపుకాదురా ? మూఢా ! (లేచి దుఃఖముతోచేతులజోడించుకొని)

ఉ. ఏను మహాపతివ్రతన ♦ యే బరార్తిని గోరనేని నా

నూనస పెప్పనక సుకృత ♦ మార్గమునంద మెలంగునేనికక

గానక భర్తఁజంపి భరఁగి యంబు నొసఁగెద నన్నదుష్ట భూ
జానికలంబు నెవ్వ మగుఁగి సంతత కష్టము లంది కుందుచున్.

మఱియు నన్నిట్లుడికించినవాఁడను వానిం బురస్కరించుకొని పాపం
బున కొడిగట్టిన హైదరజుగను నేటికి మూడవనాఁడు దుర్మరణంబు
నొందుదురుగాక. వర్తకముచేర నీచేశముం జొచ్చి మహారాజకులం
బెల్ల మాయించి పరాక్రమంబున నాక్రమించుటయకాక మమ్ము
నున్నూలింపనెంచిన పరాసల కిటఁ బాలనాధికారంబు పటాపంచ
లగుంగాక. (అనిభూమిం గొట్టుచున్నది)

కుమార—(తల్లిం బొదివికొని) అమ్మా! మా బోవియ్యగారితో
కూడా వెల్లి వాన్ని పొరిచొత్తా. అమ్మా! యేదవకే. యేదవకే.

మల్ల—(కుమారునిశిరము పుడుకుచు) నాయనా మీనాయన
గారికి నీవు తోడుపడు భాగ్యము పట్టలేదోయి! మందభాగ్యులము
మేము నీయనందమనుభవింప నోచుకోలేదు తల్లీ! మేమెట్లయిన
నీవు చిరంజీవివయి బొబ్బిలి బరిపాలించుచు గులం బుద్ధరింపుమా
మాయన్నా! నిన్నయినఁ బ్రతికించుకొను మార్గము తోఁపక త్రొక్కి
ట్ల పడుచున్నదాన నోయి బిడ్డా! (జ్ఞాపక మభినయించి) వేంకటలక్ష్మీ!

గీ. నాకుఁ బరిమోహకారముఁగి లోక మెన్న

నట్లు చేయంగవలసినఁగి యదను వచ్చె

నిపుడు నీ వది చేసికొనిఁగి గృహము జూతొ

కాక కా దందవో కానిఁగి కమలపాణి.

దాసి—అమ్మా! ఇదియేమి? నన్నొకగా స్తుతించుచుంటివి?
నీదాసదాసీజనంబుప్రాణములయిన నమర్పించుటకు సంసిద్ధముగా
నున్నదినుమా! సంశయింపకుము. నేఁ జేయ నయిన దేమోచెప్పుము.

మల్ల—ఓసీ! వేంకటలక్ష్మీ! ఇమ్మహాయుద్ధంబున రావువారెల్లం
దెగుట సిద్ధము. ఆనందర్థమున నంతిపురాంగనలకును మరణంబు
సిద్ధాంతంబు. కావున వంశవృక్షాంకురం బగు నిక్కమూరు నెఱుఁగి
నీవు రక్షింపవలయునని ని న్నిట్లు ప్రార్థించుచున్నదాన.

దాసి—దేవీ! నన్ను బ్రేమించి పెంచుచున్నరాణివాసమేమోయిన నేనుమాత్ర మీపాపశరీరమును గాపాడుకొనుచుండఁ గలనా? అట్లు గాక కుమారుఁ బ్రదికించుమార్గమున్నంతెప్పు మట్లుచేసెదను.

మల్ల—సామర్లకోటలో నాచెల్లెలు జగ్గయ్యదేవి యున్నదికదా? అట కీబాలునిం గొనిపోయి విడిచి రమ్ము.

దాసి—అయ్యో! కోటచుట్టును శత్రులు ముట్టడిచియున్నవారు వారిదప్పించుకొని నే నీకుమారునెట్లు సామర్లకోటం జేర్పగలను?

మల్ల—నీనికి శ్రావ్యునిమూర వేషము వేసి తీసికొనిపోమ్ము నీ కీకంఠుకియుఁ దోడువచ్చును.

దాసి—చిత్తము. దేవిగారియాజ్ఞ.

కుమా—ఊ! ఊ! ఊ! ఊ! నేను సామర్లకోటవెద్దకు. యుద్ధానికి వెత్తాను ఊ! ఊ! ఊ! ఊ! (మూలుగురు గారాబముచేయును)

మల్ల—(కుమారుంబొదివికొనిదుఃఖించుచు)నాయనా! చినవేంకటరామా! నీవు సామర్లకోట కీదానీలక్ష్మికో వెళ్లుము. తండ్రి! అక్కడ నిన్ను బ్రేమించు నీపినతల్లి యున్నది. నీయన్నదమ్మలక్కజెల్లెండు నున్నారు. వారితో నీవు నాడుకొనుచు బాడుకొనుచు సుఖముగాఁ గొన్ని నాళ్ళుండ వచ్చుచు దండీ! మఱియు నాసామర్లకోటలో—

నీ—నన్నెచిన్నెలకోడ ♦ వన్నె కెక్కినగురాల,

గున్నయెనుంగులు ♦ నెన్నొగతవు

జాన్నకత్తులనాడు ♦ పిన్నవస్తామలు,

సాములగరిశీలు ♦ చాలగలవు

కన్నులపండువై ♦ కమలముల్ వికసింప,

వెలయుకేళాకుళుల్ ♦ పెక్కుగలవు

శిలుకలుగోరువం ♦ కలు వల్కగనులపం,

డుగుసేము నుపవసుల్ ♦ మిగులఁ గలవు

గీ. ఆటపాటల నని పూడు ♦ మేటిబాహు

పేటికలు నాటకమ్ములు ♦ వేటకుక్క

గములు సివ్వంగులును బులు ♦ తెలుంగుగొట్లు

గలవు బాల్యనిదమాల్ ♦ సబుకు నల్లడి.

నాయనా! నీ వీవాసీయ్యిగో నటకు బోయి రంగు తండ్రి!

కునూ—అమ్మా! సామద్దకోతనుంచి మల్లి దీనితోదానా? వత్తే
నాకు తాయిద్ద పెత్తానా?

మల్ల—మఱియను) నాయనా!

శా. ఈజమ్మబున నేను వెండిమునుని ♦ స్నీక్షింపఁ గాఁగెల్లు నే
యాజాడక నృజియంప లేదు విభి కా ♦ లాసన్నమై యుండె నా
కోతై పాతృక! నీవు వెంకియును రా ♦ సూరాన్ని తాయిల్లమే
యోజు బెట్టగఁ జాలు చాన దయలే ♦ కున్నట్టి నేనయ్యయో.

శా. నన్నుంగన్నకుమార! నాధఃస్థి! ♦ నాపాలిభాగ్యంబ! నా
యన్నా! మధు చట్టి! నిక గినినవా ♦ రంతంతలం బట్టనా,
రెన్నండలియునై నద డ్రియయినన్ ♦ హెచ్చించిన్ గూచినన్
నిన్నుం జూచినఁ జూడ కుండినను దు ♦ డ్రి! నీకు జగ్గా బయే.

హాహా! కుమారరత్నమా!

చ. అరసిముసంబు నకగనమి ♦ నన్నయే పేగిశినమ్మి యంచు బా
వుడు మని యేడ్చుచున్ బుడిమిఁబొర్లుచునుందువుకోపగింతువు
కైకటఁ దినిపింపఁ బోవ నడఁకితు నయో మముగన్నతండ్రి!ని
న్న సెకువారత్వరిడ ♦ నహ్మయు నబ్బయు లేక పోయినక.

నాయనా! నీవు వెటిగి పెద్దవాడవై యపరాజ్యపట్టాభిషిక్తుడవై
బొబ్బిలి బాలింపఁ జూచి సంతసించు ననుకొంటిని తండ్రి! నాకా
భాగ్యంబు లేకపోయినది గదా!

చ. కొడుకులు లేక లేక తుద ♦ కుం బరమేశ్వరగ్రహ బునకా
గొమరుడ వీవు పుట్టి తని ♦ కోరిక లీరిక లెత్తనుండి రీ
యమయును నయ్యయున్నడచె నవ్యదియెల్ల నమూనువాడై నీ
సుముఖత వారి కెప్పటికిఁ జూచెడ భాగ్యము. లేక పోయెఁగా.

(ధైర్యము తెచ్చుకొని తనలో) నేటిల్లు చింతించుచున్న ఫలవిఘాతం
బగుఁ గావున వేగిరింపవలెను. (ప్రకాశముగా) చిరంజీవీ ! నీవు నీవారి
కీర్తిం గాపాడుచు బాబ్బిలింబరిపాలి పును. పోయిరమ్మ. (చాకకిచ్చుచు.)

దాసి—(కుమారు నెత్తుకొని) అమ్మా ! పోయినచ్చెద. (కంచుకితో
నిష్క్రమించుచున్నది.)

మల్ల—(చుహుధైర్యముతో) నామది కీపుటికి విశ్రాంతి గలిగినది
ఇంక నేమి ను నామంకురు ఈశుచ్ఛవేగము వికిచి వీరస్వర్గంబున
నిచ్చావిహారసౌఖ్యంబు లనుభవించెదముగాక. కానీ నాకొక్క సందే
హము. నేనునుం దక్కిన యీ ముత్యపురా నవలను శ్రావణములు
పాయు ప్లెట్లో తెలియగన్నది. పరాసుని చెలరేగి కోటలోపలకిం
జొరకనున్న మరణోపాయంబు చింతించుట పరమశ్రేయము. నా
మగండుగాని మఱియొకండుగాని వచ్చి స్త్రీల నెల్లరం ద్రెళ్ళ నేనినచో
ననుకూలముగా నుండును గదా ! (ఆలోచించుచున్నది)

[అంత మఱియొకదాసి ప్రవేశించుచున్నది.]

దాసి—అమ్మగారూ ! మన దేవీగాని వెంకటేశ్వరారు వచ్చి వాకిట
నిలిచియున్నారు దేవిగారిశోభి వి నేనును వెనిచ్చినారు.

మల్ల—పితృప్రతిమానులకు వెంకటేశ్వరారికిం పరీక్షింప రాని
తాతలు గలవే ? శీఘ్రంబునం బ్రవేశ పెట్టుము.

దాసి—చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నది.)

వెంక—(ప్రవేశించుచు)

చ. అనడలు బేలలు నిరప ♦ రాధులు సాధుశ్రుత్ బక్తినతల్
వనిలలు వారిఁ జంపుమని ♦ వ్రాసెను నానుదుట విభాతలోఁ
గనికరమింతలేక, కను ♦ గానక తొంటిభవంబులందు నేఁ
బాసరిచిట్టిపాతకము ♦ వోయితి దీనికి నేరుదిక్కయోకో!

మల్ల — బాబయ్యా ! యేమి యీవెట్టితనము ?

చ. తెలియఁగ నంతవారు నిలఁ ♦ ద్రెచ్చిరి కాని యొకండు మిత్తిక
న్నల మసిగ్రామిపొల్చుటక ♦ నుంగొనె యేవినియేయెఱుంగమీ
పొలిసెడుసంతయుఁ వినియు ♦ బూమెలెఱింగియు నుట్టిగట్టియు
మ్యెలలిటులూఁగుచుందుమని ♦ యెంచుటవెట్టితనంబ కాదోకో.

కావున నీపెందులకును గొందలంబందకుము నీ పెందులకువచ్చితివో
చెప్పుము. రాజకార్యనిర్వాహకుండవు కమ్ము

వెంక — అమ్మా ! మహారా జీకత్తినిచ్చి నన్నంతఃపురను నకుఁబా
మ్మని యాజ్ఞాపించినాఁడువచ్చినపనిని వేదించుటకునాకునోరురాక పరిత
పించుచ న్నవాడ నమ్మా !

మల్ల — అయ్యా ! నీవు వచ్చినపని నాకుఁ దెలియును. దానికి నీవు
చింతింపనక్కరలేదు. తొల్లి యల్లాయదీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి
నప్పుడు పద్మినీప్రముఖరాజపుత్రస్త్రీ లెల్లరును మానభంగమగునని
చిచ్చనం బడి చచ్చి ప్రఖ్యాతి నందలే ! మాకునట్టిఖ్యాతియేరాదలం
చుకొనియున్నది.

వెంక — అమ్మా ! నాకుఁ జేతులాడకున్నవి నేనెట్లు రాజాజ్ఞాదీర్ప
గలవాడనో తెలియకున్నది. తల్లీ !

మల్ల — చేతు లాడకున్నవి కాళ్ళాడకున్న నన్న మాటలం కట్టిపె
ట్టుము. కార్యంబు దెసవాడవు గమ్ము. నాకామహారాజకత్తి నిటు
లెమ్ము. నీవు లోనగరి కరిగిరాజాజ్ఞ నెఱవేర్చుము [కత్తింబుచ్చుకొనును]

వెంక—హాహా! కరమేశ్వరా! స్త్రీవధాపాతకంబున నన్నుంబడతైచి
తివిరా ! హాహాహా ! [అని లోపలికిఁ బోవుచున్నాడు]

మల్ల—[కత్తికి నమస్కరించి]

మ. కల్పనైనం గలుషక్రియావిముఖులై ♦ గన్పట్టు ధర్మస్వరూ
పులచే దేజమునొంది నీవు జగమున్ ♦ బ్రోవంగ నెల్లప్పుడున్
ఖలులం దున్నెడువాసవేని దృటిలో ♦ నాకంతముద్రుంచినన్
గలియన్ గూరిచి జీవితేశుండముం ♦ గావంగజేశ్రుమా.

[కత్తియొత్తుచున్నది—తెర పడుచున్నది]

ఇది చతుర్థాంకము.

—

శ్రీ బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

రామకృష్ణమూర్తి

పంచమాంకము.

(స్థలము యుద్ధభూమిలోని దేరా)

(అంత దుశాసిలత్కన్నతో నాశినుం డగుబుస్సీ పోవేళించుచున్నాడు.)

బుస్సీ—లత్కన్నా ! యుద్ధవిశేషములేమి ? మనపేరు లెట్లుపోరు చున్నారు ?

లత్కన్న—దేవా!లాడూఖానపురస్సరంబుగా మనదైత్య బలయుఁ గోటలోనికిం ప్రవేశించుట కనేనాథనోపాయంబులు బ్రవర్తింప జేసి జైత్రుని జీవులు మూగిసట్లు చుట్టును మూగిచూట్టిరిదిరి. అపు ఁకోట లోని దాదు లెల్లరును బుగజు లెక్కి నూనె గాచి పోసియు, తొలి టువ్వయు, నగ్ని బాణ బు లేసియు, సీతలు బొడిచియు, గొట్టల మొ త్తియు, బోరి మనహారి నోల్లం బో. జేరిరి. అంత లాడూఖాను యువా కిగుండ్రకుం జంకక వసమెక్కి పెంగడజొచ్చె.

[తెరలోం బెద్రకలకలము]

బుస్సీ—లత్కన్నా. ఆ హాహాకారం లేమి ?

లత్కన్న—(కరికించి)పరాసు మత శేఖరా! మహాదేవతనమున న్నినది. లాడూఖాను కోటపైకెక్కి పోరాడుచుండ వీరుండొక్కడచుక్కననాత నిం దుపాకివాతం బెట్టిన నతం “ డల్లానబీ ” యని క్రి.దికి బిల్లమిరంబు వేసి కూలినాడు.

బుస్సీ—హా హా హా ! ఎంతవఱ జరిగినది. లాడూఖానెంతపార బాటు చేసినాడు ! తాను సేనానాయకుండై యుండి కోటయొక్కటగు సాహ

సింపవచ్చునా ? ఆహా ! బూబ్బిలి వారెతలూరులు ! ఎంతధీరులు ! వారి
తో నైరమువలె న్ననామాట హైకరువివక పోయెదనుగా ! అయ్యో !
సేనాని వోయిన సేన లెట్లు పడుచున్నవో కదా ?

అత్త—హాహా కారము సేయుచు మనసైవ్య మొత్తయు జెల్లాచె
దరై పాతినం గాంచి హైదరు జుగు చే యెత్తిపిలిచి లాసూత్రము
ఖులం బురికొట్టె. వారు నతని నిందితకొనుచుం దెగించి కోటపై
నోట తేక వడిరి. పూసపాటి రాజు తనదళముతో వాకిందోడుపడియె
అప్పుడు బూబ్బిలి యోధులు మహాధైర్యంబున నాయోధులంబుచేసి
వారిం గాఢము దరిమి రని తెలియవచ్చినది.

బుస్సీ—అరేలే ! మాంసూ విక్తిగి పాతినాడా ? హాహా ! వీరవ
రులార ! గంగరాజు ప్రధానయోధులార ! మీరెంతవరాక్రమసంతులు !

అత్త—“దియంతయు గనుచున్న హైదరు—

శా. లామూచులెడ లాసుచుఖ్యులు గడికొ ♦ లావేదివెన్నిచ్చితా
రూడంబాడిరి సర్వదేశములము ♦ న్నోడించునాపేనునం

బాడైపోయె నిఁ కేమిచేయుదును నా ♦ నా రెన్నగా వేసవే

లాడకొ స్వల్పము నారిగల్గుటయుగ ♦ మ్మసాధ్యమయ్యెంగటా.

అని చింతాక్రాంతితుండై తత్తరి పడుచు సేన కాజ్ఞాపించె. అప్పు
డు ముకురుల్లాఖాన్, హసన్లీఖాన్, సిద్దిబిలాల్, లాసూఖాన్, మొద
లగు తురుష్క యోధులను ఛత్రపతిరామచంద్ర ప్రభృతులతో విజ
యరామయజున బుజ్జికొని తమతమసేనలతో నగ్గడిచుట్టు ముట్టపించిరి
మహాప్రభూ ! [తల్లొక గలకలము.]

బుస్సీ—సందడియగుచున్న దది యేమి ? చూసుము.

అత్త—(శిం చెము లేచిచూచి) హైదరుజంతువు విజయరామరాజు
నెవనిో యిద్దం నాడువారిం బట్టి యిటకుఁ దెచ్చుచున్నారు.

బుస్సీ—ఎవరువారు ? వారిం బట్టి తెచ్చుటకుఁ గారణమేమి ? సరే
విచారించుముగాక. [అతఃప్రీతీ వేషధరులగుభటులును, దక్కినవారునక్షత్ర]

విజ—(నెలముచేసి) పారాసువంశాగ్రణి! (భటులంజూపుచు) వీరిద్దఱును బాబ్బలిదుర్గంబునుండి వచ్చుచుండ నాకారవాక్రకారాదులంబట్టి మా కనుచూనంబు పుట్టి వీరి నిటు పట్టి తెచ్చితిమి.

హేద—వీళ్ళూ బద్మాషుల్ వున్నారు. వీళ్ళకీ తగినాసిచ్చాసేయవాలావుందీ సర్కార్ !

బుస్సీ—(పరికించి తలయూచి) మీ రెవరు ? ఎందుడువారు ? ఇటు కెందునిమిత్రము వచ్చిన్నారు ?

భటు—అయ్యోరు ! మేముఆశుగులం. మాది బొ—కాదు గొల్ల కల్లి కూర లమ్ముకో వొచ్చి మోతున్నాం బాబు !

బుస్సీ—ఇంత దండువచ్చి చుట్టుచు ముట్టడించి యున్నది. మీరు భయములేక లోని కేదారిని వెళ్ళినారు ?

భటు—బాబు ! మాకు దండు బయ్య మేటండి మ మ్మేమి సేస్తది ? మెరటిదారిని కోటలో కెళ్ళొచ్చినా సామి !

బుస్సీ—మీరు తాండ్రపాపయ్య నెలుంగుదురా ?

భటు—తెల్లొరి శేస్తేలచ్చాపదకొండుమాట్లాచ్చేవోళ్లం పాయ్యే వోళ్ళూ మాకు తెల్దా బాబూ ! తెల్పు.

బుస్సీ—అతఁ డిపుడెక్కడ నున్నాడు ? ఏమిచేయుచున్నాడు ?

భటు—దొరగోరు ! ఆదొరగోరు కోట్లోనే వున్నారండి యుద్ధపు యుత్తం సేస్తున్నారు. బాబో ! సెప్పలేమి. ఆత్తులేయ్. దుసాకులేయ్. లచ్చల్లచ్చలే మోగుసేశారు బాబు !

బుస్సీ—(భయముతోఁ తనలో) పాపారాయఁడుకోటలోనున్నచో నీంక మనపని సున్నయే. కానీ విచారించెదం గాక. [ప్రకాశముగా] ఇంత సేవతో నతఁడుపోరుటకుఁబ్రయత్నించుచున్నాడా? ఎట్లు పోరఁగలడు?

భటు—ఆరికి బయ్యమేం బాబూ ! సేవగత్తిమట్టారండే మీపిరం గీలు గిరంగీలు దుక్కుతుక్కుయి యెరిమోతాయి నాసాయి రంగా !

విజ—సాపారాయనికీ భిరంగు లన్న భయమే లేదా ! దాని కేమి గాని అతఁ డిప్పుడు రాజునులోనుండుఁ గోటలో నున్నాఁడును లేమి ?

హైద—వీళ్ళూ దొంగల్లాటా సేస్తాడీ వుండి. వీళ్ళకీ తః ఖి సెయ్య వాలా, హుజూర్ !

బుస్సీ—మీమాటలు మాకు సందేహములుగా నున్నవి. మిగ్గూఁ బరీక్షించెదము.

భటు—అయ్యుకో వచ్చినోళ్ళా మ మ్మొందుకండి పరీచ్చ ? మాక డేటు దండి ?

బుస్సీ—లేకున్నచో మీఁ భయములేదు. మిమ్ము విడిచిపెట్టెనము మీరుస్తులు వస్తువులును జూపుఁడు

భటు—(భయముతో నొకరి నొకరు చూచుకొనుచున్నారు.)

విజ—ఏమి సంశయించుచున్నారు ? మీరు కూర లయ్యవచ్చిన వారేని మీ కీభయ మేల ?

హై—మీకీ పరీచ్చ సేస్తాం వోయ్. తీగ్గా సూపూ లేకాపోతే తలూ పోతాడీ మీకీ ఖబడ్డార్. (పట్టుకొనఁబోవుచున్నాఁడు.)

భటు—అయ్యో ! సాయేబయ్య ! నీకు సలాం. ఆడోళ్ళాచూట్టు కోరు బాబు ! తప్పుబాబు ! అన్నీ సూపుతాం సూడు బాబు !

(తట్టలు నేలఁ బడవైచి రొట్టెలు మొదలైనవి వెద జిమ్మచున్నారు.)

బుస్సీ—(పరీకించి) వీరిబట్టలలో నేమన్నదో కాని తట్టలలో నేమియు లేదు. వీరు నిజముగాఁ గూర లయ్యుకోవచ్చినవారే యని నాయభిప్రాయము.

హైద—వీళ్ళూ దొంగల్లాటల్లాడార్. వీళ్ళకీ బట్టల్లేనిక్కిసేసీ నయ్య వాలావుందిలే గాపోతే సఫాయిసెయ్యవాలావుంది. (బట్టలాగఁబోవును)

భటు—ఆకంగులం బాబో ! ముట్టుకోకుబాబో ! తప్పుబాబో ! తప్పుబాబో ! (అటునిటుఁ బరుగు లెత్తుచున్నారు.)

హై—అరే బద్మాష్ ! తమాషా కర్రేహే తూ !

(కోప్పబట్టి లాగుచున్నాడు. అడియాడి చేతిలోనికి వచ్చుచున్నది.)

హైద—క్యారేభాయ్ ! మొగదీ వున్నదీ ?

(కట్టకొంగుబట్టియాడలాగఁగా చడ్డీతో బురుషుడుకనుపించును.)

విజ—(రెండవవాని నట్లు చేయుచున్నాడు.)

భటు—(మొలకు నొడ్డాణముగాఁ జుట్టుకొన్న కత్తులుతీసితిప్పుడు) మేము రంగారాయని ప్రధానభటులము. స్త్రీలముకాము. పౌరషము గల పురుషులము. పురుషులైనవారు రండు మమ్మెదిరింపుడు.

అందఱు—(కత్తులు తీర్పుచు దెరచాటునకుఁ బోవుదరు.)

బుస్సి—లక్కన్నా ! ఏమి యీమహాయుద్ధము ! ఇద్దఱతో నింత మంది పౌరజాలకున్నవారు? వీరు వీరపురుషులుగాని సామాన్యులుగారు హాహా ! యేమి వీరికరిలాఘవము ! మండలాకారపరిభ్రమణంబున వీరి కత్తులెన్ని కుత్తుకలు తీసినవి ! (తెరలోఁ దుపాకులు పేలుచున్నవి.)

బుస్సి—లక్కనా ! బాబ్బిలిభటులు కూలి ప్లున్నారు పడికింపుము

లక్క—ఓతము. దేవా గోళ్ళబోవుదానికి మనకు గొడ్డలు పట్ట వలసి వచ్చుచున్నది.

అందఱు—(ప్రవేశించుచున్నారు.)

బుస్సి—ఆడ వేషము వేసికొనివచ్చిన సామాన్యోద్దతేయిట్టిబీరంబు చూపిరి. వీరి మించినవా రెందఱుదురో? వారిం జూపుట మనకసాధ్యము. మన మొక మఱిలి పోవలసినదే. పాపారాయణ్ణి కోటలో నున్నచో మనల నట్లుల నలిపినట్లు నలిపివేయకమానఁడు.

విజ—మహాప్రభూ ! దేవరవారు దీనికింతదీనింపబనిలేదు. పాపారాయణ్ణు లేడు. మనకీ యుద్ధమున విజయము సులభసాధ్యము.

లక్క—స్త్రీ వేషధరు లీయిద్దఱును బాపరాయణ్ణికి వార్తాపత్రికం గొనిపోవుచున్నారని నాతలంపు.

విజ — ఇదియేనిజము. కాని వీరికడ జాబుకనబడకుండుటాక్షర్యము
అందఱు—(వెవకుచున్నారు.)

హైద—(రొట్టె నలిపి తాటియా . . బట్టికొని) రేహల్లా! రొట్టెల్
నసుమా జాబుల్ పెట్టి వండినార్. దేఖో మియా ! దేఖో దేఖో.

విజ —(వుచ్చుకొని కడిగితుడిచి) అన్నా ఎంతమోసగాండుబాబ్బి
లివారు ! పిండిలో జాబు పెట్టి రొట్టె కాల్చుట యెచ్చటను జూడలేదు.
హా హా హా (అందఱకుం జూపుచున్నాడు)

బుస్సి —రాజా ! జాబు చదువుము.

విజ—చిత్తము. (చదువుచున్నాడు)

నాప్రియమైనబావ పాపారాయణికిరంగారాయణునాయువిజ్ఞాపనము.
శా. బావా ! రామునిమోసకృత్యమునలో ♦ భస్మాంతులాశాత్రపుల్
వేవేల్ శ్రోవలు గానిత్రోవలను దో ♦ ర్వీర్యబునన్ వచ్చి బల్
తేమ గోటను ముట్టించి రిపు డు ♦ డ్డినంబునన్ వచ్చి నీ
చేనం జూపి విపత్తుచుండి తొలగెం ♦ జేయం గదే నీప్రజన్.

రంగారాయణుఁడు

బుస్సి —అమ్మాయ్యా ! ఇప్పుడికి నాకు గుండె నిబ్బరమైనది.
పాపము కోటలో లేనినూట నిశ్చయమైనది.

విజ—దేవా ! నేను మనవి చేసికొనియుండలేదా ?

శా. ఏవుం జూపెమనట్టి కోలుపులి 'ం ♦ తే దగ్గిపోనట్టి యా
పాపారాయణు లేడు వీట నితరుల్ ♦ భావింపగా నెంతవా
రీపట్లన్ నెఱకాడు లేని చెలిన ♦ ట్టికోటఁ జూజాయలన్
జేపట్టందగు నీదు యోధుల కింకం ♦ జితింపఁగా నేటికిన్.

హైద—పాపయ్యాకీ యింతా ఫిరరూ పడతావ్. వాడూకాద్
వాడీ తారా వస్తేనేమివోయి చనంలో పేల్చి వేస్తావ్.

లక్ష్మ—

మ. యవనాధీశ్వర ! తాండ్రపాళయ మహా ప్ర రంభశుంభత్వభా
వవిధిజ్ఞం డని నాకుచుం దెలిసె నీ ♦ వాక్యంబు కాదం చనం
దవులంగాని జయింపరా దతని నీ ♦ చండంతయు గూడినన్
సవిమర్శంబులు రామరాజునుడు తె ♦న్నన్ దీని కింతేటికిన్.

బుస్సి—మన కిప్పు డావిషయమై చర్చింపవలసిన పనిలేదు. పాపా
రాయఁడు మహాసమర్థుడనటనిష్టవా శాంశము. ఎదియెట్లునుననతఁడు
లేడుగావున మనకు విజయంబగు నింక మీరెల్ల జితదక్కి పోరునకుం
బొందు. (తెరలోఁ గలకలము)

దావారికుఁడు—(ప్రవేశించి) సలామా లేకుం బందగా నేయాలీ! కో
టల్ కీ దాటి ఆడావాడూ వస్తాడ్. వైకటి బొమ్మ బచ్చాకు తెస్తాడ్.
మనవార్ మంసయందోచి వాణికి పట్టి తెచ్చాం సెప్పిరార్ సాహెబ్.

బుస్సి—నారిని శీఘ్రమునం బ్ర వేశ పెట్టుమా.

దావా—సిత్తం. శీత్తం. (ఓమ్మ) మించుచున్నాఁడు)

[అంతచి నవేకటరావు నెత్తికొని దాసీలక్ష్మి యుగొందఱుజ వానులును ప్ర]
జవా—వీడికి హనుమానం నే కట్టి తెచ్చినామ్.

విజ—(పరికించి) ఈకుమారుఁడు రంగారాయనికుమారుఁ డనియు
నిది మల్లమాదేవిదాసి యనియు నే నూహించితిని.

బుస్సి—(వారిం దిలకించి) ఓసీ ! ఈకుమారుఁ డెవరు? నీవెక్కడికి
వీనిం గొనిపోవుచుంటివి ?

దాసి—(వదకుచు భయ మభినయించుచున్నది.)

హైద—దొంగా ధగిడి యిద్ది దీనికి పట్టి కొయ్యవాలా వుంది.

విజ—మ.తఱుకుంబుగరు డాల్గడీలిడెడు మేల్ ♦ దై వారు నెమ్మేకునున్

నెలనాముద్దులుమూటగట్టు మొగమున్ ♦ సిద్ధంపు దెక్కి ట్లుచే

రలగొల్పందగువాలుగన్నులునుదో ♦ రంబైన వ్రేల్చేతులుం

గలయీపుత్రుఁడు రంగరాద్వీభునకున్ ♦ గాకేరికి బుట్టునే

ఇతండు రంగ రాయని కుమారుడు వీని నిది రక్షించుటకుఁగా నెటకో గొనిపోవుచున్నది.

బుస్సి—ఓసీ నీకు భయము లేదు. నిజము చెప్పుమునిన్ను రక్షించెదను.

దాసి—అయ్యా! నేను—(ఎడకుచు) నల్ల మాడేవిదాసి. నా పేరు వేంకటలక్ష్మి.

బుస్సి—ఈ కుమారుఁ డెవ్వరు ?

దాసి—ఈ పిల్లవాఁడు బ్రా—రంగ రాయమహా రాజకుమారుఁడు. వీని పేరు చిన వేంకటరావు.

బుస్సి—వీని నెటకుఁగొనిపోవుచుంటివి బ్రాహ్మణ వేష మేలవైచితివి?

దాసి—అయ్యా వీని సంరక్షించుటకు నా మర్లకోటఁ గొనిపోవు చుంటిని. వీనింబరాసులు పట్టుకొందురో యని భయంబునంజేసి బ్రాహ్మణ వేషము వేసి బిచ్చమెత్తుకొనుచుం బోవుచు నట్లు పట్టుబడితిని. కోటలోని వారందఱుం గూలిన నీబుటుతం డొక్కఁడైన దక్కుననుకొంటి నక్కటా! దైవంబిట్లు సేసె నేనేమిచేయుదును. (దుఃఖించుచున్నది)

బుస్సి—కోటలో వారందఱుం గూలుటయేమి ?

దాసి—ఇత జనంబువచ్చి పక్షిసప్పుడు పురుషు లెల్లరుం జావకుం డరని యెంచి కోటలోనిస్త్రీలు మానభంగ మగునని తలంచి జావ సంకల్పించిరి.

బుస్సి—కటకటా ! కోటలో నాబాలగోపాలముగా స్త్రీపురుషజనంబంతయును జావ నెంచిసాహసించియున్నదా? (పిచారించుచు) విజయ రామరాజా ! నీవెంత ఘోరకృత్వంబున కొడిగట్టితివి. బొబ్బిలివారిత శౌర్యవంతులు మానవంతులు అని చెప్పవైతివిగదా ? మనము చతురంగబలంబులతోఁ బోయిన వారువచ్చి శరణుజొత్తురంటివిగాని చతురని చెప్పక నన్ను మోసముచేసి తీసికొని వచ్చితివిగదా ? ఇంక మనమేమి చేయవలయున్నది ?

హైద—దుమ్మాగ్గుల్ వారికి మీరు విచారం సేయ్యవాలా జరూర్ లేద్. లేకాపోతే వారూ వచ్చి మనకి పాదనా సెయ్యకా పోర్ మన లచ్చు వారికి లేద్. మనకి సంకవాలా వున్నార్.

లక్ష్మ—ఈశండు చెప్పినట్లు వారు పరమదుర్మార్గులు. ఇంద్రుని హా రాజులు వచ్చి మన దర్శనము చేసినారు. కాని వారు రాలేదుకదా !

క. ఎదిరించునట్టివారల బెదరించి యడంగద్రాక్కి * విత్తయ్యతిమై
గొదలందఁజేసికూర్చుట పొదలినధర్మంబు గాదెభవనేశులకున్.

కావున మనమిప్పుడు వారితో యుద్ధముచేసి వారిని సంహరింతుట రాజ ధర్మంబుగాని ధర్మవిరుద్ధంబును బాకంబును గాదు.

విజ—వెలమవారందఱకు నందు విశేషించి రావువారికి దురభి మాంబు మోడు. శౌర్యసంతులమని కన్నుఁగానక ప్రభువులపైఁ బ్రతిఘటించియున్నవారు. వారి నెల్లఁగం ద్రెళ్ళనేముట యుత్తమంబ కాని యనుత్తమంబుకాదు. మఱియును,

క. ఈషన్మాత్రుఁడయైన ద్వేషించినవానిఁడుంపఁవిహితముశత్రో
శ్చేషంస శేషయేత్తనుభాషణమువిభూషణమ్ముప్రభువర్మలకున్

కావున నిరంగారాయకుమారు నిపు డుగ్రహించి పుచ్చితిమయేని మన కెప్పటికైన వీనివలన ముప్పురాకమానదు. దేవరయజ్ఞయేని వీనివిషయ మాలోచించెదంగాక.

బుస్సి—(అగ్రహముతో) ఓరిదురాత్మా ! నీనాలిక చీలికగాను. రాక్షసాధమా ! నో రెండుగని పసిబాలు జుపసినో రెట్లాడినదిరా ? పశుప్రాయుఁడా ! నీది బిడ్డలం గన్నకడుపుకాదురా ! పాపాత్ముఁడా ! ఈకసుగందు ని న్నేమిచేసెనురా ? సూరుఁడా ! ఇట్లుపలికిన ని న్నేమి చేసెదనో చూడురా ?

విజ—[భయ మభినయించుచున్నాడు]

హైద—హీవిజయ రాజాపబుల్తాధమ్మం సెప్పీనాడ్ గావిదుసరా

లేద్. కోపం నీకు కా వీని రచ్చించావాలా పార్దనా సేస్తానో సలాం సేస్తానో
రచ్చించావాలా. రచ్చించావాలా. సర్కార్ !

లక్ష్మ—శత్రుశేష మగ్ని శేషమువలె నన్నిటికేని కాల్చిపుచ్చునని
యింతండిట్లు చెప్పెనుగాని మఱియుక్కటిగాదు. వీనిపైనిత యాగ్రహిం
చుట తగదని విన్నవించుచున్నవాడ.

బుస్సీ—దానంజేసియా యిట్లుపలుకుట. కానీ వీనిరక్షించుటయే
పరమధర్మముగాని శిక్షించట ధర్మంబుగాదు. పాతకంబున కాకరంబు
మనకీచిటులేవలనవచ్చునపాయంబునులేదు. వీనింజూచినప్పటినుండియు
వాహ్మదయంబు దయారసార్ద్రంబై పరికంపించుచున్నయది.

విజ—మహావ్రభూ! నోరులేని పిల్లవాఁ డితఁ డేమి చేయుననియా?
ఇది పులిపిల్ల యేమిచేయునో దేవరయే గ్రహింతురుగాక.

బుస్సీ—(శాంతించి)వీనిశౌర్య మెట్టిదో నా కిప్పుడు చూపగలవా?

విజ—చిత్తము. (కుమారుని చెంతకదిలి) బాబూ! నీ వెవ్వరిబిడ్డవు?

కుమా—నీ కే సెప్ప.

బుస్సీ—నాయనా ! మీనాయనగారి పేరెవరు ?

కుమా—నీ—నుచి. నీకుసెప్తా. దంగాదాపుగాడ్.

ల. డలు—(ఆశ్చర్య మభినయించుచున్నారు.)

విజ—(నానాఫలములు, కజాయములు, బొమ్మలు, సొమ్మలు,
కత్తులు మొదలైనవి బల్లమీఁద నమరించి) కుమారా! నీకేవికావలెనో
తీసికొని తినుము.

కుమా—(మాటుమోము వెట్టుచున్నాడు)

బుస్సీ—బిడ్డా! యిటువచ్చి యిందునీకేమి కావలెనో తీసికొనితినుము.

కుమా—(చంకదిగి యిటునడచి కత్తిపుచ్చుకొని యొరతీసి విజయ
రామునికైచూపి జడిపించి పండ్లు తెగనటకుచున్నాడు.)

విజ—మహావ్రభూ! చిత్తగించితిరా? ఇదిపులిపిల్ల కాని పిల్లిపిల్లగాదు.
మఱి రెండువర్షములు పైబడిన యనలఁ బిండివెట్టక మానఁడు. కావున

నామాట విని వీని నేనుగూకాల వట్టింతుటకో పిరంగివాతం గట్టింతు
టకో ముదల యొసంగుము.

బుస్సి—హాహాహాహా! మహాపాతకవర్తీ! పాపాత్ముడా! ఇట్టి
లోకోత్తరగుణాస్వతుం డగునిక్కుమారోత్తముని జంపు మని చెప్పు
చుంటివి! నేను బాపాత్ముడనై నీమాట విని వీనిం దల్లిదండ్రులకుం బెడఁ
బాపితి నక్కటక్క టా! ఇంక నే నీయుద్ధంబు మాని నీరాజ్యమంతయు
శౌర్యసిద్ధియగు రంగరాముని కొసంగి నాదేశంబునకుం బోయెదంగాక.
(క్రోధముతో లేచి) హైదరుజంగూ! అన్నెము పున్నె మెఱుంగని పసి
బాలుం జంపుమని పలుకుసీకిరాతునిం బిరంగివాతం గట్టి ప్రేల్చింపుము.
ముమ్మాటికి నాజ్ఞ యొసంగితి వీని నాయెదుటినుండి తొలంగింపుము.

లక్ష్మ—

మ. అవధాలోప్రభువర్య! ఘోరసమరం ♦ జౌనిప్పు డిట్లాగ్రహం
బల్లనే? నీ కితఁ డుత్తమోత్తముడు గా ♦ కజ్జాకుడే క్రూరుడే
నవిమర్శంబుగ రాజధర్మమున నీ ♦ చందంబునం బల్కినాఁ
డవమార్గంబునఁ బట్టలే దితిని ని ♦ ట్లాడంగ న్యాయం బటే.

విజ—(బుస్సిదిక్కు మొగంబై)

మ. అపరాధం బొఁరించినాడ నరి శే ♦ పాపేక్ష నీబాలుఁక
గృహలే కజ్జాడనై వధింపు మనుచుక ♦ నీచోక్తులం బల్కితిక
విపరీతంబయి పాణిగొడ్డ మగుచుక ♦ వింతల్ జనించెం గటా
కృపతో నన్న ననుగ్రహింపుమిఁకఁ దం ♦ ద్రీ! తప్పునైరించుచుక.

హైద—రాజాకా తప్పు లేద. మెహర్బానీ టిఖో సర్కార్!

బుస్సి—మీరందఱు నింతగాఁ జెప్పుచున్నారు గావున నితనిం గటా
క్షింపితి. రాజా! నీ వింక బుద్ధిగలిగి మెలంగుము. నేనానాయకులార!
మీ రీకుమార్తం దీసికొనిపోయి వ్రాపటకుటేరంబున సరక్షింపుఁడు.

(అని కుమారుం బొదిలి తొడవై కూరుచుండం బెట్టుకొని ముద్దులాడి)
కుమారా ! నీ కేమి కావలెను? కజాయంబు పెట్టెనునా? తండ్రీ !

కుమారా—ఊహా! (విజయరాముఁజూసి) వీన్న కొత్తలై కత్తియ్యి.

అందఱు—(ఆశ్చర్య మభివ్యక్తముచున్నారు.)

బుస్సీ—తండ్రీ ! నీ వీదాసికో నాయుటికి వెళ్ళి సుఖంబుగా నుండుము. నే నీదే వచ్చి నీ కన్నీయు నిచ్చెదను. (దాసి కందిచ్చును.)

[తెరలోఁ గలకలము.]

హైద—బజాయుద్దం జరుగుతాదీప్రంది మాకీ పోవాలా హుకుందేన్.

బుస్సీ—నరే ! మీ రందఱును బోవచ్చును.

అందఱు—(సలాము చేసి నిష్క్రమించుచున్నారు.)

బుస్సీ—(తనగా) హైదరును, విజయరాముఁడును నన్ను మోసము చేసినమాట నిజము. బొబ్బిలిరాజులు నిర్దోషులు; అభిమానధనులు. వారి ప్రచుండించుట మహాపాతకము పోరాటంబు మాని వారిరాజ్యము వారి కిచ్చి పోవుదునా? (ఆలోచించి) ఇంతకు వచ్చిన తరువాత నేను వెళుకదీయుట మంచిది కాదు. నన్నెల్లరునుం బిఱికివాఁడందురు. కానీ! కాశన్నది కాక మానదు. (ప్రకాశముగా) లక్ష్మీనా! యుద్ధ ముట్లగు చున్నది ?

లక్ష్మీ—(చూచి) దేవా !

మ. అదిగోచూడము కోటకొత్తవమునకా ✱ పశాసాక్షుభారీతెగో

బదివేలేల్గు శక్తిగల్గినటు ద ✱ రప్ప బొప్పు వర్తిచు నా

చదురుండే సుమి రంగరాయ విభుఁ డా ✱ చక్క కొ మహాశౌర్యసం

పదతో నిల్చి యోధులే తెలియ ధర్తారాయముఖ్యుల్ ప్రభూ !

బుస్సీ—అహా ! రంగరాయుఁ డ శౌర్యమెల్ల మూర్తిభవించినట్లు కన్నట్లుచున్నాఁడు. వీనిదర్శనంబుసంజేసి నాకన్ను పండువ యైనది, (వరికించి) ఓయి ! మన సేనలు పాటుచున్న వేమి ?

లక్ష్మ—

మ. నగసారాయఁడు ధర్మరాయఁడను జి ధర్మరాయఁడుందొట్టిపో
టరు లెల్లం జెల రేగి తెంపు మెయిగో ధర్మరాయ వీడిపై వచ్చిమేల్
కరవాలంబులు నీటెల్ల సురియల్ ధర్మరాయ బోరంగ హై
దరు మ ఖ్యల్ వెఱగందిపాతెదరదే ధర్మరాయ వోనాడుచుకా.
బుస్సి—చీచీ! మనసేన కాలినట్టెయున్నది. అదిగో హైదరుజంగు
విజయరామునితో నేమో ఘోషించుచున్నాడు. విను.

లక్ష్మ—హైదరుజంగు సైన్యమంతయునుం జెల్లాచెదరై తాను
దెబ్బలు తినియున్నవా డగుటంజేసి విజయరామునితో నిట్లు పలుకు
చున్నాడు.

ఉ. మాయలు కొన్నిపన్ని మది ధర్మరాయఁడే జేసి దురం బాసర్ప న
న్నాయిత పెట్టి పాశమున ధర్మరాయ బడల్ కడజేసి నీచుడా!
రాయల కొంపఁ దీయటకు ధర్మరాయ పటంచును విట్టవీగునీ
వీయెడఁ బాటి పోదగునె ధర్మరాయమగాదె కుల బునీతికికా.

విజ—(పాడకట్టి)

ఉ. ప్రాణము తీపుగాదె యెటు ధర్మరాయ పరాక్రమ శాలికైన నా
రాజున యంతయుం దెగియె ధర్మరాయ పరాక్రమ విక్రమంబుకా
ద్రోణుడవోలె దెంపుమెయిద్రోణుడవోలె వచ్చుచుండెగం
భాణము లేన్గులుం దెరలె ధర్మరాయ లఁదిం బరువెత్త కెట్లగుకా.

బుస్సి—విజయరాముని పరాక్రమం బింతటిదియా? చాలుచాలు
రంగారాయఁ డేమో పలుకుచున్నాడు సద్దు చేసుకుము.

రంగా—(పాడకట్టి)

చ. నిలునిలు నీచరాజ! నిను ధర్మరాయ బలగంబును బిండిపిండిగా
నలిపెదఁ గాళ్ళ జేతులను ధర్మరాయ మెల్ల జరుల్ నుతింపగా
వెల లెద వేల సంగరము ధర్మరాయ భిమానము వీటబుచ్చి; బ
చ్చులకడఁ జేరి యిచ్చకముఁ జూపుట గా దిది విచ్చక తీరా.

లక్ష్మ—దేవా! నరసరాముఁ డేమో విజయరాముఁ డిరస్కరించి పలుకుచున్నాఁ డాకర్ణింపుము.

నరసి. ఓరి విజయరాము ! ♦ పాత్ర దేవర మాట
లాడి నల్లె యనుచు ♦ నైతి వేమొ
గంపసిరులు గావు ♦ గాలంపు సిరు లివి
చక్కనిలుము నిన్ను ♦ నుక్కడంతు.

బుస్సి—ధర్మారావు హైదరు దిక్కు తిరిగి నాఁ డది విను.

ధర్మా—(పొడకట్టి)

చ. తులువ కళింగరాజునకుఁ ♦ దోడ్పడి నన్నపు డీపు పట్టుకోఁ
దలచి యనాగ్యమున్ సలుపు ♦ దారిమెలంగితి వేమియయ్యె నిన్
బిలుకురఁ జేసెదం దురక ♦ బిడ్డవయ్యె భయంబు దక్కినా
కలన నెదుర్చు మిప్పు పస ♦ కేరిన హైదరుజంగునాహెబూ.

బుస్సి—చూచితి నా సేవలన్నియు మరలఁబురికొని మహాయుద్ధంబు సేయుచున్నవి ? [తెరలో మహాకలకలము.]

లక్ష్మ—హాహా ! మహాప్రభూ ! కంటిరా ?

శా. ఘోరంబయ్యదిరంగరాయఁడునుమీ ♦ కుంగూర్చులాల్కాడును
హాహా రాహురిఁ బెరింగి శత్రువులతో ♦ చుక్కెక్కితారొండాదుల్
బారీబల్ గొని వైచికొంచు ధరణి ♦ భాగంబునం గూలి రా
హారావం బుదయింప నొక్కపరి యో ♦ ధాగ్రేసరుల్ భీతిలక.

బుస్సి—హాహా ! రంగరాయమహారాజ ! భూమండలాఖండలుండ పన నొప్పు నిన్ను నే మూర్ఖుడనై నిధనంబు నొందించితిఁగదా ! నేనంతపాపాత్ముఁడనునీ మెతపుణ్యత్మగవు. మమ్మీతఁచుల్లోకంబున బడతైచి నీవు వీరస్వర్గ ముభవింప నేగుచుంటివా ? పుణ్యరాశి ! మీ రెంతపుణ్యవంతులో మీకాంతలు గూడ నంత పుణ్యవతులే. వారి చావునకును నేనే కారణంబయితిని గదా ! హాహాహా ! [విచారింపను]

[తెరలో మరలఁ గలకలము.]

లక్ష్మ—అయ్యా! చూడు మదిగో మహాకోర్కెధముతో నభిమన్యు ననుకరించి వెంకటేశాయఁడు సపరివారంబుగా హైదరుజంగు దిక్కు మొగంబై వచ్చుచున్నాఁడు.

బుస్సి—ఏదారి నెట్లు వచ్చుచున్నాడు ?

లక్ష్మ—పక్షి ద్వారమునుండి కోటవెలుపలకు వచ్చి తన్నుఁ జంపఁ బొందియున్న చిన్న బిలాలు నెక్కయేటున రెండుతుండెములుగా నఱికి పండ్రొండువేల మందిని బటాపంచలు గావించి గిర్వాతిదూరంబు పాఱఁ దోలినాఁడు.

బుస్సి—ఆహా! వెంకటేశాయ పరాక్రమము! వేయిమందితో నన్ని వేలం దూలపుచ్చినాఁడా? తరువాత ?

లక్ష్మ—మరిలి వచ్చునపుడు పొందియుండి విజయరామరాజు వేగుర మోసంబున నాశనంబు చేసినాఁడు.

బుస్సి—చీచీ ! విజయరామఁ డెట్లుచేసినాఁడు! పరాక్రమ మున్న యెడల నెవఁడు బడి పోరరాదా? తరువాత?

లక్ష్మ—అందు వెంకటేశాయప్రభృతులు పండ్రెండు గురుమాత్రము మిగిలిరి. వారే మఱికొందఱు గూఢికిని శోకఁ ద్రొక్కిన త్రాచుల వలె నాలుకలు గోయుచు విజయరామసైన్యంబు దైన్యంబు నొందించి యిట వచ్చుచున్నారు. [చెప్పినట్లు వేంకటేశాయాదులు పల్లి]

వెంక—ఓరోరి విజయరామ ! ఓరి హైదర !

ఉ. పాపులు పాపరూపమునఁ ♦ బాల్పడి బుస్సికి శోధచేసి మీ
రీకగిడిం దురంబునకు ♦ నీబలగంబుల నెల్లఁ దెచ్చి మా
శాపలఁ గ్రేపులం గొలము ♦ వారల నెల్లరఁ గూల్చి నెంచిరా
మీసేనపట్టెదన్ మగఁటి ♦ మిఁ నిలుఁ డిప్పుడు నేను వచ్చితిన్.
ఉ. మోసము చేసి లాలునర ♦ పుంగవు రంగ మహీకళత్కరఁ బా
నేనెను దానఁ దీరునని ♦ యెల్లనటకమును గర్వితాత్మలై

యోసరఁజోకుఁ డీవెలమ † యోధులు క్షత్తురఁ బ్రాణముండగా
వీసము తీసిపోరు మిఁకు † వీసర పుత్తురుగాని వ్రేల్చిడి.

హైద—(పాటిపోవుచు విజయరాముఁడగ్గన) నాకీ పానసంకటం
వచ్చిందీవుంది నీకీ నమ్మి నేన్ పిల్లల్కీ మేల్కీ నెడ్డా. నీవు బడా
ఁష్కర్ కలవాడూ మాటనమ్మే. ఇంకా నాననీబ్ చెడ్డాదివుంది.
నాకీ నూకత్ సెల్లీపోయింది చావూ రాసిందీ నిజం గహచ్చారం
యేమీసెప్పవాలారాజా ! [పాటిపోవుచున్నాడు.]

[తెరలోఁ గలకలము.]

బుస్సి—మనసేనలు మఱల నెరుగుకొనుచున్నవి చూడము.

లక్ష్మ—చిత్తము. వేంగళరాయఁడు వెన్నంటినచ్చుచో హైదరాదీన
మాటల కభిమానంబు వ్రేవమి విజయరాముఁ డెరుగుకొనియె. అప్పు
డెల్ల సేనలు తిరుగఁబడినవి.

బుస్సి—అరేరే! అదిగో వెంగళాయఁ డెల్లర నల్లునలిపినట్లునలిపి
సింగంబు లేళ్ళదొలినట్లు తోలుచున్నాడు. హాహా వెంగళాయఁడౌ
ర్యమనివార్యముగదా !

లక్ష్మ—సందేహమా ? ప్రభువరా !

మ. కలనం బాపగలేడుగా కతిడువే † గళాయఁడుం గూడినక

గలశాబ్ది నృణియించు మంధరమునా † గల్లొలముం జేసి నీ
బలమెల్లక నశియించి పో నమరమున్ † నర్తిపఁగాఁ జేయరే
వెలమల్ ధైర్యహిమాద్రులందుఁ బ్రబలుల్ పిరెన్నలోకేశ్వరా.

బుస్సి—వీఁ డెవఁడు కొండు దగరువోలె వెంగళాయనిం డీకొను
చున్నాడు ?

లక్ష్మ—వాఁడే సిద్ధిబిల్. దేవా! చిత్తగింపు మెట్టిఘోరయుద్ధమగు
చున్నదో! ఇరువాగునుం బోరుమండునపుడు వెంగళాయ పోటులు
బిలాలు లాటితోను బిలాలునఱకులు వెంగళాయ డాలుతోను గాచు

కొనుచు నందఱు మెప్పుచుట్టింతుచున్నారు. ఇప్పుడు బిలా లిట్లు పలుకుచున్నాడు విను.

“శా. ఎన్నోకోటలు ముట్టడించితిమి మేమెన్నో మహారాష్ట్రముల్ విన్నాణంబుగఁ గొంటి మెన్నెదురముల్ ♦ లీలాగతిం గంటి మీ సన్నాహంబుచు శౌర్యమోదుఁగన మ ♦ జ్ఞా ! పేగళాధీశ్వరా నిన్నుంజూచిన గుండెబద్దలగుచుం ♦ డె న్నాకు వేయేటికి.”

లక్ష్మ—హరహరా! ఎంత ఘోరకృత్యము జరిగినదో చూచితివా మహాప్రభూ ! బిలా లిట్లుగించుచు బరాయత్తచిత్తుడై యున్నతఱి పేగళాధీయు నొక వేటు వేసినాడు. దాన నతనిచేప తెగిపడినది.

బుస్సీ—చీచీ ! బిలా లెట్టి పనిచేసినాడు ?

లక్ష్మ—ఆవంతమాడు. తెగిపడినచేపకు గట్టుకట్టిచుకొని పేగళాధీవు వానిమీదికె ట్లుటికి పరుకుచున్నాడో చూడుము.

పేగ—(కనుపడి) ఓరోరి దుర్మార్గు డా !

మ. నను నగ్గించుచు నేఁ బారారు పడియుండు జెంపయాహగజోరుని చుదంబునఁ గత్తిని స్వసరితో ♦ రోరీ ! మనుష్యాధమా నిరు వీరెల్లరుఁ జూచుచుండ నిదిగో ♦ నే నీకృపాణంబున దను వితింతలు చేసి కూల్తుక్షణమా ♦ శ్రీకృష్ణుని గాచుకో.

(కత్తిదూసికొని పలుకుచున్నాడు తెరలోఁ బెద్దకలకలము.)

బుస్సీ—లక్ష్మనా ! సిద్ధీబిలాలు పనియైవల్లుదే అయ్యో ! మనసేన కెంతవివత్తు వచ్చినది ?

లక్ష్మ—దేవా ! ఒక్కసిద్ధీబిలాలు కూలుటయేకాదు. పేగళాధీయుని వేటులకు మన సైన్యం బంతయు దైన్యమునొందె. జండాల్ జానూఖాన్ ప్రభృతి ప్రధానయోధులు నిధనంబు నొందిరి. హైదరు జంగు ప్రాణావశిష్టుడై పడియె. విజయరామరాజు చావఁ దెబ్బలు తిని పాతినాడు మనవారి దెబ్బలకు బాబ్బలియోధు లెల్లరును

బ్రాణంబులు గోలుపోయిరి. అదిగో బిలాలు కొట్టినదేబ్బ భరింపలేక వెంగళ్రాయఁడును బడియున్నవాఁడు.

బుస్సి—హాహా ! యెంత ఘోరకృత్యముసంభవించినది. అక్కణా! మన మటకుఁ బోవుదము లెమ్ము. (లేచి కొంచెము నిష్క్రమించుచున్నారు) (అపటిక్షేపంబునఁ బూర్వోక్తక్రమంబున హైదరును వెంగళ్రాయఁడును గనుపడుచున్నారు)

బుస్సి—(వెంగళ్రాయని చెంతకరిగి) హా హా ! మహారాజా ! నేను మూసాబూసిని నిన్నుఁ జూడవచ్చితిని నన్నుఁ గన్నెత్తి చూపము.

వెంగ—(చూచి సౌజ్ఞగా సలాము తెల్పుచున్నాఁడు.)

బుస్సి—వెంగళ్రాయా ! నీవురాక్రమం బగ్గింప శక్రాదులకును శక్యముకాదు. హా హా ! ఒకచెప్ప తెలియు నీవెట్టి విక్రమంబు గావించితివి. నీయన్న రంగారాయఁడు మహాపౌరుషవంతుఁడు. హైదరు దుర్బోధన బువం జేసి మి మ్మిట్లు చేసి దోసంబు గట్టుకొంటి. కడచిన దాని కిప్పుడు చింతించి ప్రయోజనంబులేదు. నీవు చింతింపకుము. నిన్ను నాచెంత బెట్టికొని వ్రణావధంబు వేసి సంరక్షించెద భయం బుకు గుము. (హైదరు చెంతకరిగి) హైదరుజంగా ! నీకెంతయవస్థ పట్టినది! దీని కంతకును గారణ మీవేకదా ! నీవీపాపాత్ముఁడు విజయరాముని మాటవిని యింత తెచ్చితివి. బాబ్బిలివారితో మనకుఁ గలహంబు వలదని చెప్పిన గోరుందొరమాట విననీయక పండువంటి బాబ్బిలివారి సంసారంబంతయుఁ బాడుచేయించితివి. పాపం బంతయు నీవును విజయ రామరాజునుం బొందెదరు గాక. (విజయరాముం జూచి) రాజాధమా ! స్త్రీ బాల వృద్ధసమేతంబుగా నిష్కారణ మిష్టివేల మందిని జంపించి తివిగదా ! స్త్రీజనంబు చచ్చువెట్టుకొని చచ్చునప్పుడు కోటలో మంట లేమని నిన్నడిగినఁ బెండ్లివేమకలని యెన్నో వారినేరంబు లుగ్గడించితివి గదా ! మనము బొంట్లు నిన్నుంజూచి నీతోఁ బ్రసంగించిన మహాపాత

కంబు చుట్టుకొనును. అట్లని యిప్పుడు నే జేయవలసిన దేమియును లేదు గావున బీకగు పెంటలైన కోటం వాడఁబోవుదము పరిశుద్ధంబు చేయింపుము.

విజ—(గనలో) ఇప్పటికి నాకుఁ జావు బ్రదుకులమీఁద బాబ్బిలి కోటలోఁ బ్రవేశించు భాగ్యంబు పట్టినది. (ప్రకాశముగా) దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారము గావించెద.

బుస్సి—లక్ష్మీనా! వెగళరా నుని హైదరుజుగని బటకుటీరం బులు చేర్చింపుము. [తెరలో]

చ. జగమున కెల్లఁ జుట్టమును † జక్షువునై కని పెంచుభాస్కరుం
డగముల పాలుచేసి తను † జా సుల తేజము దూలిపో ఘనం
బగుతమ మావరించు కొన † నారసి లోపముదీర్చ దర్ప మొ
ప్పగ వగమై కళాధియు † వచ్చెను నాఁ బొడకట్టు నియ్యెడక.
బుస్సి—సాయంకాలమగుటవినఁబడుచున్నది. విడిదలకుంబోదమా
లక్ష్మీ—చిత్తము. (బుస్సితో లేచుచున్నాఁడు.) [తెరపడుచున్నది]

ఇది పంచమాంకము.

(౨) బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకము.

రాజరాజాధిరాజుల

వస్త్రాక ౧.

స్థలము రాజాము నందలి రాజధానము.

[అంతః గానా రామునితోఁ దాండ్రపాపయ్య ప్రవేశించుచున్నాడు]
 పాపా—రామా! నేడేమో నామనం బంజోళంబు నొందుచున్న
 యది కారణ మేమైయుండను ?

చ. అడుగులు దిన్నయట్లు మది † నారట మెచ్చెరుగుండెట్లుమం
 చడరెడు జల్లు చిల్కెఁగలు † లయ్యెడు లో దగు లెచ్చెనున్నచోఁ
 గడుకొని యుంటకుఁ హితవు † గా చెదిఁగోపడు తావమంగకం
 బుకునఁగఁ జేయు మిన్వితుగు † నోయని బీతగు నాకుఁతల్లఱ్ఱ.

పరాసులు మామవారిం దేవుఁపల్లెఁ జేరిన స్త్రీపుడే సవసవఁగ
 చెలియన వచ్చెడి. దుష్టాత్ములవారే మేమి కష్ట కార్యములు చేసియుండగు
 గదా ? నాచెఁగమాత్ర మిపు ఁ బొబ్బిలి యంతయుం దెగె నన్నంత
 వఱకున్నది. దీని కేమి కారణంబై యుండునో పులియ గాదు.

రా. —మహారాజ ! పేరుకన్నులతో నీవుచూచి రక్షించుండ
 బొబ్బిలిపై నీగఁదైన వ్రాటజాలునా ? పరాసులు దేవులపల్లి వెళ్ళినను
 మచ్చిరావలసినదే కాని మనయోధులు నేమిచేయఁగలరు? ఇప్పుడునీంక
 చిత్తవికారహృదయం గారణమ్మ జేగు. ఉపశమించి వేగువారిం
 బుచ్చి వారు దేవులకల్లికివచ్చుటం గూర్చి నిశ్చయించి శ్చయంబు లెఱిగి
 పిమ్మట కార్యంబు దెసం బ్రవర్తించు టుచితంబని నాయభిప్రాయము

పాపా—సరే! నీవుచెప్పిడి మంచిపద్ధతయే, అట్లుచేయ్యదముగాక.
 (విసి) హజారముకడ సందడియేమో చూడుము.

రాము—చిత్తము (ప్రవ్రవించి మరలఁ బ్రవేశించి) రాజా!
 మన భీముడు వచ్చి హజారముకడ వేచియున్నాడు

పాపా—వాని శీఘ్రమునం బ్రవేశ పెట్టుము

రాము—(నిష్క్రమించి భీమునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

భీము—(దుఃఖముతోఁ పగర్చుచు) అయ్యో! అయ్యో!

పాపా—ఏమిరా! అది? అట్లు బెగడొందు చుంటివేమి? నీకాయమునం గాయము లగవడు చన్నవి పరాసులు నిన్నఁ బ్రహరించిరాయేమి? వారెక్కడకు వచ్చినారెక్కడనున్నారు?

భీము—అయ్యో! బాబయ్యో! అంతయుం బోయినది?

పాపా—ఆ! ఆ! ఏమిరా! అది? ఏమిరా! అది?

భీము—విజయనగరమురాజు పరాసులను మాటుదాఁగించెచ్చికోట ముట్టడించి, అందఱను హతము చేసినాఁడు బాబూ! చావుతప్పించుకొని యేలాగో బైటబడి నేను మీతో మనవి చేసికోవచ్చినాఁడు.

పాపా—హాహా! పరమేశ్వరా! (పడి మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

రాము—(దుఃఖించుచు సేద దేర్చుచున్నాఁడు.)

పాపా—(సేదచేరి లేచి కన్నీళ్ళతో) అందఱను హతము చేసినాఁడంటివేమిరా అది? ఎట్లయినది? ఏమివృత్తాంతము?

భీము—బాబూ! పరాసులు వచ్చి మూఁగినతోడనే మనదొరగారెన్నో రాయబారము లంపినారు. ధానికి వారంగీకరింపక యుద్ధము చేసినారు. అండఱి ప్రాణములు పోయినవి.

పాపా—హాహా! పరమేశ్వరా! (పడి మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

రాము—బాబూ! దుఃఖించిన ఫలము లేదు మీయట్టిపుకమార్గి గణ్యుల కిట్లు తగదంతమ్ము లెమ్ము కార్య మాలోచింపుము.

పాపా—(లేచి దుఃఖముతో) మనరంగారాయప్రభృతులందఱుం గాలధర్మము నుండినారా?

భీము—బాబూ! అందఱుచు.

పాపా—

శా. హాహా! సద్గుణమూర్తిసర్వనృసింహార్యస్ఫూర్తి! రంగాధిపా!

బాహాబాహీ! బెనంగి నీ వరులగ ర్వంబెల్ల మాయింతువా

ద్రోహుల్ నిన్నును మోసం చేసి కలన్ దూర్చించిరే నీకుడుకో

దేహంబు వినిపాటు వచ్చె నోటా! † దీనుండవై పోయితే.

చ. తొరపడ గూడ దెండు న † ని తొల్లిరుము వచ్చియుండువట్టిసి
వరులను శాంతి జేసి కొను † నట్టివిధంబున బుట్టి కీసునం
దుర మొసరింప నేల నను † దోడుగ చిల్వవడేటి కయ్యయో
ధర బెడ బాసి స్వర్గపురి దా † రిని బట్టితెరంగభావతి.

సీ నీశ్వర్యధైర్యముల్ నీప్రభావంబును,
మంటిపాలయ్యెనే † మానవేద్య! !

నీను గాఢభీర్యంబు † నీమశ్వర్యంబును,
బూదెపాలయ్యెనే † పుణ్యమూర్తి!

నీసద్గుణంబులు † నీయోగ్యవర్తనం,
బడవిపాలయ్యెనే † యనఘకీర్తి!

నీసాహసంబును † నీశరీరంబును,
జముని పాలయ్యెనే † చక్రవర్తి!

గీ. కటకటా! సర్వజననాశ † కాల మిప్పుడు
వచ్చియున్నదిగాబోలు † వసుమతీశ!

కాకయుండిన నిల్లేల † కలనుపెచ్చు
నేను బెడబాసి యుండు టి † దేలవచ్చు.

ఓరీ! సర్వజననాశమైనదని చెప్పుచుంటి వంతుపురాంగన లేట్లున్న
వారు? వారి కవమానంబు వాటిల్ల లేకుకదా?

భీము—లేదయ్యా! లేదు. దొరగారు వారి నుండటను జెలికాని
మొకయ్యగారిచే నటించినారు మల్లమాడేవి తనంత దా నటకుకొని
ప్రాణత్యాగము చేసిగొనియె. దాదులునుం జావనొచ్చిన వారిం జచ్చు
వెట్టి కాల్చివేసినారు దేవా!

పాపా—హాహా! నాసహూదరీ! మల్లమాంబా! హాహాహాహా!
(వడి మూర్ఛిల్లుచున్నాడు.)

రాము—రాజా! శాంతింపుము శాంతింపుము (సేదజేర్చుచున్నాడు)

పాపా—[సేదజేరి కన్నీళ్ళతో] అమ్మా! మల్లమాంబా!

గీ. అనడవై చాల దపియింప † మైతిమృ

మానవానికి శంకించి ♦ మనీసితమ్మ
కొడుకుగతియేమిగాజేసి ♦ నడచి తమ్మ
మల్లమాడేవి! ననుగన్న ♦ తల్లి! నీవు.

అయ్యో! నాప్రియసాహూదరీ!

చ. ఒకగడ నేను గన్నడక ♦ యుండిన దమ్మడ! నాపరాయణా
సుకముగ నుంటి వయ్య! ననజూడగ రా వదియేమి బాహళో
నెకసకియంబులా! యనుచు ♦ నెప్పుడు నన్ను దయార్ద్రదృష్టి వీ
డక కనునంప తల్లి వక ♦ టా! ఇవికేగితే మల్లమాంబికా!
ఓరీ! సేవకా! ఇంతవని జరుగనప్పుడునాకేలనార్తనంప భేదరా?
భీము — బాబూ! పంపినారు. వార్తాహరు లాడవేషములునైచికొని
వచ్చుచుండగావిజయరాముడు వారిం బట్టికొని శిక్షించినాడుసామీ!
పాపా—అన్నా! ఎం పనిజరిగినది! ఎంతపనిజరిగినది! దుర్మార్గు
డట్లు చేసినాడా? కానీ కుమారునిగతి యేమైచదిరా?

భీము—అవొరబిడ్డకు బాపనవేషమువేసి దాసీలక్ష్మిలో సామర్ల
కోట కంపుచుడగా బుస్సిపట్టుకొని తనయొంటు బెట్టుకొని రక్షించు
చున్నాడు.

పాపా—అమ్మయ్యా! వ. శాంకర బువ్వడైన నీవించియుండవని
విన్న నామణికి త నెప్పుగలిగినది. పట్టుకొని రనునంతలో చంపిరని
చెప్పుచువే యనుకొంటినిరా సేవకా!

భీము—అంతవనియు జరిగినదే విజయరాముడు బాబులు నేనుగ
కాల మట్టింతు ననె గాని బుస్సి దాని కంగీకరింప లేదుసామీ!

పాపా—హాహా! మూసాబూసీ!

చ. కలకుకులంబునం బొడమి ♦ కష్టమైన వయ్యను దుష్టరాజుపెన్
గలపులగ్రాగుచిత్తమానఁ గాల్తడువాడవయ్యయ్యగయ్యపు
గలకటివయ్య శత్రుసుతుఁ ♦ గట్టడ బట్టియు జంప నిష్టముం
వొలయువునీదునర్థిలిక ♦ నుంగొన సుస్తవనీయమయ్యెడున్.

ఓరిదుష్టాత్ముడా! విజయరామ!

ము. కడుపా నీయది ఖ. డవల్లిమడుగా ♦ గండ్జాలనుం గెటివా

కొడుకు త్వర సీకు రాకొమరునికొ ధోయిపంఁగా నెతువా
బడబుద్ధి ! పర హంపకారిపగు ని ధోయిప కావంతయుకొ
గడిమిన్ నే నెదె కండకండలుగ నీ ధోయింబు ఖ దిపనే.

సేవకా ! మన వెంగళాయమాట చావునేని ?

భీము—దొరా ! ఆదొరగారు తనతలసాగు దెగినను దారు చెలి
కాని మొకయ్య దామెర దమ్మన్న మొదలగు యోధులతో నెన్నో
వేలం గూలనేన మైదరుజుగుం బడగొట్టి బిద్దిలలాలుతోబోరి వాని
జంపి తాను పడినాడు. అప్పుడా విజయరాముం దాదొరకడకు వచ్చి
నీవారందఱు బోవని వేల్చబడితిమని వేళాకోళము సేసినాడంటు.
అప్పుడు పడియున్న చిన్నిదొర కోపముతో నే బడినను నాబావ
నిన్ను బడవేయునని చెప్పినాడంట గాబూ !

పాపా—హా హా ! వెంగళాయా ! సిశౌర్య మువార్యము గదా !

చ. తల సగి మూసేనకొ మరల ధానిని గట్టిగ గట్టి లాలునుం
బిలుగురఁ జేసి మైదరుని ధీవ మడుచి కలి గరాజుగా
ల్కొలదన్న బాటజేసి మును ధోయిబంబుల వేంవేల భూ
తలమూల బంప బెట్టెను ధాన్యోస మూర్ఖునింగితేకటా.

మ. నిను నాబావ వధించి నే బడిన గా నీ యందు వారామరా
జును నోనాడి వదించితిల్లు మఱాదీ ! ధోయిబంబుకొ నెయ్యరుకొ
మను జేద్రుండును నీవు నెల్లకడలుకొ వమ్మెచో వాని గూ
ల్చిన లాభం బని యేమి సంతసివా ధోయిబంబు ధీభూస్థినికొ.

అయ్యో ! సేవకా ! కేదనాభరంబున నలం డీపాటికి కరళాకమునకుం
బోయి యుండును. అప్పురా విజయరాముండెంతవని చేసినాడు.
బుస్సీ దనయాముల బడవేసికొనియొగదా !

భీము—వాడుచేసికీ డింతంత యని చెప్పు శక్యమా ?

పాపా—రామా ! ఇంక మరకుం గర్తవ్యమేమి ?

రాము—దేవా ! నీవు వచ్చి విజయరాముంజుపుడు నని మనమొగ
ళాయాడు గంపెడుతాన వెట్టుకొని యుండె గదా ! వాని మనోర
థంబు తీర్చుటయే మనకుం గర్తవ్యము.

పాపా—చీ చీ ! వర్షబంధుజననాశనం బై యున్నయప్పుడువాఁ డెట్టివాడైనఁ జంపిన నేమిప్రయోజనము ?

క. శూరుఁడు పాపారాయఁడు వీరుఁడు నామేనమటది † విచ్చేసి తటికా వైరులఁ జంపె ననుచు రంగారాయఁడు సంతసింపఁ † గా లేడుగదా ఇట్టిచో నట్టిప్రియత్నము చేయుట కన్నఁ దప్పేమియునులేదు కావున మన మిపుడు కాశీప్రయాణము చేయుదము లెండు.

రాము—మన కిపు డాప్రయాణ మంత పోలి యుండదు. రజ లకు శత్రుత్వయంబు చేసి పోయినం దీరుటయే యుత్తమము.

పాపా—(తల వాల్చి కనులు మూసికొని యాలోచించుచు) అక్కా ! నీపెట్టుబ్రతికివచ్చితివమ్మా ?—నాప్రాణవాయువుల వాయు వులలోఁ గలిపి నిన్నుఁ జూడ వచ్చితి ననుచుంటివా?—అమ్మా ! నాకేమియూజ్ఞ ? నీవు కాశీప్రయాణము మాని విజయరామునిం బరి మార్పు మను చుంటివా ? దానంతేసి ప్రయోజనం బేమి?—దుష్టసంఘం రము చేసి పగ దీర్చుకొనటయే ప్రయోజన మనుచుంటివా ? సరే ! అక్కగారి సెలవునకు బద్ధుడనై యున్నాడను (దద్దరిల్లికన్నులువిచ్చి చూచి) రామా ! భీమా !

రాము—అయ్యో ? యేమి యిట్లు పలవించుచున్నాడు ?

పాపా—పలవరింతులు గావురా మల్లమాడేవి నాకంటి కగపడి యిట్లు దెప్పెనురా.

రాము—అయ్యో ! ఆమెచిత్త మాదుర్మార్గునిపట్ల నెట్లుతలం కడుచున్నదో కదా !

పాపా—కాశీప్రయాణము గట్టిపెట్టుదము కాని విజయరామునిం గొట్టుట యెట్లో తెలియకున్నది.

రాము—మనము ముగ్గుర మిపుడు వెళ్ళిరాసమయంబునవనాని బట్టికొందము.

పాపా—(అలోచించి) రామా ! నీమాటవలన నాకళ్ళతామజ్జాప కమువచ్చుచున్నాడురా.

రాము—వారును ముగ్గురే మనమును ముగ్గురేమే కార్యమునట్టిదే

పాపా—అది దోషములోని దగునా? కాదు—

కా. దోషాచార్యుని పుత్రునంతటి మహా తత్త్వండర్థరాత్రంబునకా బ్రాహ్మణుల్ గడుసామ్యసిల్లఁ బడి దే ! మాస్మరకం బేడి ని ద్రాసుం డెనిరిపు స్వధించి వగఁ దీ ! ర్పంబోవఁజే నేను నా ఊరేణిశుం దెగటార్చి రాజముణము ! క్తుం డయ్యెడన్ శక్తిమై.

భీము—మేలు మేలు మహారాజ ! శే పావిజయతామని బొబ్బిలి పట్టభద్రుం జేయుదురని విన వచ్చినది. అది కాకుండ నీలో పాని నీ పట్టంబున యమలోకపట్టభద్రుం జేయ వలయు నని నాకోరిక.

పాపా—ఓహూ! అట్లయినచో నిష్పడేప్రయాణము చేయుదము లెండు.

అందఱు—(లేచి కొం దెము నడచుచున్నారు. తెర లేచును.)

పాపా—సేవకులారా మన మిపుడు బొబ్బిలి సమీపమునకు వచ్చి తిమి విజయరామరా జిపుడు కోటలోనే యున్నాడని తెలిసినది. మన మీయోపములతోఁ బోయినఁ గార్యభంగ మగును. కావున విజయ నగరమునుండి వచ్చిన దూతలవలెఁ బోయి రాజభార్య చంద్రయ్యమ్మ వంపినట్లు చెప్పి జాగరూకులమై వానిం జేరవలెను నుండీ.

రాము—దేవర బాగుగా సెలవిచ్చినారు. అట్లు చేయుదముగాక.

అందఱు—(కొంత నడచుచున్నారు. కోటలో దేరాయునుగ్రించు విజయరామరాజును గనుపడుచున్నారు)

పాపా—సేవకా ! అదిగో వాకిలి కావలివాఁడు నీవు వాఁడు చూడ కుండఁ బోయి వానింబట్టి నోరు నెక్కుము. రామా ! నీవటకుండి తెర చించుకొని లోనికి రమ్ము.

భీము—(దడఁబడఁ బడి లేచి కావలివానిం బట్టుకొని నోటగుడ్డవెట్టి బంధించుచున్నాఁడు.)

పాపా—పులి పులి పులి పులి బొబ్బిలిపులి బొబ్బిలిపులి (కేకలు వేయును.)

రాము—(కత్తితోఁ దెర చించుకొని ప్రవేశించి సేవకులం బట్టి కాటునఁ బిప్పివేయుచున్నాఁడు.)

విజ—(దగ్గరిల్లి కనులు నలుపుకొనుచు లేచి) ఏదీ? ఏదీ? కొట్టుకొట్టు.

పాపా—పులిపులిపులిబొబ్బిలిపులిబొబ్బిలిపులి. (కేకలు వేయున.)

విజ—హా హాహాహా ! పా—పా—హాహాహాహా ! (లేవబోవున.)

పాపా—నీపాలి కీచాపారాయణ్డే పులి. (అని కలియబడికొట్టుకొని వడవేసి తొమ్మనివాడగు గూర్పుడిపే నొక్కుచున్నాడు.)

విజ—[గిజగిజ గిజగొన చున్నాడు.]

పాపా—ఓరోరి పాపాత్తుడా ! క్రూరుడా !

శా. కొండెంబుల్ పడికొట్లు పన్ని బుసికిఁ గోపంబు హెచ్చించి నే నుడక రాక మఱొండుచో మెలగుచో నువ్వెతుగా వచ్చి నీ దండుం బుచ్చి సమస్తము జెఱచితో ఁదార్భాగ్యుడా ! ఇక్కితే ఖండితుకొనను గుండెకుండలుగ మెక్కి క్షణగాకులుంగుక్కలక.

చ. తెంచిసయ్యి కుక్క చొలు ఁ తీరు వీరసస్వరూప మే డ్దేక గమపిని రావుకుఁ గీగులు నోయిల సూర్యులై మా నెఱగిడి వచ్చి చేతివెఱచుచు ! నీవిట గుల్కా నందు మా చఱచుటి మౌనాదుగోవితుడయ్యెను గంతులు సాగి కావికా

య. నిచా నీనాగిని గిరిపి డీగను నుంజేర్చి జిక్రకూటాద్రిపై గసలం గొట్టిగనాడు బొబ్బిలి నెటోఁ కాల్పింతు సం చీపు ని. న్నునమూనింపక చీల్చి పేపు లెనవైహతితు ను చేను జే సివబాసల్ సగు బాటు నెల్లె గొఱయుకొట్టెల్లుర్ని మేమంబునక.

[అని గుండెమీద నొక్కుచున్నాడు]

విజ—[ఓక్కరు మన నొన్నాడు.]

పాపా—

క. ఓక్కరు దును యెక వేలాకిక్కు రుచునకుండనిన్నొగిల్చిల నకుక. ముక్క లుంకుక్కులు ధేయఁ తక్కి తిశేమల్లమాంబతెమ్ముడనొకో.

[చాటున రెండుచేతిల నెఱకుచున్నాడు.]

విజ—[రెం. కాళ్ళు బెడలలాడుచున్నాడు.]

పాపా—ఓరీ ! ద్విపాత్తుశువా ! యేమి గిజగొనయెదవురా !

[చాటున రెండుకాళ్ళు నెఱకుచున్నాడు.]

విజ—[మొండెమీ కనుచడుచున్నాడు.]

పాపా—ఉ. వేంకళరాయ నన్నునుడి ♦ వేంకటరావునుజంపుయత్నముఁ
మంగళసూత్రముంబెఱికి♦మల్లమదేవిని బోతు నంటయుఁ
ముంగల హైదరుం గలికి♦బుస్సికి జేసినదష్టబోధయుఁ
సంగతియై భవస్మృతికి♦సాయ మొనర్చెనటంచు నెంచుమా.

ఇక్కడకు నామనోరథపూర్తి యైనది కాని నీపాట చీల్చి పేపులు
ధరించి నీరక్తంబు మేనెల్లం బూసికొంట మిగుల్లుగా నున్నది.

[కత్తి నెత్తుచున్నాడు. తెరపడును.]

ముగ్గురు—[రక్తసిక్తాంగులైపేపులు ధరించి భీమాకారములతోఁ
గనుచడుచున్నారు]

పాపా—[హుంకారము చేయుచు]

మ. ఇపుడత్యుగ్రపరాక్రమక్రిమయునా♦హీనక్రియారంభు నా
నృపగుఁ బట్టి వధించితిఁ బవననా ♦ నేఁబాపరాయండ నా
త్రిపురధ్వంసకుఁ డైనశూలియునునా♦దేజంబు దీపింపఁ జ
ట్టువలఁ గొట్టినవజ్రయైవ నెమరన్ ♦ డుట్టుచుల గొట్టనే.

సేవకులారా ! మనకుఁ బరమాపకారి యైనహైదరుజం గొకఁడు
మిగిలియున్నాడు. వానిం జంపుట కుపాయాంతరం బెద్దియును లేదు
గావున మీరు వా యెత్తి పాపారాయఁడు వచ్చి విజయరాముంజంపె
నని కేకలు వేయుడు.

ఇద్దఱు—ఓహూ ! హైదరుజంగ ! పాపారాయఁడువచ్చి విజయ
రాముం జంపినాఁడోహో! (అనికేకలువేయుచు ధ్వనిచేయుచున్నారు.)

[అంతఁ గొంతసేనతో హైదరు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

పాపా—ఓరోరి ముష్కరతురుష్కా ధమా !

క. నేనే పాపారాయఁడ, నే నెడయైయున్నయపుడు ♦ నీవీర మగుఁ
భూనాథు నడచినాడను, రాన్నుమన్నగొండ ♦ రవరవదీరన్.

[కత్తిదూసికొని కలియఁబడుచున్నాడు తెర పడుచున్నది.]

పాపా—(సేవకులతోఁ బ్రేరవచ్చి) రామా! భీమా!

చ. మన మిట వచ్చినట్టివని † మల్లమదేవియనుగ్రహంబున
గను మెదలించులోపలన † గా నొసరించితి మింతయుం గొఱం
తను బడకుండ ధన్యముతన్మతి కిష్టముఁ గూర్చు గంటి మీ
మనుగడ చాలు స్వర్గపురి † మార్గము వట్టిష్టుకన్ సుఖంతమే.
రాము—రంగరాయాదుల లేనిభూమిపై బ్రతుకటకన్న నీచ

కార్యమున్నదా ?

భీము—నీచు లగుపరాసులువచ్చి వడకమున్న మనమే పొడుచు
కొని రంగరాయనిం గలసికొందము గాక.

అందఱు—(కీర్తులు సవరించుకొనిపొడుచుకొననుంకించుచున్నారు)

పాపా—[కత్తికి నమస్కరించి] ఓహో ! శత్రురాజమా !

చ. నినుఁ గులధర్మముం దలచి † నే నెనువై చనునంతనుండియన్
గొనియు మహాప్రభావమున † కుం దగ నీకు నిరర్థశప్తివృ
త్తిని గొనఁ జేసి ప్రోచితిఁ గ † జే సకలారిగళాస్మగ్తిపై
దనువుఁదొఱంగెదం దునిమిధర్మపథం బిడు నాకు శత్రుమా !

[కత్తి నెత్తుచున్నాడు. తెర పడుచున్నది.]

[అంత లక్ష్మన్నతో బుస్సి ప్రవేశించుచున్నాడు.]

బుస్సి—లక్ష్మనా! పాపారాయఁ డెంతో సేవతో వచ్చి విజయరా
ముని హైదరుం జంపి మనసేనం బాఱు దోలుచున్నాఁ డట ! మన
మందుగుం పాపా నంతయు నుపయోగింపుఁ డని సేన కాజ్ఞాపించితిని.
మనకేదో నుపద్రీవముగా నతఁ డిక్క డకు రాడు గద ?

లక్ష్మ—ప్రభువర్యా! పాపారాయనికి సేన లేదు. తనతో నిర్వురం
దెచ్చినాడు. తనవగతీర్చుకొని తాబాడుచుకొని కాలధర్మము నొంది
నాఁడ. నీనడచూచి నీవు భయపడినట్లు సేన కాజ్ఞాపించితివి. ఎదరిఁ
డమ్మెఱుగక తమలో దారు గాల్చుకొని పెక్కుమంది చచ్చినారు. మన
నూలువేలకు మూఁడువేలును వారి యైదువేలకు నెద్దఱు మగ్గురు
మాత్రము నిలిచి యున్నారు.

బుస్సి—శౌర్యనిధి యగుపాపారాయనింజూడ నాకు మనము వొడ
ముచున్న డటు నశువుము,

శిర్డలు—(నడచుచున్నారు. తెరలేచును. పడియున్న ముగ్గురు కను కడుచున్నారు)

బుస్సి—[పాపారాయనింజూచి] అరే! ఏమియ్యాశౌర్యము! ఏమి యీపరాక్రమము! ఏమి యీధైర్యము! ఏమి యీసైర్యము! మానవధనుండుగునియ్యహానుభావుండు చచ్చియును నాకు మిక్కిలి భయంబు వుట్టించుచున్నాడు. రక్తసిక్తాంగుడై గుడ్డెట్టజేసి మీసముపై చేయి వైచుకొని పాడువ వచ్చుచున్నట్లే యున్నాడు. అహ! మహాశూరుడా! యెంతపాపము చేసితివి! నీ విట్టివాడ వని నే నెఱింగియు హైదరు మాల విని మోసపోతినిగాదా! నీవు సజీవుడవై యున్న నిన్నీదేశంబున కధిపాధుం జేసి నీవలన మేలు వడయుచుండును గదా! కటకటా! యెట్టిఘోరకృత్యము జరిగినది. లక్ష్మనా! నాకీపాపారాయనిం జూడఁ జూడ గుండె పగుల దుగళంబు పెచ్చుపెఱుగుచున్నది. నే విట నిలువ నోప కున్నవాడ పేరొలగంబునకుఁ బోవుదమురమ్ము.

శిర్డలు—(నడచుచున్నారు. అపటిక్షేపంబున సభాస్థల మగపడును.)

బుస్సి—లక్ష్మనా! నీవు పోయి చినవేంకటరాయప్రభృతులం దీసికొని రమ్ము.

లక్ష్మ—[చిత్తము. నిష్క్రమించుచున్నాడు.]

[అంత దానీలవీర్క్యతోఁ జనవేంకటరాయన, కంచుకీయును, లక్ష్మనయుఁబ్ర]]

బుస్సి—[లేచి కమారు నెత్తుకొని సింహాసనముమీఁద గూరుచుండఁ బెట్టుచున్నాడు.]

అందఱు—[కరతాళధ్వనులు చేయుచున్నారు.]

బుస్సి—(కుమారుంజూచి) బాబూ! నీకుఁ గొత్తవల్లిసీమ మొదలుకొని జూబ్బిలిరాజ్య మంతయు నిచ్చితిని. మీరెప్పటికీ విజయనగరము వారి చేతిక్రింద నుండ నక్కర లేదు. మీకు మే మెప్పుడును దోడునీడయై యుండెదము. లక్ష్మీ! నీ వీకుమారుంబెంచి పెద్దవానిం జేయుము. కంచుకీ! నీవు కాలముగడవిన వాడవు బుద్ధిమంతుడవు తగినవారిం బెట్టి రాజ్యానుసంధానము చేయుచుండుము. మేము పోయివచ్చెదము. మఱి నాశలన నిఘోమానునకుం గావలసిన దేదియోచెప్పుము.

కంచకి—దేవా! నీయనుగ్రహంబున నిక్కుమారున కన్నియు నున్నయవి. అయిన నిట్లుగాఁ బరిమేశ్వరుని బ్రార్థించుచున్నవాడ.

[భరితపుత్రునిం గలసి పాడుచున్నాడు]

మంగళమహాశ్రీస్తుతము.

భూతలమునఁజనులఁపుణ్యమునఁబోవుచునుఁబోల్పదగఁగీతిమపకారం
బేతటినిజేయునటులీతుల నశించిగుణఁమేగలుగునట్లుపహితంబుల్
నీతులు పొసంగునటుల నేలలవి పండిసనివించునటులశత్రుభయమింతే
జేతముల నొందనటులసిద్ధమగుభక్తివిలసిల్లునటు జేయు పరమేశా.

హి. దూస్థానీకాఫీ—మిత్రగతి.

మంగళమఖలేశా, శుభ—మంగళమఖలేశా,

గురుతరదూరితవినాశా, శ్రీశా, జయ॥ మం॥

పరమపురుష, విగతకలుషఁ పావన గుణభూషా,

వర-భక్తజనాధికపోషా, బహువేషా, సువిశేషా, జయ॥ మం॥

[అదలు నిష్క్రమించుచున్నాడు.]

ఇది వ్యసాంకము.

సంపూర్ణము.

కలభాషిణీ నాటకము.

ఇది శృంగారపు ముద్ర. స్వగతాక వేషకాంతల చమత్కారములు, ఇద్దరు సంభలు, ఇద్దరు సలహాబదులు, ఒకరినొకరు తెలియక చేసిన చేతలు మహద్భుతములు. మృదుచుస్థురగానము. నాడుని చర్యలు. ఎంతయో వింతగా నానావృత్తిములతో వర్ణింపబడినది. వెల 0—12—0

మోహినీ మనోహర నాటకము.

ఇందు కథానాయిక పురుషవేషము వేసికొని తనువరించిన వానియొద్దఁ జేసిన చర్యలు మనోహరముగా, నన్నుతముగానుండును. శృంగారమే యిరు పృథావరసము, అ సేకచిత్రములున్నవి. వెల 0—8—0

తిలఁ మహారాజ నాటకము.

ఇందు లోకమాన్యుఁడు చేసినపనులు, వారుపడిన కష్టములు, కన్నులకుఁగట్టి చల్లు సులభశైలిని పని యుండుములుగా వ్రాయబడినది. సూరతు కాంగ్రెసు, దేవారు తొర్పులోఁ జేసిన డి ఫెన్సు, మాండలికాలు, వష్టిపూర్వత్యతనము, నిర్వాణము, చూచి తీగవలెను, చదివితీగవలెను. వెల 1—0—0

గాంధీ విజయధ్వజ నాటకము.

ఇందు మహాత్ముఁడు దక్షిణాఫ్రికాలోఁ జేసినచేతలు, పడినకష్టములు, అక్కడి విజయమును, హిందూదేశములోఁ జేసినపనులను, అద్భుతముగా వర్ణింపబడియున్నవి, చదివితీగవలెను. వెల 1—0—0

రాజభక్తి నాటకము.

ఇందు రాజభక్తి యెట్లుండవలెనో, ప్రజలకుఁ ప్రభువుల కన్యోన్యాయరామునకుఁ గారణములెట్టివో ప్రభువుల రాజనీతి యెట్లుండవలయునో, అతిచటత్కారముగా వర్ణింపబడినది. ఎల్లకుఁ జదివితీగవలసిన గ్రంథము. వెల 0—8—0

వేణీసంహర నాటకము.

భట్ట నారాయణ కృత సంస్కృత నాటకమునకు సరిగా సులభశైలిని కవిరాజు గారిచే వ్రాయబడిన మహానాటకము. వెల 0—12—0

అన్నిటికిని పోష్టేజి కొనువారలే భరింపవలయును.

వలయువారు :—కవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు.

రాజమండ్రి అని వ్రాయవలెను.

శ్రీకృష్ణ భారతము.

సంస్కృతభారతములలో నున్నట్లు నులభ్యతైలిని రచింపఁ బడినది. ప్రతిపద్యమున మృదుమధురముగానుండును. అది సభాపర్వములొక పంపుటము; ఆరణ్యపర్వముక సంపుటము, విరాటోద్దోగములొక సంపుటము. సంపుటము 1,కి వెల 3—0—0

ప్రమ్యమోపాఖ్యానము.

ఇంగు మన్మథుఁడు ప్రమ్యముఁడై పుట్టి యొకచేపచే మింగబడుటయొన రతి మాయావతియై శంభునినింబ వానింబెంచి పెండ్లిచేసికొనుటయొన లోనగుచిత్రములున్నవి. కల్పనలు నూతనఘక్కిని వ్రాయఁబడియున్నవి. వెల 0—12—0

ఏకావలీ పరిణయము.

దేవీభాగవతములొనికథఁ దైకొని మనోహరముగా వ్రాయఁబడిన పద్యకావ్యము శైలిమృదుమధురము. వర్ణనము లత్యద్భుతములు. వెల 0—12—0

ఘటికాచల మాహాత్మ్యము.

ఇది తెనాలి రామకృష్ణునిచే రచింపఁబడినది. అనేకచిత్ర విచిత్ర కల్పనము లిందుఁగలవు. వెల 0—8—0

వేంకటేశ్వరీయము (ద్వారకా తిరుమలస్థల పురాణము). వెల 0—5—0

విజయవిలాసకృతి విమర్శనము. వెల 0—4—0

చంద్రమతీచరిత్రము (కె. విశాలాక్షమ్మగారిచే రచింపఁబడినది). వెల 0—6—0

దమయంతీ చరిత్రము (విశాలాక్షమ్మ కృతము) వెల 0—4—0

రాజ్యలక్ష్మీ పరిణయము. (డిబ్) పద్యకావ్యము. వెల 0—6—0

హిందూధర్మపునరుద్ధేవనము.

ఇది కళా. వేంకటాచార్యుని ది. ఏ. బి. ఎల్ గారిచే వ్రాయఁబడిన వచన గ్రంథము. ఇందు సుసంతానముకలుగువిధము. ఆరోగ్యము దీర్ఘాయువుకలుగు విధము. హిందూదేశవైశ్యధర్మములు లోనగువిషయములు విపులముగా వ్రాయఁ బడియున్నవి. హిందూస్త్రీపురుషులెల్లరును జహాన దగినది. వెల 1—0—0

వైపునకము లన్నిటికి పోటెజ్జప్రత్యేకము.

వలయువారు :—కవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిగారిగారు,

రాజఙ్గడి అని వ్రాయవలెను.

